

TK-miesten kirjoituksia asemasodan aikana vuonna 1943

Mika Isosaari

**Suomen historian
pro gradu –tutkielma
2016
Historian laitos
Jyväskylän yliopisto**

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Historian laitos
Tekijä – Author Mika Isosaari	
Työn nimi – Title TK-miesten kirjoituksia asemasodan aikana vuonna 1943	
Oppiaine – Subject Historia	Työn laji – Level Pro Gradu
Aika – Month and year Toukokuu 2017	Sivumäärä – Number of pages 137
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Tutkimuksen tavoitteena oli tarkastella Tiedotuslaitoksen hyväksymiä TK-miesten kirjoituksia asemasotavuonna 1943. Tutkimukseen otin mukaan 100 kirjoitusta, jotka jakaantuivat seuraavasti:</p> <p>sotatapahtumat 30 kpl urheilu 29 kpl viihde/juhlat 18 kpl muut 23 kpl</p> <p>Tarkoituksena oli selvittää se, mistä TK-miehet saivat kirjoittaa. Tarkastelen tk-kirjoituksia. Pyrin selvittämään sitä, miten TK-kirjoittajat kertoivat sotatapahtumista? Miten TK-kirjeenvaihtajat kertoivat urheilusta rintamalla? Miten TK-kirjoittajat kertoivat juhlatapahtumista? Sekä miten TK-kirjoittajat kertoivat muista ilmiöistä sotarintamalla?</p> <p>Pioneerien vaativin tehtävä on vihollisen miina- ja ansakenttien purkaminen. Miinakentän purkaminen on henkisesti rasittavaa ja sitä voidaan tehdä vain muutama tunti kerrallaan. Rukajärven suunnalla joukot ovat torjuneet kaikki hyökkäykset, Vihollisen tappiot nousevat satoihin miehiin. Kranaatteja tulee kylvämällä. Ilman tulosta. Venäläiset olivat lentokoneilla hyökänneet Suomeen, mutta suomalaiset olivat torjuneet lentokoneet ilman sen suurempia tappioita. Talvella suomalaiset ovat harrastaneet runsaasti hiihtoa. Myös nyrkkeilyä ja painia oli harrastettu runsaasti. Rukajärven suunnalla jaettiin jokaiselle sotilaille ja lotalle latukortti, johon merkittiin hiihtokilometrit. Kuukaudessa tuli yhteensä 1 200 000 hiihtokilometriä. Korpisoturit hiihtivät kuukauden sisunäytelipailuissa yhteensä 1 500 000 kilometriä. Aunuksen kannaksen länsiosissa toimivat joukot järjestivät helmikuussa ensimmäisen asemiesillan. Yleisömenestys oli suuri: pääsyliput myytiin hetkessä loppuun, kaikkia esityksiä olikin järjestetty kaksi, jälkimmäinen radioitiin aunuksen radion kautta. Ainakin kolmessa suhteessa Aunuksen teatteri, joka aloitti toimintansa syksyllä 1941 on erikoislaatuinen taidelaitos. Ensinnäkin se on ensimmäinen Itä-Karjalan perustettu suomenkielinen näyttämö, toiseksi se lienee ainoa varsinaisen rintamamiestatterimme ja kolmanneksi se nauttii sellaista yleisön suosiota, että se voi esittää samaa ohjelmaa jopa kuudettakymmentä kertaa täysille katsomoille. Saavutus joka olisi mairitteleva mille koti- Suomen teatterille tahansa. Puhdetöiden ääressä toinen toistaan kauniimpi esine muovautuu hiljalleen miesten käsissä. Suosituimpia aiheita näyttävät olevan koristeelliset lusikat ja kauhat, mutta niiden ohella veistetään erialaisia rasioita, puisia puukontuppeja ym. Myös tuohityöt ovat suosiossa, joskin raaka-aineen saanti asettaa niitten valmistukselle rajoituksensa.</p> <p>Tutkimus antoi minun mielestäni juuri sille asettamani vaatimukset, eli TK-kirjoitukset olivat sisällöltään moninaisia ja kertoivat eri tapahtumista asemasotavuonna 1943. Sotatapahtumia oli, muttei siinä määrin kuin varmaankin ennen asemasotaa tai sen jälkeen.</p>	
Avainsanat – Keywords: jatkosota, asemasota, urheilu, sota, viihde/juhlat, vuosi 1943, tk-mies	
Säilytyspaikka – Depository	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO.....	4
2 ASEMASOTA.....	5
3 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	29
4 TK-MIESTEN KERTOMAT SOTATAPAHTUMAT VUONNA 1943	50
5 TK-MIESTEN KERTOMAT URHEILUTAPAHTUMAT VUONNA 1943.....	71
6 TK-MIESTEN KERTOMAT VIIHDE/JUHLAT VUONNA 1943.....	86
7 TK-MIESTEN KERTOMAT MUUT TAPAHTUMAT VUONNA 1943.....	98
8 POHDINTA.....	118
LÄHTEET.....	131

1 JOHDANTO

Pyrin selvittämään sitä, miten TK-kirjoittajat kertoivat sotatapahtumista? Miten TK-kirjeenvaihtajat kertoivat urheilusta rintamalla? Miten TK-kirjoittajat kertoivat juhlatapahtumista? Sekä miten TK-kirjoittajat kertoivat muista ilmiöistä sotarintamalla? Otin tarkasteluun 100 TK-kirjoitusta vuoden 1943 alusta lähtien ja lajittelin tekstit tämän mukaisesti:

Koska tutkimukseni on laadullinen, on sen lähtökohtana todellisen elämän kuvaaminen. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa pyritään tutkimuskohdetta tutkimaan mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. Laadullisen tutkimuksen peruslähtökohtana on se, että tiedon keruun lähteenä on ihminen. Eräs laadulliselle tutkimukselle tyypillinen aineiston hankinnan metodi on narratiivinen analyysi. Narratiivisessa analyysissä käsittelen valmiita aineistoja.¹

Tutkimus on laadullinen valmiin aineiston sisältävä tutkimus.²

Aineiston analysoinnin reliabiliteetti, eli tuleeko rinnakkaisilla tutkimuksilla sama tulos, uskoisin olevan hyvä. Käsittelin 100 TK-kirjoitusta huolellisesti ja jaoin ne neljään kategoriaan: sota, urheilu, viihde ja muut tapahtumat. Näin kuhunkin osioon tuli suunnilleen saman verran tk-kirjoituksia. Validiteetti eli se, tuliko tulokseksi se, mitä haettiin voin myös sanoa olevan hyvän. Luin kunkin osion alla olevat TK-kertomukset huolellisesti läpi ennen analysointia ja yhteenvetoja. Näin ollen se, mitä hain tuli tehtyä. Alkusetelmani ja kysymykset joihin hain vastausta toteutui gradun edetessä ja TK-kirjoituksia analysoidessani.

¹ Hirsjärvi ym. 1997, 160–166.

² Hirsjärvi ym. 1997, 130–136; ks. myös Alasuutari 1993.

2 ASEMASOTA

Asemasodaksi on Suomessa totuttu kutsumaan liikkuvien taistelujen väliin jäävää jaksoa loppuvuodesta 1941 alkukesään 1944. Tuona aikavälinä taisteluja käytiin varustetuissa asemissa. Eräissä suunnissa, kuten Kannaksella, asemasodan voidaan katsoa alkaneen jo syyskuun 1941 alussa. Myös sodan alkuun asettuu monien sotatoimiyhtymien suunnissa jopa pariinkin kuukauteen venynyt asemasotajakso, ennen kuin rintamat lähtivät liikkeelle. Toinen samanlainen jakso ajoittuu vuoden 1944 heinäkuun alkuviiakoilta aina syyskuun puoliväliin. Sotilaallisesti tilanne oli pitkäksi venyneiden hyökkäyssotatoimien jälkeen edelleen hyvä. Henkilötappiot olivat kohonneet odottamattoman korkeiksi, ja se havaittiin kotirintamalla. Luottamus tulevaisuuteen oli kaikesta huolimatta säilynyt. Vaikka kannaksille pyrittiinkin, aiheutti pitkänä pysynyt rintamalinjaa suomalaisille ongelmia. Sen varmistus satoi runsaasti joukkoja. Toisena ongelmana olivat pitkät etäisyydet, jotka vaikeuttivat reservien vastatoimia vihollisen sivustoilla. Lähes totaalinen liikekannallepano oli kasvattanut puolustusvoimien vahvuutta marraskuuhun 1941 mennessä noin 500 000 mieheen. Työvoimapula kotirintamalla oli siis huutava. Työvoiman määrää voitiin lisätä vain kotiuttamalla palveluksesta vanhimpia ikäluokkia. Käynnistetyin toimin vahvuus saatiin supistumaan hiukan alle 400 000:n vuoden 1942 kesään mennessä, minkä jälkeen se alkoi taas nousta. Myöhäissyksyllä 1943 lippujen alla oli jo 450 000 miestä.³

Puolustusvoimat halusivat korostaa, miten välttämätöntä oli ylläpitää saavutetut puolustuslinjat ja säilyttää ryhmitys vakaana. Maaliskuussa 1943 yhtymien johtosuhteet muutettiin siten, että kullekin kannakselle muodostettiin oma Päämajan alainen ryhmänsä. Tätä oli ennakoitunut ylipäällikön käskemä Karjalan Armeijan lakkauttaminen. Näin syntyivät Kannaksen, Aunuksen ja Maaselän Ryhmät. Näiden ja ylipäällikön reservien lisäksi oli yksi erillinen divisioona Rukajärven suunnassa sekä saksalaisten johdossa toimivat joukot Pohjois-Suomessa. Viimeksi mainittujen määrää Mannerheim pyrki neuvotteluihin jatkuvasti pienentämään. Mannerheim katsoi että, että vain mikäli saksalaiset valtaisivat Leningradin, suomalaiset saisivat joukkoja irti samankeskiseen hyökkäykseen Maaselän kannakselta ja Rukajärveltä kohti Sorokkaa. Vuoden 1942 kesän saapuessa rintamat hiljenivät. Maaselän kannaksella – Krivin suuntaa lukuun ottamatta

³ Juutilainen 2006, 341–343 ks. myös Sotatieteen Laitoksen Sotahistorian toimisto. 1993. (toim.) .

– merkittäviin sotatoimiin ei ryhdytty kummallakaan puolen ennen alkukesää 1944. Tosin tehtiin paikallisia tiedusteluhyökkäyksiä, kaukopartio- ja partisaaniretkiä. Venäläisten 1. Sissiprikaatin tunkeutumien suomalaisten selustaan Seesjäven pohjoispuolella kesällä 1942 oli niistä laajin. Suomalaiset eivät kyenneet pakottamaan prikaatia ratkaisutaisteluun.⁴

Ainoana suomalaisten merkittävänä lähes yhtäjaksoisena hyökkäyksenä asemasodan ajalta erottuu Suursaaren valtaus loppupalvesta 1942. Sumuinen sää suosi yöllä tapahtunutta viimeistä etenemisvaihetta Kotkan seudun ulkosaaristosta Suursaaren, jolloin ylitettiin 20 kilometriä leveä jääkenttä. Maaliskuun 27.päivän valjetessa saareen aloitettu hyökkäys johti lyhyeen, mutta kiivasrytmiseen taisteluun, jossa kokonaistappiot kohosivat 172 mieheen. Iltayöllä saari oli suomalaisten hallussa. Pitkään kestänyt puolustusvaihe turrutti joukkoja. Oikeiden lääkkeiden löytämien toimetttömyyteen ja ”ikäväntorjuntaan” oli haastava tehtävä. Puhdetöitä ei pidä sinänsä tuomita, sillä kaikesta huolimatta ne pitivät miehet vapaa-aikanaan järkevien harrastusten parissa. Parhaimmillaan tällainen toimintaa ilmeni kotiseudulle lähetettävien asevelitalojen rakentamisena ja niiden toimittamisena kaatuneiden ja vammautuneiden aseveljien perheille. Jyrkimmin on tuomittu kilparakentamiseksi kutsuttu komentajien ja päälliköiden korsujen askartelu. Joukkoihin levisi rauhanhuhuja sekä tietoja Saksan itärintaman tappioista ja ne myös nopeuttivat mielialan laskua. Suomen ylijohdon virheeksi on myöhemmin todettu, ettei se riittävän ajoissa huomannut painopisteen siirtymistä. Tilanteen olisi pitänyt olla havaittavissa viimeistään tammikuussa 1943, kun puna-armeijan joukot saivat maayhteyden osittain saarrettuun Leningradiin.⁵

Suomen ylijohdo, yhtymien komentajat ja joukotkin uskoivat kykenevänsä linnoitetuissa etulinjan puolustusasemissa hidastamaan tuntuvasti puna-armeijalaisten etenemistä. Kestävien asemien rakentaminen Etelä-Kannaksella hiesuiseen maastoon on siellä vaikeaa, etenkin kun ensimmäiset betonin valmistamiseen soveltuvat soraharjut löytyvät vasta runsaat 20 kilometriä Viipurista Kämärän tasalta. vastaavasti panssarinsteisiin louhittavia kiviä oli saatavissa vasta Viipurin länsipuolelta. Valkeasaaren maastoissa ei ollut luonnon esteitä, ei kapeikkoja, ei merkittäviä jokia eikä soita. Jo tammikuussa 1942 ylipäällikkö oli käskenyt rakentaa taaemmat asemat kaikille kolmelle kannakselle.

⁴ Juutilainen 2006, 343–345, ks. myös Rumpunen (toim.) 1991.

⁵ Juutilainen 2006, 345–346.

Karjalan kannakselle tulisi rakentaa Vammelsuusta Taipaleenjoen suuhun ulottuvat VT-asema, Aunuksen kannakselle rakennettaisiin pisin, Saarimäen ja Sammatuksen kautta kulkeva PSS-asema ja viimeiseksi saavutetulle Maaselän kannakselle Karhumäestä Suurlahden Liistepohjaan ulottuva taaempi asema. Tehokkaat linnoitustyöt alkoivat vasta vuonna 1943. Noin 80 kilometriä leveä VT-asema saatiin linjoista parhaimpaan kuntoon. Siinä oli valmiina kesän 1944 aikana yli 1 300 kevyttä betonilaitetta ja 100 kilometriä taisteluhautaa.⁶

Sitä mukaa kun Suomen sotilaallinen hyökkäys hidastui, alkoi Mannerheimin yksinomainen määräysvalta ulkopoliitikassa väistyä. Presidentti Rytin, hallituksen ja erityisesti Väinö Tannerin sana alkoi painaa enemmän. Marraskuussa 1941 Mannerheim lupasi olla ryhtymättä uusiin hyökkäyksiin neuvottelematta hallituksen kanssa. Elo-syyskuun vaiheessa 1941 Saksa kiinnitti ensimmäisen kerran huomiota Suomen erillisotatesiin, ”kanssasotimiseen”. Saksa ei Suomelle ollut ”liittolainen”, vaan ”aseveli”. Saksan ja Suomen yhteiskuntajärjestelmien erilaisuus ei vaikuttanut varsinaisesti sodankäyntiin, mutta ideologiset erot tulivat vahvasti esille poliittisella tasolla. Marraskuun lopussa Saksa ilmoitti luopuvansa Kuolasta Suomen hyväksi, kunhan Saksan tarvitseman nikkelin ja puutavaran saanti varmistettaisiin. Pitääkseen Suomen taisteluhalua yllä Saksa oli valmis suhtautumaan myötämielisesti Suomen toivomuksiin, koskivatpa nämä sitten apua tai alueita. Suomen liittyminen Saksan idänretkeen alkoi rasittaa Suomen suhteita Saksan vihollisiin. Iso-Britannia josta oli tullut Neuvostoliiton liittolainen, julisti Neuvostoliiton pyynnöstä Suomelle sodan itsenäisyyspäivänä 6.12.1941. Sodan aikana suomalaisten ajatuksiin syöpyi ajatus kolmen kannaksen rajasta – Vienanmerestä Äänisjärven ja Laatokan kautta Suomenlahteen vievästä linjasta. Propagandassa tuotiin esiin iskusana: lyhyt raja – pitkä rauha.⁷

Suomi oli hakenut Saksalta turvaa ja sitä saanut. Suomi oli lähtenyt mukaan Saksan idänretkeen palauttaakseen talvisodassa menetetyt alueet ja ne oli palautettu. Vanhojen rajojen yli oli menty osaksi Suur-Suomen luomiseksi, osaksi sotilasstrategisten tavoitteiden takia. Myös tämä uusi rajalinja oli saavutettu. Suomi oli joulukuussa 1941 saavuttanut sen, mitä varten se oli Saksaan turvautunut. Mikäli asia olisi ollut yksin Suomen päätettävissä, Suomi olisi epäilemättä solminut rauhan. Rauhanteon esteenä oli

⁶ Juutilainen 2006, 347–349.

⁷ Häikiö 2006, 349–351.

kuitenkin Saksa. Saksa käytti poliittisesti hyväkseen Suomen taloudellista riippuvuutta. Marraskuussa 1941 Suomi lunasti antikominternsopimuksen allekirjoituksella lisää viljaa aina seuraavaan kevääseen saakka. Saksa käytti poliittiseen painostukseen katkoja viljantuonnissa ja jarrutuksia tavaraviennissä kuten aseissa. Keväällä 1944 Saksa kokeili jopa väliaikaista vientikieltoa Suomeen. Suomen ulkopoliittikan vaikea tehtävä oli tosin sanoen säilyttää Suomen itsenäisyys, toimintavapaus, kansanvaltaa ja koskemattomuus Saksa täydellisesti dominoivassa Euroopassa. ⁸

Presidentti Risto Ryti määritteli ulkopoliittikan linjansa tammikuussa 1942 Suomen Berliinin-lähettiläälle T. M. Kivimäelle seuraavasti: Suomen on säilytettävä erillissotaseisansa ja liittoutumattomuus sekä koetettava ilman poliittisia sitoumuksia säilyttää saksalaisten goodwill ”Saadaksemme taloudellista apua ja materiaalitukea neuvotteluissa kannatusta Saksan taholta”. Kun epäilykset Saksan voittoa kohtaan olivat talvella 1942 heränneet, pyrki presidentti Ryti lisäämään yhteistyötä Ruotsin kanssa. Ruotsin katsottiin olevan ainoa, joka voisi auttaa Suomea Saksan kärsittyä tappion. Tärkeäksi käännekohdaksi Suomen ulkopoliittikassa muodostui Stalingradin taistelujen päättymien Saksan musertavaan tappioon tammi-helmikuun vaihteessa 1943. Presidentti Ryti katsoi helmikuussa 1943, että rauhankeskustelujen pohjaksi oli otettava vuoden 1939 rajat. Maaliskuun 3. päivänä nimitetyn Linkomiehen hallituksen ulkoministeriksi tuli edellisen hallituksen toisena ulkoministerinä toiminut ja marraskuusta 1942 myös kauppapoliittisia asioita hoitanut ruotsalaisen kansanpuolueen Henrik Ramsy. Puolustusministerinä jatkoi Mannerheimin luottomies Rudolf Walden ja valtiovarainministerinä Väinö Tanner. Suomen poliittinen johto toivoi vielä kesällä 1943 voivansa aloittaa rauhankeskustelut Neuvostoliiton kanssa vuoden 1939 rajojen pohjalta. Ruotsalainen Aftontidningen-lehti julkaisi lähetystöltä Saamansa Neuvostoliiton ehdot 31.7.1943. Niissä puhuttiin vain vuoden 1940 Moskovan rauhan rajasta Karjalan kannaksella. ⁹

Liittoutuneiden Moskovassa 3.11.1943 pitämässä ulkoministerikonferenssissa annetussa julkilausumassa vaadittiin Saksan ja muiden akselivaltioiden sekä Saksan vasallivaltioiden ehdotonta antautumista. Ehdottoman antautumisen vaatimuksesta tai sen pelosta oli kuitenkin nyt noussut Suomen ulkopoliittisen johdon keskeisin huolenaihe. Hallituksen linja oli selvä: ehdottoman antautumisen vaatimusta oli mahdotonta hyväksyä, mutta

⁸ Häikiö 2006, 351–353.

⁹ Häikiö 2006, 353–359.

tämän toteaminen ei saanut sitoa toimintavapautta tulevaisuudessa. Vuoden 1940 Moskovan rauhan rajojen pohjalta Suomi ei ollut valmis kehittämään rauhaa. Joulun alla Moskovasta Tukholman kautta tulleet tiedot vahvistivat sen, että ehdotonta antautumista ei vaadittu, mutta toisaalta neuvottelujen lähtökohta oli kova: Neuvostoliitto lähti vuoden 1940 rajoista. Suomen ulkopolitiikka joutui sovittamaan yhteen kolmesta suunnasta tulevat paineet: tärkein oli Saksasta saatava ase- ja elintarvikeapu, jota ei saanut vaarantaa. Siihen liittyen pelko Saksan sotilaallisista vastatoimista, jos Suomi yrittäisi irtautua yhteisestä rintamasta. Maan sisällä sotaväsymyksen ja poliittisten erimielisyyksien kasvu uhkasi ylimmän johdon yhtenäisyyttä ja toimintakykyä. Kolmanneksi Ruotsista ja länsivalloilta tuli kasvavaa painetta Suomen irrottamiseen Saksan vanavedestä.¹⁰

Jatkosotaan Suomessa lähdettiin sillä mielellä, että syksyllä palataan kotiin. Niin ei kuitenkaan käynyt, vaan sota venyi venymistään. Sato oli kesällä 1941 huono ensin kuivuuden ja sitten elokuussa vallinneen kylmän ja sateisen sään takia, mutta myös työvoimapula häikäsi. Elintarviketilanne oli tärkeässä asemassa politiikan perusteluissa. Keväällä 1940 Suomen neuvottelijat pyysivät Saksalta 40 000 tonnia leipäviljaa. Satunnaiset erät paransivat tilannetta ja kesällä, sodan jo alettua Suomi pyysi 20 000 tonnia. Saksalaiset olivat arvioineet Suomen tarpeen suunnilleen samoin ja tämä erä tuli heinäkuussa Suomeen. Syksyllä Suomessa oltiin kuitenkin uuden tilanteen edessä, sillä sato jäi huonoksi ja sota jatkui yhä. Saksalaiset arvelivat Suomen tarvitsevan ennen pitkää massiivista elintarviketukea. Elokuussa 1941 suomalaiset pyysivät uutta 25 000 tonnin erää leipäviljaa, mutta saksalaiset torjuivat sen. Loka—marraskuun aikana 1941 viljaky-symys asettui lopullisesti poliittiseen luokkaan. Kansanhuoltoministeri Henrik Ramsey esitti lokakuun alussa Saksassa käydessään pyynnön saada 175 000 tonnia leipäviljaa seuraavaan satoon mennessä. Neuvottelut viljasta alkoivat joulukuussa 1941, jolloin saksalaiset perääntyivät kovaa vauhtia Moskovan edustalta. Suomalaisten pyyntö, jonka esitti kansanhuoltoministeri Henrik Ramsey oli 260 000 tonnia viljaa vuodelle 1942. Näissä lukemissa liikuttiin sodan loppuun saakka. Syksyn 1942 aikana Suomessa ryhdyttiin vakavasti epäilemään Saksan mahdollista häviötä. Hitler tuki Suomen huoltamista.¹¹

¹⁰ Häikiö 2006, 359–361.

¹¹ Seppinen 2006, 370–375.

Saksa suhtautui ehdottoman vihamielisesti Suomen erillisrauhahankkeeseen. Kauppavaihdon kohdalla se ilmeni jo vuoden 1942 lopusta lähtien Suomeen menevien tavarantoimitusten hidastamisena, jotta Suomi ei voisi kerätä varastoja. Koska toisaalta tämä merkitsi tavarakiintiöiden vajausta, näistä kysymyksistä jouduttiin neuvottelemaan tavan takaa. Kumpikin osapuoli ymmärsi hyvin mistä oli kysymys, Saksaa pidätteli vain se, että maa tarvitsi Suomen taistelukykyä tammikuuhun 1944 saakka. Siihen saakka Hitler oli tosiasiallisesti ulkomaankaupan paras turva. Mutta tammikuusta 1944 lähtien tilanne muuttui. Suomen sotilaallinen arvo heikkeni, toisaalta Saksan antama suoja väheni. Kun ministerit J. K. Paasikivi ja Carl Enckell matkustivat maaliskuussa 1944 Moskovaan neuvottelemaan rauhasta, oli se Saksan kansallissosialistiselle johdolle liikaa. Saksa pysäytti tavarantoimitukset Suomeen. Se oli kauppasaarto. Rauhan saavuttaminen oli yhä selvä tavoite niin hallituksen kuin rauhanopposition puolella. Varastot olivat pienet kesällä 1944 eikä omaa tuotantoa ollut läheskään riittävästi. Vain Ruotsilta saattoi toivoa apua siinä tapauksessa, että Saksan kauppa katkeaisi ja sota Euroopassa jatkuisi. Ruotsi oli lupailut jo varhaisessa vaiheessa auttaa Suomea huollossa. Ruotsi toimitti Suomeen lopulta huollolle välttämättömät määrät tarvikkeita, mutta talvi 1944–45 oli niukin kaikista sotatalvista. Tilanne lähenteli nälkää ja oli selvästi pahempi kuin edellinen huono talvi 1941–42.¹²

Jatkosodan erämaarintamalla Aunuksen karjalassa ja eteläisessä Vienassa miehittävän joukon (divisioonan, rykmentin tai pataljoonan) puolustuslohko oli yleensä niin laaja, että miehiä ei riittänyt yhtenäiseksi puolustuslinjaksi. Puolustus oli perustettava erillisiin ympäripuolustukseen varustettuihin kenttävartiioihin ja korpitukikohtiin. Niiden väliin jäävä maasto, joka saattoi olla useita kilometrejä tai jopa kymmeniä kilometrejä, valvottiin päivittäin liikkuvilla partioilla. Tyypillinen tällainen erämaasodan lohko oli kenraalimajuri Erkki Raappanan johtaman 14. Divisioonan puolustuslohko Rukajärven suunnalla. Tämä noin 200 kilometriä pitkä lohko muodostui miltei kokonaan erillisistä kenttävartiosta Yhtenäistä pesäke pesäkkeeltä rakentuvaa puolustusta oli vain noin kahdeksan kilometrin matka lohkon keskiosassa niin sanotun päätien lohkolla. Kenttävartiot sijaitsivat erämaassa kapeikkoja ja koskipaikkoja valvomassa. Niiden lukumäärä esimerkiksi Rukajärven lohkon puolustuslinjassa oli kaikkiaan 45–50. Tosin määrä

¹² Seppinen 2006, 376–377.

hieman vaihteli eri aikoina. Suojaus ja varmistus järjestettiin yleensä sen mukaan, miten kaukana suojattavasta kohteesta toimittiin.¹³

Jatkosodan aikana keskusteltiin paljon kiinteästä ja liikkuvasta varmistuksesta. Edellisillä tarkoitettiin kiinteisiin tukikohtiin ja niistä käsin suoritettuun tiedusteluun rakentuvaa järjestelmää. Jälkimmäinen taas tarkoitti koossa pidettäviä reservejä, joita käytettiin aiheen ilmaantuessa varmistusalueella. Tämän toimintamallin haittana oli vaikeus vihollisen tiedustelussa. Sen mukaan päädyttiin ensiksi mainittuun järjestelyyn ympäripuolustusta varten linnoitettuihin asemineen, joiden tukena olivat usein kranaatinheitinmet ja konekiväärit sekä sulutteita. Tällöin pystyttiin välttämään suuret yllätykset, joita liikkuvan varmistuksen aikana tapahtui. Laajalla alueella toimivat joukot joutuivat toimimaan erillään, jolloin johtajia itsenäisyys korostuu ja johtamisen onnistuminen on usein ratkaisevasti riippuvainen radioyhteyksistä. Taistelu oli toteutettava rohkeasti kaikin irtisaatavin voimin keskittämällä ne ratkaisukohtaan ja muistettava, että onnistuessaan sitova toiminta aiheuttaa vuorokausien ajanmenetyksen viholliselle. Lentotiedustelu osoittautui erittäin tehokkaaksi valvontakeinoksi laajoilla varmistusalueilla vihollisosastojen etsimisessä ja jäljittämisessä. Lentokuljetukset antoivat tukikohtien huoltamisessa, sissiosastojen perille viemisessä, muonittamisessa ja noudossa omalle puolelle rajallisista mahdollisuuksista eli vähäisestä konekalustosta huolimatta hyviä kokemuksia.¹⁴

Kenttävartion miehityksenä oli tavallisesti kiväärijoukkue vahvennettuna konekivääriryhmällä. Vahvuus oli siis yhteensä 30–35 miestä. Myöhemmin sodan jatkuessa osaan kenttävartioista tuli partiokoira ohjaajineen. Pataljoonasta komppaniaan ja edelleen komppanian kenttävartioihin oli rakennettu puhelinyhteys. Etäisiin kenttävartioihin oli lisäksi varmistuksena radioyhteys. Kenttävartioiden etäisyys toisistaan oli 14. Divisioonan puolustuslinjan keskiosassa muutama kilometri, kauempana äärilaitojen erämaissa jopa yli 10 kilometriä. Kenttävartiosta taakse omaan komppaniaan, josta vaikean tilanteen tullen lähin apu oli yleensä saatavissa, oli matkaa 5, jopa yli 10 kilometriä. Kenttävartio oli ympäripuolustukseen varustettu. Taisteluhauta kiersi kenttävartion ympäri. Sen pesäkkeistä voitiin torjua vihollista joka suuntaan. Uloimpana kenttävartiota kiersi vahva piikkilankaeste ja vielä sen ulkopuolella putkimiinakenttä. Kesän aikana

¹³ Elfvengren 2006a, 379.

¹⁴ Elfvengren 2006, 380–381.

kuljettiin kävellen ja talvella hiihtäen. Komppanian komentopaikka oli myös ympärivuorokautiseen rakennetut eli sekin oli erämaatukikohta taistelupesäkkeineen ja vartiomiehineen. Putkimiinakenttää ei ollut rakennettu eikä myöskään aina piikkilankaestettä.

15

Kenttävartio oli aina vartioitu. Vartiotehtävissä vuoroteltiin. Päivällä tehtävää hoiti yksi liikkuva vartiomies, joka piti silmällä ympäristöä. Yöllä vartiossa oli kaksi miestä, jotka kuuntelivat kumpikin omalla puolella kenttävartiota pesäkkeissään. Laajat miehittämättömät erämaa-alueet tarjosivat molemmille osapuolille mahdollisuudet vahvojenkin osastojen partio- ja sissiretkiin. Selustan häirintä ja lähipartiointi jatkuivat sodan pitkeytyessä. Vihollispartiot tekivät selustan epävarmaksi ja pakottivat sen varmistamiseen. Tämä sitoi voimia, joita olisi tarvittu etulinjassa. Partisaanitoiminnan ilmeisenä tarkoituksena oli huoltoliikenteen häiritseminen, mahdollisimman suurten joukkojen sitominen teiden ja kolonnien suojaamiseen sekä siviiliasukkaiden moraalien lamauttaminen selustassa. Mitään vakavia keskeytyksiä ei huoltoliikenteessä kuitenkaan päässyt syntymään. Säännöllinen tehtävä, joka kenttävartion miehillä oli suoritettavanaan, oli päivittäinen yhteyspartiointi naapurikenttävartiioon. Kenttävartioiden välissä oli kilometrien levyinen miehittämätön maasto. Oli kuljettava maaston läpi ja tarkastettava, oliko vihollinen äsken liikkunut tässä maastossa ja oliko se ehkä ylittänyt maaston ja siirtynyt suomalaisten selustaan.¹⁶

Yhteyspartiointiin osallistuivat vuorollaan kaikki kenttävartion miehet. Tehtävä oli vaarallinen. Oli liikuttava valppaana ase kädessä ja varmistamattomana, sormi liipaisimella, valmiina syöksymään maahan ja avaamaan tuli jo syöksyn aikana. Nopea reagointi ja päättäväinen toiminta olivat ainoa keino torjua yhteispolun tai -ladun varressa väijyvä ja vanginsieppausta yrittävä vihollinen. Vihollisen harhauttamiseksi kenttävartioiden välillä kulki kolmekin eri polkua tai latua, joita yhteyspartiot vaihdellen käyttivät. Yhteyspartion vahvuus oli sodan alkuaikoina Rukajärvellä kaksi miestä. Vihollisen aktiivisuuden myöhemmin lisääntyessä ja vanginsieppausvaaran kasvaessa lisättiin partion vahvuus neljäksi mieheksi. Vaarallisimmilla väleillä tuli lisäksi avuksi partiokoira ohjaajineen. Kohtaamisia vihollisen kanssa yhteyspolkujen ja -latujen varsilla sattui usein. Syntyi lyhyt, minuutin tai pari kestävä tulitaistelu lähietäisyydellä.

¹⁵ Elfvengren 2006, 381–383.

¹⁶ Elfvengren 2006, 383–385.

Kysymys oli siitä, kummalla osapuolella oli lujemmat hermot ja korkeampi taistelutaito. Taistelut kuuluivat omaan kenttävartioon. Sieltä lähti heti kenttävartion päällikkö miehiä mukana apuun. Toisinaan selvittiin tappioita. Tavallista kuitenkin oli, että tuli haavoittumisia. Joskus menetettiin aseveli tai kaksi kaatuneina. Joskus vihollinen onnistui ja sai vangin.¹⁷

Jos yhteyspartion havaitsema vihollinen vetäytyi takaisin ei-kenenkään maalle, sen takaa-ajo jäi asianomaisen kenttävartion tai komppanian huoleksi. Jos taas havaitut jäljet osoittivat, että vihollinen oli työntynyt suomalaisten selustaan, sen takaa-ajoa johti pataljoonan komentaja. Vihollisen jäljittämässä ja tuhoamisessa omassa selustassa saattoi olla edessä päivien, jopa viikkojen urakka. Päivittäisten vartiointi- ja yhteyspartiot tehtävien lisäksi suoritettiin säännöllistä partiointia vihollisen kenttävartioiden tuntumaan, niiden selustaan ja huoltoreiteille saakka. Kenttävartioista lähteneiden partioiden toimintatapana oli väijytys, yllättävä ja voimakas tuli-isku ja nopea vetäytyminen. Tavoitteena oli myös vangin sieppaaminen. Pitempään tulitaisteluun partiot eivät antautuneet, koska tappioita pyrittiin välttämään. Kenttävartion miesten tehtäviin kuului myös kenttävartion kaikkien rakenteiden, taisteluhautojen, pesäkkeiden ja yhdyshautojen jatkuva kunnostaminen ja parantaminen. Vaikka pääosa kenttävartion miesten ajasta kului palvelustehtäviin, heille jäi silti vapaa-aikaa erilaisiin harrastuksiin. Monilla, pääosin maaseudulta kotoisin olevilla miehillä oli hallussaan monenlaisia kädentaitoja. Puun käsittely oli heille tuttua ja tuotti erilaisia puhdetyöesineitä. Tehtiin myös tuohitöitä. Jotkut harrastivat kirjeenvaihtoa, opiskelua, mutta ennen kaikkea kalastusta ja metsästystä. Osa kenttävartion miehistä oli innokkaita kortinpelaajia.¹⁸

Neuvostoliitto aloitti Hangon tukikohdan evakuoinnin marraskuussa 1941. Joulukuun 3. päivän vastaisena yönä tukikohta tyhjennettiin lopullisesti. Venäläiset irtautuivat suomalaisten huomaamatta. Lähtiessään he miinoittivat ja ansoittivat vetäytymistensä. Hangon ryhmä oli suunnitellut, että Bromarvin lohkon suomalainen venepartio olisi saanut kunniatehtävän edetä ensimmäisenä Hangon keskustaan ja nostaa Suomen sotalipun Raatihuoneen salkoon. Ruotsalaiset vapaaehtoiset halusivat kuitenkin myös osallistua Hangon valtaukseseen. Kapteeni Anders Grafströmin ruotsalainen komppania eteni jo joulukuun 4. päivän vastaisena yönä kohti Hankoa. Aamulla se oli Hangon

¹⁷ Elfvengren 2006, 385–386.

¹⁸ Elfvengren 2006, 386–388.

keskustassa. Komppania nosti Raatihuoneen salkoon Suomen lipun. Muissa Hangon Ryhmän joukoissa oli noin 50 ruotsalaista vapaaehtoista, jotka olivat pääasiallisesti upseereita tai aliupseereita. Ruotsinkielisessä Erillinen Pataljoona 1:ssä muodostettiin iskujoukkue suomalaisista, ruotsalaisista ja tanskalaisista vapaaehtoisista. Tästä joukkueesta oli osittain peräisin myöhempien suomalaisten rannikkojääkäreiden erikoisosaminen. Tammikuussa 1942 Suomeen jääneistä Ruotsalaisista sekä uusista tulokkaista perustettiin Erillinen Komppania (Er.K) ruotsinkieliseen 17. Divisioonan kuuluneeseen Jalkaväkirykmentti 13:een. Sen vahvuus oli aluksi 130 miestä. Yhteensä Erillisessä komppaniassa palveli eri vaiheissa 404 vapaaehtoista, osa vain hyvin lyhyen ajan. Kaikkiaan jatkosodan aikana Suomen armeijassa palveli 1 709 ruotsalaista vapaaehtoista sotilas- tai siviilitehtävissä. Enimmillään heitä oli syksyllä 1941, jolloin kokonaismäärä oli 800. Kesään 1942 mennessä määrä oli supistunut noin 430 henkilöön, joista 120 oli lääkintäalan henkilöstöä ja 40 mekaanikkoja tai asentajia. Lääkintäalan henkilöstön ja mekaanikojen poistuttua maasta kesään 1943 mennessä vapaaehtoisten määrä supistui entisestään niin, että kesäkuun alussa 1944 heitä oli enää noin 100. Pelkästään sotilaalliselta kannalta tarkasteltuna ruotsalaisella vapaaehtoisliikkeellä oli merkitystä lähinnä vain Hangon rintamalla. Erikoishenkilöstön panos oli jatkosodan alkupuolella huomattava.¹⁹

Neljä Päämajan alaista kaukopartio-osastoa vastasi jatkosodan kaukotiedustelusta. Aiemman kokemuksen, henkilöstön koulutuksen sekä laitteiden ja materiaalin kehittämistyön ansiosta jatkosodan kaukopartioilla oli huomattavasti talvisodan partioita paremmat toimintaedellytykset. Jatkosodan liikekannallepanon yhteydessä perustettiin Päämajan jaosto ja eli Tiedustelujaosto, jonka alaisina toimivat tiedustelu-, ulkomaaja valvontaosastot. Tiedustelujaosto puolestaan jakaantui kahteen toimistoon eli tiedustelu- ja viestitiedustelutoimistoon. Tiedustelutoimisto hoiti pääosan tiedustelualan toiminnasta, jotka olivat kuten talvisodassa, tiedustelun suunnittelu ja tietojen hankinnan suuntaamien kokonaisuutena, tiedustelutulosten muokkaaminen ja jakelu. Tiedustelutoimisto johti neljän komppanian suorittamaa kaukopartiotoimintaa, sotavankien kuulustelua, sotasalaaliina saatujen asiakirjojen ja muun materiaalin tutkimista, salalaista tiedustelua eli vakoilua sekä operatiivisen päätöksenteon tarpeita varten toteutettua maastotiedustelua. Päämajan kaukopartiotoiminnalle oli erittäin suuri hyöty siitä, että kuuntelutieduste-

¹⁹ Kotro 2006, 302–304.

lu pystyi sieppaamaan kaukopartioita takaa ajaneiden osastojen ja niiden johtoelimien radiosanomiam. Heinäkuussa 1943 tapahtuneen pataljoonakokoonpanoon siirtymisen ansiosta tiedusteluosaston päällikön työtaakka väheni ja erillinen Pataljoona 4:n Esi-kunnasta muodostui johtoporras, joka pystyi erikoistumaan kaukopartiotoiminnan tutkimiseen, kehittämiseen ja johtamiseen sekä tulosten tilastoimiseen, muokkaamiseen ja jakamiseen.²⁰

Kaukopartiotoimintaan on aina liitetty aimo annos jännittäviä yksityiskohtia, mutta harvemmin tuhotöitä ja ani harvoin taistelutehtäviä. Jatkosodassa kaukopartioiden kuljetukset tapahtuivat pelkästään avovesikautena ja vesilentokoneilla. Lentokuljetukset nopeuttivat ja tehostivat ratkaisevasti partioiden toimintaa. Radiopataljoonan neljäs Komppania kehitti kaukopartiotoiminnan viestintätaktiikkaa, koulutti radisteja ja astasemien henkilöstöä sekä vastasi viestintähenkilöstön rekrytoinnista. Se vastasi myös kaukopartiotiedustelun tarvitseman kiinteän viestintäverkon rakentamisesta ja toimivuudesta. Kaukopartio-osastot olivat yhteydessä Päämajan Radiopataljoonan radiotiedustelukeskukseen, jotka seurasivat vihollisen radioliikennettä. Aluksi kyynel-nimiseksi kastetulla radiolla voitiin pelkästään lähettää sanomia, kun taas alaosaston ohjeet tulivat kiinteästä Lahden yleisradioaseman taajuudelle viritetyn pienen Töpöradion välityksellä. Yleensä ilman hävittäjäsuojaa tehdyillä lennoilla oli lentäjien löydettävä korprien kätköistä pienet laskeutumisjärvet ja -lammet. sekä täydennyksiä vietäessä partioiden merkkituloet ja -vaatteet. Kaikissa osastoissa toimi sotavankien kuulustelijoita. Tarvittaessa vangit lähetettiin alaosastoon tai Päämajaan jatkokuulusteluja varten. Tiedustelun resurssien vähäisyyden ja Neuvostoliiton vastavakoilun erittäin tehokkaan toiminnan takia vakoilutehtävien suorittaminen oli hyvin vaikeaa.²¹

Hyökkäysvaiheen jälkeen rintamalinjan ylitys kävi yhä vaikeammaksi rintaman tiivistyttyä ja Neuvostoliiton selustavarmistuksen tehostuttua. Vuonna 1942 puna-armeija ryhmitti Laatokan Kantalahteen ulottuvalle alueelle, 30–40 kilometrin päähän rintamalinjasta, rauhanaikaisista rajavartioujoukoista muodostetut rykmentit, jotka vastasivat selustavarmistuksesta. Etenkin talvella partiot saivat varautua siihen, että ne saivat pian valvontaladut ylitettyään jäljityspartiot kannoilleen. Pimeys, kova hanki ja jää sekä lumipyry olivat silloin partiomiehen hyviä liittolaisia. Kelirikkoaikaa lukuun ottamatta

²⁰ Kosonen 2006, 398–400.

²¹ Kosonen 2006, 400–405.

kaukopartiot pystyivät yleensä asemasotavaiheen aikanakin hankkimaan tietoja kohde-alueiltaan.²²

Saksalaiset toimeenpanivat maaliskuussa 1943 Virossa yleisen liikekannallepanon, joka koski nuorimpia ikäluokkia. Vain harvat virolaiset olivat halukkaita palvelemaan Saksan armeijassa. Vuoden 1943 maaliskuun liikekannallepanon jälkeen alkoi virolaisia nuoria miehiä tulla yhä suurempia määriä Suomeen. Heidät sijoitettiin Karjalan kannakselle jalkaväkirykmentti 47:n III Pataljoonaan. Vuoden 1943 keväällä vapaaehtoisia saapui yli 300. Vuoden loppuun mennessä heitä oli saapunut jo 2 800. Yli 2 000 ilmoitautui vapaaehtoiseksi Suomen armeijaan. Syksyllä 1943 saksalaiset vaativat pariinkin eri otteeseen virolaispakolaisten luovuttamista, mutta tämä vain lisäsi pakolaisten määrää. Lisäksi Suomella oli tuossa vaiheessa jo poliittista rohkeutta kieltäytyä luovutuksista. Suomalaisten yleinen mielipide ja viranomaisten tuli olivat virolaisten puolella. Vuoden 1943 aikana saapuneet vapaaehtoiset sijoitettiin aluksi edelleen Jalkaväkirykmentti 47:n III Pataljoonaan²³

Virolaiset osallistuivat koulutuksen ohella vartiopalveluun. Kun virolaisia oli saapunut jo yli 200, heistä muodostettiin oma komppania. Vähitellen koko pataljoona muodostui valtaosaltaan virolaiseksi. Sitä mukaa kun virolaisten määrä kasvoi, suomalaisia siirrettiin muihin joukkoihin. Virolaisia vapaaehtoisia oli lisäksi sijoitettu useisiin koulutuskeskuksiin. Karjalan kannaksella toimi syyskuusta 1943 lähtien myös virolaisten upseerien ja aliupseerien koulutuskeskus. Siellä koulutettiin virolaisyksiköille omaa kansallisuutta olevia johtajia. Tavoitteena oli korvata suomalaiset johtajat virolaisilla. Vuoden 1943 syksyllä virolaisia oli saapunut jo paljon enemmän kuin suomalaisvirolaiseen pataljoonaan voitiin sijoittaa. Näin ollen syntyi ajatus virolaisen rykmentin perustamisesta. Vaikka virolaisen joukko-osaston perustaminen oli saksalaissuhteiden kannalta arkaluontoinen, Päämajan järjestelyosasto antoi helmikuussa 1944 käskyn kaksipataljoonaisen jalkaväkirykmentin muodostamisesta virolaisista vapaaehtoisista. Rykmentti sai nimen Jalkaväkirykmentti 200. Rykmentin komentajaksi määrättiin everstiluutnantti Eino Kuusela. Hän oli käynyt Viron Sotakorkeakoulun ja hallitsi viron kielen täydellisesti. Rykmentin perustamisvaiheessa virolaisten vapaaehtoisten määrä oli noin 1 850 miestä. Vähäisemmässä määrin virolaisia vapaaehtoisia oli kaukopartio-

²² Kosonen 2006, 407–408.

²³ Kotro 2006, 304.

toiminnassa ja eri aselajien joukoissa. Merivoimissa oli verraten paljon virolaisia ja he muodostivat noin 10 prosenttia merivoimien henkilöstöstä. Nämä vapaaehtoisryhmät jäivät rykmenttiä perustettaessa omiin joukkoihinsa. ²⁴

Suomi ryhtyi marraskuussa 1941 vaihtamaan sotavankeja Saksan kanssa. Yhteensä tuotiin huhtikuuhun 1943 mennessä 2048 suomensukuista sotavankia. Heimosotavankien käytöstä Itä-Karjalan asuttamiseksi oli jo luovuttu. Ylipäällikkö Mannerheim hyväksyi vihdoin marraskuussa 1942 suomenheimoisista sotavangeista kootun pataljoonan perustamisen. Se sai nimen Heimopataljoona 3. Pataljoonan komentajaksi määrättiin inkeriläissyntyinen reservin Kapteeni Emil Pekkanen, mutta jo tammikuussa 1943 hänen tilalleen määrättiin aktiiviupseeri, majuri Paavo Pyökkimies. Pataljoonan heimo miesten vahvuus nousi nopeasti lähelle tuhatta. Pataljoonassa oli lisäksi enimmillään 120 suomalaista runkomiehistönä. Noin 12 prosenttia oli saanut aliupseerikoulutuksen ja 24 oli upseereita. Koulutuksen aikana kevättalvella 1943 ongelmana oli luotettavuuskysymys. Pataljoonassa paljastui koulutuksen aikana eräiden heimoupseereiden johtama kapinahanke, joka ei kuitenkaan ehtinyt toteutua. Rangaistukset olivat yllättävän lieviä ja pataljoonaan jäi edelleen heikkoa ja epäluotettavaa ainesta. ²⁵

Päämajan huhtikuun lopulla 1943 antama käsky pataljoonan siirrosta rintamalle otettiin vastaan tervetulleena vaihteluna koulutukseen. Pataljoona siirtyi Karjalan kannaksen itäosaan Metsäpirtin alueelle, missä se alistettiin 15. Divisioonalle. Pataljoonaan alkoi syntyä asevelihenki. Kielteisesti vaikutti vihollisen hyvin voimakas propaganda. Syyskuun lopulla 1943 pari miestä loikkasi vihollisen puolelle. Heimopataljoonaa 3 irrotettiin kiireesti etulinjasta ja siirrettiin Raudun läheisyyteen työhön ja koulutukseen alistettuna 10. Divisioonalle. Kelvottomia heimosotilaita poistettiin joukosta. Toukuun lopulla 1944 pataljoona alistettiin Ohdan lohkolla rintamavastuussa olleelle everstiluutnantti Adolf Ehrnroothin komentamalle Jalkaväkirykmentti 7:lle. Pataljoonaan rintamavastuu kesti lyhyen ajan, sillä jo kesäkuun alussa pataljoonassa paljastui hyvin suunniteltu koulutettujen agenttien johtama joukkoloikkausyritys, jossa oli mukana vähintään 20, mutta mahdollisesti jopa 40 miestä. ²⁶

²⁴ Kotro 2006, 304–305.

²⁵ Kotro 2006, 308.

²⁶ Kotro 2006, 308–309.

Helmikuussa 1942 Länsi-Inkerissä Volossovan piirikeskuksesta perustettiin inkeriläispojista ja – miehistä osasto nimeltään Finnische Sicherungssgruppe 187. Se sai vuonna 1943 nimekseen Ost-Bataillon 664 eli Itäpataljoona 664. Pataljoonaan otettiin pääasiallisesti vapaaehtoisia, mutta jotkut tulivat puolipakolla. Etenkin nuoria poikia oli helppo saada palvelukseen. Monelle oli jokseenkin säännöllinen muonitus tärkeä ilmoittautumisen syy. Inkeriläisen pataljoonan toiminta oli pääosin vartiopalvelua ja partiointia rataosuuksilla Leningradin ja Novgorodin välillä. Suomeen siirrettiin maaliskuun 1943 ja kesäkuun 1944 välisenä aikana 63 000 inkeriläistä. Työkykyisiä oli 34 000 ja heidät ohjattiin työelämään. Marraskuun lopussa pataljoona irrotettiin tehtävistään. Joulukuussa se kuljetettiin Hankoon, jossa se liitettiin Suomen armeijaan. Pataljoona sai nimen Erillispataljoona 6. Tammikuussa 1944 Kiviniemeen Karjalan kannakselle. Helmikuussa 1944 pataljoona siirrettiin edelleen koulutukseen 15. Divisioonalle Alistettuna Kannaksen itäosaan Leininkylään lähelle Laatokkaa. Miehillä oli halu puolustaa Suomea.²⁷

Päämajan tiedusteluosastoon kuuluneen tiedustelutoimiston, Tied. 1:n ilmavoimajaos ryhtyi sodan alettua suunnittelemaan kaukopartioiden lentokuljetuksia. Osasto Rädyn ohella myös saksalaiset koneet kuljettivat kesällä 1942 kolme suomalaista kaukopartiota. Kesä 1942 oli kaukopartioiden lentokuljetusten osalta jo varsin menestyksenkäs. Hieman yli kolmen kuukauden aikana Osasto Rätty vei vihollisen puolelle yksitoista ja saksalaiset kolme partiota, yhteensä lähes sata sissiä. Lisäksi Osasto Rätty haki takaisin kahdeksan partiota, yhteensä yli 60 miestä. Suurimpana ongelmana ollut lentokaluston puute onnistuttiin ratkaisemaan saksalaisilta saatujen lentokoneiden avulla. Näin pahimmat esteet tehokkaalle toiminnalle olivat poistuneet kesäkauden 1943 alussa. Osasto Malinen vei kesän ja syksyn 1943 aikana 10 kaukopartiota, yli 100 sissiä vihollisen puolelle. Kuusi partiota, 57 sissiä noudettiin takaisin omalle puolelle. Osasto Malinen lakkautettiin lokakuun viimeisenä päivänä 1943.²⁸

Neuvostoliitolla oli hallussaan vuoden 1942 keväällä vain muutama sata kilometriä rantaviivaa Itämeren pohjukassa Leningradin edustalla. Sieltä se lähetti jatkuvasti kevyitä pintavoimia tai pommikoneita miinoittamaan Suomenlahden perukan vesiä ja Etelä-Suomen saaristoväylien kapeikkoja. Pinta-alukset eivät kyenneet kuitenkaan enää

²⁷ Kotro 2006, 310–311.

²⁸ Peltonen 2006, 417–427.

tunkeutuman Itämerelle Saksan ja Suomen valvoman sekä vahvasti miinoittaman Suomenlahden kautta. Suomalaiset olivat jo vuonna 1942 esittäneet Saksalaisille sukellusveneverkon laskemista Parkkala-Naissaaren kapeikkoon. Saksalaiset laskivat kuitenkin sukellusveneitä vastaan tuohon kapeikkoon 10.5–10.9.1942 Nashorn (sarvi-kuono) miinasulun ja toisen sitäkin vahvemman sulun Seeigel (merisiili) Suursaaren kapeikon eteläpuolelle. Nashoriniin laskettiin 10.5–10.9.1942 lähes 2 000 miinaa, Ne li tarkoitettu etenkin sukellusveneitä vastaan. Suursaaren ja molempien Tytärsaarten valtaus maaliskuussa 1942 oli ratkaissut sen, että Suomenlahden poikki laskettava saksalais-suomalainen pääsulku tuli juuri tälle kohdalle. Saksalaiset aloittivat vuoden 1942 keväällä Suursaaresta kaakkoon aina Inkerin rannikolle asti ulottuneen Seeigel (merisiili) – miinasulun rakentamisen, johon laskettiin 21.5–23.10.1942 välisenä aikana 5 770 miinaa ja 1 630 raivausestettä. Suomalaiset laskivat 23.5–22.10.1942 Suursaaren itäpuolelta Suomen rannikolle asti ulottuvat Rukajärvi-sulun, jossa oli 1 355 miinaa ja 121 raivausestettä.²⁹

Helsingin edustan peripioneerikomppania raivasi useita kymmeniä lentokonemiinoja, joiden kohot tehtiin vaarattomiksi ja toimitettiin Melkin miinavarastolle. Saksalaisten miinaraivaustehtäviin kunnostetut Junkers-lentokoneet lensivät väylästöjen yli, miinaräjhdysten vesipatsaat nousivat niiden perässä. Lentokoneen siipien ja rungon kannattamana oli laaja induktiokäämi, johon lentokoneessa ollut aggregaatti syötti sähköä. Miinat saatiin helposti raivatuiksi eikä niistä ollut sen enempää haittaa, koska näissä miinoissa ei ollut magneettiherätteen keston pituutta määrittävää laitetta. Myös suomalainen 5. Raivaajalaivue räjäytti magneettiraivauskalustollaan etenkin Loviisan edustan ELM-miinoitteet. Päämääränä oli 1943 lopullisesti estää venäläisten sukellusveneiden tunkeutuminen Itämerelle. Saksalaiset laskivat siksi keväällä 25.3–29.6 Nashorn sulkuun lisää 8 454 miinaa, joista 1 365 oli ankkuroituja alumiinikuorisia magneettimiinoja EMF ja 857 puisen rungon kattamaa, ohjauskoholla varustettua ja noin 800 kilon latauksen sisältänyttä RHM-magneettipohjamiinaa. samana vuonna laskettiin myös ensimmäistä kertaa 1,8 mm:n vaijerista 4*4 metrin silmillä rakennettu sukellusveneverkko yli koko Suomenlahden Porkkala-Kalliobådan majakalta Naissaaren. Tätä verkkoa täydennettiin vuoden 1944 keväällä ja lisäksi laskettiin sen rinnalle 100 metrin etäisyydelle uusi verkko, jota jatkettiin myös Naissaaresta Itään aina Viron rannikolla

²⁹ Auvinen 2006, 496–498.

olevaan Aegenaan asti. Myös seeigel-miinoitteita täydennettiin jatkuvasti vuosina 1943–1944.³⁰

Sotavuosilta on peräisin halkomotti, pääpuiden väliin ”motitetun” puutavaran epävirallinen mittayksikkö. Sen ulkoiset mitat olivat metri kanttiinsa metrin mittaista puutavaraa. Virallisesti tuollaista kehysmittaa kutsuttiin pinokuutiometriksi. ($p\text{-m}^3$) joka sisälsi puumäärän lisäksi myös puutavaran ladonnassa jääneen tyhjän tilan. Laskiaistiistaista vuonna 1942 muodostui merkittävä virstanpylväs kansalaisten omatoimisessa poltto-puun hankinnassa. Laskiaistalkoilla oli alkuaan tavoitteena herättää ihmiset puupulassa olevaa lähinaapuriaan, sotaleskeä tai invalidia polttorankoja hakkaamalla. Se käynnisti vuotuiset ”mottitalkoot”, kansalaisten kilpailuhenkisen halkosavotan, jonka merkitys oli polttopuun turvaamistavoitteen ohella voimakkaan maanpuolustushenkisen tuotantotaltelumielialan luomisessa. Mottikirves-merkistä tuli jatkosodan mottitalkoiden ”tammenlehvä”, jonka jokainen kunnan kansalainen halusi rintapieleensä. ”Motti mieheen” oli syksyllä 1942 käynnistyneen ensimmäisen mottitalkoovuoden tunnus. Ensimmäiset mottitalkoot yllättivät: kotirintamalla ylitettiin miljoonan motin tavoite. Tulos oli motin tarkkuudella 1 047 844 pinokuutiometriä. Kun mukaan lasketaan tulirintamalla hakatut motit, kokonaismäärä nousi 1,2 miljoonaan mottiin. Vuoden 1943 mottitalkoiden tulos ylti jo 1 370 000 mottiin. Valtiovallan taholta oli pantu merkille kansalaisten piilevät metsätyökyvyt, jotka vuodesta 1943 otettiin käyttöön työvelvollisuusikäisiä koskevana hakkuu-urakoina. Metsälehdessä kerrottiin elokuussa 1943 päättyneen ensimmäisen kansanhakkuun tuloksena hakatun 5 miljoonaa mottia halkoja. Siitä talkootyön osuus oli 20 prosenttia.³¹

Puolustusvoimissa jatkosodan aikana harjoitettu mielialan hoito, jota sopinee kutsua propagandaksi, jakaantui kolmeen tai neljään haaraan. Ensin omiin joukkoihin kohdistuva propaganda – valistustoiminta kuten tuona aikana sanottiin. Toisaalta harjoitettiin myös kotirintamalle tarkoitettua propagandaa – tuolloisen termin mukaan tiedoitustoimintaa. Kolmantena oli viholliseen kohdistuva propaganda, jota reilusti sanottiin propagandaksi. Laajemmin mielialanhoidon piiriin voidaan lukea kenttäpapiston harjoittama sielunhoitotyö sekä erillisenä moninainen viihdytystoiminta, johon kuuluivat rintamateatterit, sirkukset, erilaiset rintamakiertueet ja osin rintamaradiotoiminta,

³⁰ Auvinen 2006, 409–501.

³¹ Lindroos 2006, 547–553.

joskin viimeksi mainittu vaikutti myös valistustoiminnan alalla. Omiin joukkoihin kohdistunutta propagandaa eli valistustoimintaa pidettiin Päämajassa ensiarvoisen tärkeänä. Päämajassa oli valistustoimisto ja vastaava toimisto oli perustettava myös armeijakuntatasoisiin sotatoimiyhtymiin. Edelleen divisioonissa oli omat valistustoimistonsa ja kussakin rykmenttitasoisessa joukko-osastossa valistusupseeri. Asemasotavaiheen aikana valistustoiminta sai yhä enemmän viihdytystoiminnan muotoja. Valistustoimintaan kuuluivat edellä mainittujen lisäksi myös rintamalehdet ja rintamaradiot. Rintamalehdet ilmestyivät rintamasuunnittain ja/tai yhtymittäin. Radioasemista kuului sin oli Aunuksen radio, jonka ohjelmapäällikkönä ansaitsi kannuksensa legendaarinen Pekka Tiilikainen.³²

Tiedotuskompaniat toimivat eri sotatoimiyhtymille tai aselajeille tai kotijoukoille alistettuina, mutta olivat suorassa komentoyhteydessä Päämajaan. Niiden henkilöinä oli reporttereita, joita kutsuttiin TK-rintamakirjeenvaihtajiksi, valokuvaajia eli TK-kuvaajia sekä kuvataiteilijoita eli sotilaallisesti TK-piirtäjiä. Jonkin verran komppanioissa oli myös elokuvaajia, esimerkiksi ohjaaja Teuvo Tulio, joiden tekemiä filmejä käytettiin uutiskatsausten nimisinä esitetyissä lyhytelokuvissa. Lisäksi TK-komppanioihin kuului vihollispropagandaa tekevää henkilöstöä, jotka kaiuttimien avulla pyrkivät lamauttamaan vihollisen mielialaa ja saamaan esimerkiksi motteihin suljettuja vihollisia antautumaan. Viihdytystoimintaa varten luotiin puolustusvoimain viihdytystoimiston johtama laaja organisaatio, joka värväsi kotirintamalta viihdetäiteilijöitä – muun muassa näyttelijöitä, muusikkoja ja taitovoimistelijoita – erilaisiin rintamakiertueisiin taistelevien joukkojen pariin. Tähän kuului myös esimerkiksi Karhumäessä ja Äänislinnassa toimineet rintamateatterit ja Karhumäen tivoli, jota Sariolan sirkussuku pyöritti tunnetulla taidollaan.³³

Aunuksen radioasema perustettiin hyökkäysvaiheen kestäessä ja vuoden 1941 lokakuun alusta se toimi Petroskoissa, suomalaisten Äänislinnassa. Saattoipa hyvissä kuunteluoloissa Aunuksen radion ääntä kuulla jopa Pohjanlahden rannikolla, joskin se oli poikkeuksellista. Käytännössä Pekka Tiilikainen hoiteli melko suvereenisti ohjelmatoimintaa, joskin suuntaviivat tietysti tulivat ylemmältä taholta. Kevyen musiikin ja muun

³² Syrjö 2006, 562–563.

³³ Syrjö 2006, 565–566.

epäpoliittisen viihteen lisäksi Aunuksen radio lähetti myös hengellistä ohjelmaa, jolla oli rintamamiestenkin keskuudessa oma vakituinen kuulijakuntansa. Radiovastaanottimien määrä joukoissa nousi vuoden 1942 kesän 7 500:sta kevääseen 1943 mennessä 13 500:aan. Asemasotavaiheessa valjastettiin myös Suomen yleisradio armeijan propagandatavoitteita palvelemaan. Yleisradioverkon kautta lähetettiin parhaaseen kuunteluaikaan, ennen kello 19:n uutisia puolustusvoimien ohjelmaa. Kaikki kotirintamalle tarkoitettu sotapropaganda – radiotoimintaa lukuun ottamatta – oli Päämajan tiedoitus-toimiston johdossa ja sen käytännön toteuttajina olivat edellä mainitut TK-miehet. Periaatteessa oli määrätty, että TK-miehen tuli olla valiosotilas, mutta käytännössä tällaisia oli TK-miehistä, kuten muissakin aselajeissa ainoastaan pieni osa. Valtaosa TK-miehistä oli toimittajataustaisia, mutta joukossa oli tiedemiehiä, kuten esimerkiksi Martti Haavio, kirjailijoita kuten Matti Hälli, Oiva Paloheimo ja Olavi Siippainen, puoluevirikailijoita kuten Unto Varjonen sekä opettajia ja muita vähemmän reportterinomaisen ammatin taitajia. TK-kirjoitukset jaettiin Valtion tiedoituslaitoksen kautta eri puolelle maata, joskin maaseutulehdet syyttivät tiedoituslaitosta pääkaupungin suosimisesta.³⁴

Kirjoitusten ongelmaksi muodostui pian sotasensuuri. Niinpä esimerkiksi upseerien nimiä ei saanut jutuissa esiintyä, taistelupaikat piti ilmaista epämääräisesti eikä omien joukkojen taistelutavoistakaan juuri mitään oleellista kertoa. Asemasotavaihetta leimasi suuri tapahtumattomuus rintamilla. Siitä oli vaikea keksiä mitään mielenkiintoista kerrottavaa. Päämaja määräsi kirjoitettavaksi rintaman arkipäivästä. Kotiseudun ihmiset alkoivat ihmetellä, mitä ne miehet siellä rintamilla oikein tekevät kun näyttivät harrastavan vain puhdetöitä, urheilua ja opiskelua. Eikö heitä olisi ollut parempi laskea kotiin todellisiin töihin, kyseltiin. Jotkut TK-miehet katsoivatkin turvallisemmaksi vain muistella hyökkäysvaiheen sattumuksia ja kirjoitella niistä, toiset pyrkivät kirjoittamaan mahdollisimman vähän. Seurauksena oli, että TK-kirjoitusten määrä väheni ja lehtien kiinnostus niiden julkaisemiseen laski sitäkin enemmän.³⁵

Syksyllä 1942 Itä-Karjalassa metsästys pääsi laajamittaisena käyntiin ja lokakuun 4. päivänä 1942 Itä-Karjalan sotilashallinto antoi määräyksen, jolla säännösteltiin hirvenmetsästystä. Määräys kielsi vasan ja sen emon ampumisen. Sotilashallinnon esikunnasta

³⁴ Syrjö 2006, 569–572.

³⁵ Syrjö, 200, 572–573.

oli sotatoimiyhtymille annettu kiintiöt hirvien kaatomääristä ja esimerkiksi syksyllä 1943 Sotilashallinnon komentaja, Eversti Olli Palheimo lähetti sotatoimiyhtymille kirjeen, jossa annettiin kaatokiintiöt ja ohjeet kauden hirvenmetsästyksessä. Kiintiöistä sai olla naarashirviä korkeintaan kolmannes ja niiden lupien nojalla kaadetut hirvet tulivat kokonaisuudessaan joukkojen muonittamiseen. Vuodat tuli luovuttaa elintarvikevarikolle. Koko Itä-Karjalan sotilashallinnon alueen kokonaislupamäärä syksyn 1943 jahdista oli yhteensä 2 100 hirveä. Metsästysajan ulkopuolella kaadetut hirvet kuitattiin yleisesti miinakenttään menneiksi. Siihen aikaan niin kotimaassa kuin vallatullakin alueella maksettiin suurpedoista tapporahaa ja Itä-Karjalan sotilashallinnon käskykirje vuodelta 1943 kertoo, että suden tapporaha oli 3 000 silloista markkaa, ahman 2 000 mk ja karhun 1 000 mk. Sota-aikana turkikset olivat hyvissä hinnoissa ja niistä sotilas sai sievoisen lisän pieniin päivärahoihin, jos satu tavoittamaan ketun, oravan, näädän tai jonkin muun turkikseksi kelpaavan otuksen. Kalastus tarjosi sotilaille helpomman lisäsärpimen kuin metsästys ja se olikin metsästästä suositumpi harrastus sotilaiden keskuudessa. Asemasotavaiheessa joukko-osastoilla oli omat ammattipyytäjänsä. He virittelivät rintaman takana pyyntöjään, jotta joukoilla olisi normaalin ruoan lisäksi hieman vaihtelua. Suolattu, savustettu ja tuore kala toivat sitä mukavasti. Asemasotavaiheen aikana niin metsästys kuin kalastuskin tarjosivat virkistystä ja vaihtelua aina rivimiehistö kenraaleihin saakka ja monet komentajat arvostivat suuresti metsästäjiä ja heidän samoiluun takalinjoilla erinomaisina tarkkailijoina.³⁶

”Yksityiset edut on uhrattava kokonaisuuden hyväksi”, kiteytettiin Lotta Svärd -järjestön keskusjohtokunnassa vetoamus lottien työmotivaation puolesta syksyllä 1942. Jatkosodan vuodet kasvattivat edelleen jäsenmäärää ja vuonna 1943, jolloin jäsenmäärä tilastoitiin, oli toiminnassa mukana 172 755 toimivaa ja kannattavaa lottaa. Pikkulotta-toiminta, vuodesta 1943 lottatyttötoiminta, oli osa järjestön omaksumaa henkistä huoltoa, jolla pyrittiin maanpuolustushengen ylläpitämiseen. Vuoden 1943 loppuun mennessä oli lottatyttöjen määrä kohonnut jo 48 858:aan. Lottatoiminnan kaksi kenttää, työskentely kotirintamalla ja komennuksella, muodostivat kaksi toisistaan hyvin erilaisista toimintaympäristöä. Kotirintamalla lääkintälotat työskentelivät muun muassa ilma-suojelujoukoissa ja väestönsuojelun ensiapuasemilla, minkä lisäksi he osallistuivat sosiaaliseen huoltotyöhön. Sodan jatkuessa muonituslotat osallistuivat myös lukuisten

³⁶ Soikkanen 2006, 580–590.

kotirintaman muiden tapahtumien, kuten talkootilaisuuksien ja työleirien muonitukseen. Jaostojen yhteenlasketuksi työpäivien määräksi kotirintamalla on vuodelta 1942 laskettu noin 700 000 ja vuodelta 1943 noin 800 000 työpäivää. Samalla kun toiminta takaisin-vallatuilla alueilla käynnistyi, hiljeni toiminta välirauhan aikana perustetuissa siirtokar-jalaisten kyläosastoissa muualla Suomessa.³⁷

Vuonna 1942 Lotta Svärd -järjestön piirien ja paikallisosastojen huollettavina oli kaikkiaan 19 204 henkeä. Näistä suurimmat ryhmät muodostivat sotainvalidit ja reservi-läisten perheet. ”Tuntemattomien sotilaiden” lahjapaketit toivat saajille paitsi käytännön hyötyä myös tervehdyksen kotirintamalta, millä haluttiin osoittaa osallisuutta yhteiseen ponnistukseen. Paketteihin pyrittiin pakkaamaan lämpimien vaatteiden ja jalkineiden lisäksi elintarvikkeita, tupakkaa, makeisia, kirjallisuutta ja muuta ajanvietettä. Sodassa isättömäksi jääneitä lapsia tuettiin säännöllisesti taloudellisesti. Monet osastoista osallistuivat myös vauvapakkausten valmistamiseen sekä isompien lasten vaatteiden hankintaan. Apu voitiin suorittaa myös lottien tekemänä vapaaehtoisena työpalveluna. Järjestön ulkopuolella huoltotyön tuli näkyä isänmaallisena valistustyönä, jonka tavoit-teena tuli olla puolustustahdon ja siveellisen kunnan kohottaminen. Jatkosodan aikana puolustusvoimien palveluksessa komennuksella työskenteli jatkuvasti keskimäärin 13 000 lottaa. Näiden lisäksi lottia toimi sotilassairaaloiden lääkintälottina sekä rajatoi-miston muonitus ja kanttiinilottina. Esimerkiksi vuoden 1943 toukokuussa järjestön kaikista toimivista jäsenistä noin 13 prosenttia työskenteli komennuksilla.³⁸

Lotat toimivat komennuksella jaostonsa mukaisissa työtehtävissä. Kenties näkyvimmis-sä tehtävissä olivat lääkintä-, muonitus- ja kanttiinilotat. Perinteisiin lottatoiminnan muotoihin kuuluivat myös varusjaoston työt. Komennuksella työskennelleiden varuslot-tien työpisteet löytyivät puolustusvoimien vaatetuskorjaamoilta ja pesuloista, mutta myös esimerkiksi kenttäsairaaloista. Toimistotehtäviin komennetut lotat työskentelivät konekirjoittajina, toimistoapulaisina, kortistonhoitajina, kenttäpostin tehtävissä ja kartanpiirtäjinä. Viestilotan tehtävänimikkeenä saattoi puolestaan olla puhelunvälittäjä, puhelinsanoma-, puheradio-, radio-, kaukokirjoitin- ja salakirjoituslotta tai yleisradio teknikko. Myös ilmavalvonnassa lotille osoitettavia tehtäviä oli useita. Ilmavalvonta-aluekeskuksissa lotat hoitivat enimmäkseen viestittäjän tehtäviä. Ilmavalvontalotta eli

³⁷ Olsson 2006, 434–439.

³⁸ Olsson 2006, 439–441.

tornilotta vastasi havaintojen tekemisestä ilmavalvonta-aseilla. Lisäksi ilmavalvonnassa toimi radisti- ja keskuslottia. Yhteislottienohjeissa kenttälottien huolto jaettiin aineelliseen, henkiseen ja ruumiilliseen huoltoon. Näin komennuksilla olevien lottien olot pyrittiin järjestämään mahdollisimman viihtyisiksi, samalla kun haluttiin ehkäistä ennalta henkistä väsymistä. Lottien vapaa-ajan harrastuksiksi muodostuivat ulkoilu, urheilu, marjastaminen, käsityöt ja lukeminen. Se minkälaisina sota-ajan haasteet ovat kokeneet perheestään huolehtinut lottiaäiti tai nuoruuttaan elävä, aikuistuva ja itsenäistyvä, aikansa täysin lottatyölle uhrannut nuori nainen, on ollut hyvin erilaista. Järjestöön liittyminen oli vapaaehtoista, mutta järjestön jäseneksi ryhtyttyään jäsen sitoutui suorittamaan työvelvollisuutensa joko kenttä- tai huoltolottana. Lotan isänmaallisuus ei ollut ainoastaan konkreettista työtä, vaan myös tämän naisihanteen täyttämistä. Lotan positiivisiksi katsottuja luonteenpiirteitä olivat uhrautuvaisuus ja palvelualttius.³⁹

Voidaan jopa sanoa, että Suomen urheiluelämä siirtyi asemasodan ajaksi ”sinne jonnekin”. Kuitenkin myös kotirintamalla urheiltiin. Jatkosodan aikana saavutti huippunsa se sotia edeltäneiden kahden vuosikymmenen aikana erityisesti suojeluskuntaliikkeessä esiin noussut näkemys, jonka mukaan urheilu ja sotilaskuntoisuus olivat konsanaan kuin ”kaksoisveljiä”. Sodan saatua alkuvuodesta 1942 asemasodan luonteen alkoivat suomalaisjoukkojen keskuudessa myös erilaiset harrastustoimet. Korsujen riemuna olleiden kortinpeluun, musisoimisiin ja erilaisten askartelutöiden ohella myös urheilu alkoi kasvaa suosiotaan siitä kiinnostuneiden sotilaiden parissa. Urheiluelämän näyttävin yhteistyömuoto olivat SVUL:n lajiliittojen ja TUL:n väliset yhteiset Suomen mestaruuskilpailut sekä erityiset liitto-ottelut yhteensä 11 urheilumuodossa. Lajeina olivat muun muassa yleisurheilu, hiihto, paini ja eri palloilumuodot. Jatkosodan vilkkaimpana urheiluvuonna 1943 kilpailutoimintaan kuuluivat aiempaa enemmän juuri eri palloilusarjat, joiden muodoista lajiliitot ja TUL olivat sopineet jo edellisvuoden pelikausien aluksi. Muiden urheilumuotojen tapaan vuodet 1942 ja 1943 olivat koripallon suhteen vilkasta aikaa, ja koripallon sarjaotteluita käytiin niin sisällä kuin ulkosarjanakin. Rintaman urheilumiehet olivat yleensä myös siviilissä urheilijoita. Esimerkiksi SVUL järjesti vuonna 1943 peräti 20 kansainvälistä ja 318 kansallista kilpailua. TUL:n vastaavat lukemat olivat 11 ja 320. Lukumääräisesti eniten kansallisia kilpailuja oli painissa.⁴⁰

³⁹ Olsson 2006, 441–447.

⁴⁰ Vasara 2006, 591–596.

Liitot järjestivät vuosittain eri tason kursseja; SVUL esimerkiksi vuonna 1943 yli 400, joista suurimman osan yleisurheilussa. Kursseilla oli tuhansia osanottajia. TUL:lla oli moninaista kurssitoimintaa. Näilläkin kursseilla oli tuhansia osanottajia. SVUL ja TUL olivat tiiviisti mukana myös huolto- ja talkootoiminnassa ja avustivat sodan uhreja ja heidän omaisiaan. SVUL, TUL ja armeija tekivät ”villien” osanottajien estämiseksi marraskuussa 1943 erityisen sopimuksen. Sen mukaan rintamamiehet saivat lomillaan osallistua yksilölajien kilpailuihin omien siviiliurheilujärjestöjensä edustajina ja joukkuelajeissa lisäksi mikäli mahdollista armeijan joukko-osaston joukkueissa. Asemasodan alettua keväällä 1942 ryhtyivät tuhannet urheilusta kiinnostuneet rintamamiehet virittelemään omaa siviiliharrastustaan myös ”siellä jossakin”. Spontaaneista urheilukilpailuista tuli osa suomalaisjoukkojen rintamakulttuuria aina Suomenlahdelta Ääniselle. Harrastuksen myötä urheilua alettiin jo alkukesästä 1942 organisoida monissa joukkoyksiköissä. Useimmat urheilua johtaneet upseerit ja muut vastaavat olivat olleet siviilissä valmentajia ja urheilijoita SVUL:n ja TUL:n riveissä. Erilaisia luonnonkenttiä syntyi rintamalinjojen taakse satamäärin ja uimalaitoksia järvien rannoille. Sisäurheilutiloja kunnostettiin sotilaskotien ja lottakanttiinien yhteyteen. Armeijakuntien ja sota-toimiyhtymien alaisia kilpailuja pidettiin yli 1 200, joista vuonna 1942 lähes 400 ja seuraavana vuonna noin 600. Suosituimmat urheilumuodot olivat yleisurheilu, jossa pidettiin esimerkiksi armeijakuntatason kilpailuja 350, sekä hiihto, jonka vastaava luku oli 200.⁴¹

Vuosina 1942–1944 järjestetyt Karhumäen talvi- ja kesäkisat oli rintamaurheilun suurin kilpailutapahtuma. Lajeina olivat muun muassa yleisurheilu, hiihto ja paini. Suomalaisjoukkojen muita suuria urheilutapahtumia olivat Aunuksen kannaksen poikkihiihto ja Syvärin uinti. Palloilulajien osalta rintamaurheiluun kuuluivat siviilimaailman tapaan sarjat, joita pelattiin pitkin rintamaa mahdollisimman monien ”paikallisten” joukkueiden voimin. Näin myös esimerkiksi koripallossa, jossa otteluiden määrät kohosivat lajin uutuuden huomioon ottaen merkittäviksi. Esimerkiksi kesällä 193 otteita pelattiin rintamilla 150. Varsinaisen kilpailutoiminnan lisäksi oli myös kurssitusta. Leiri-, kurssi-, ja neuvontapalveluita tarjosivat urheiluopisto Kannaksen Kiviniemessä, Karhumäen urheilutalo ja Äänislinnan varuskunnan urheilutoimisto. Myös rintamapalveluksessa olevilla lotilla oli omat urheilukilpailunsa. Varsinkin suurimpien kisojen seuraamien oli katsojille muutoinkin suurta viihdettä, sillä lopuksi oli muutakin ohjelmaa. Esimerkiksi

⁴¹ Vasara 2006, 597–600.

8. Divisioonan mestaruuskisojen päättäjaisissä lähellä Äänislinnaa kesällä 1943 ohjelmassa oli palkintojenjaon lisäksi myös voimistelu- ja nyrkkeilynäytökset sekä kuplettimestari Reino Helismaan lauluesitys.⁴²

Kirjeiden ja korttien lähettäminen kenttäpostissa oli eräin rajoituksin maksutonta kotiseudun siviiliväen ja puolustusvoimien palveluksessa olevien kesken palveluspai- kasta (rintama, Itä-Karjalan Sotilashallintoalue, kotiseudun koulutuskeskus, sairaala jne.) ja tehtävästä (esimerkiksi sotilas, lotta, sairaanhoitaja, sotilaskotisisar, työvelvollinen) riippumatta. Ylipainoisista kirjeistä oli maksettava kumpaankiin suuntaan lisämaksu sekä joukkoihin päin menevistä paketeista alennettu maksu ja postiosoituksista taksan mukainen maksu. Maksuvapauden osoituksena kirjekuoreissa ja kortissa tuli olla kirjoitettuna, leimattuna tai painettuna ”Kenttäpostia”-tunnus sekä kotiseudulta joukkoihin päin lähetetyissä postilähetyksissä määräaikana kenttäpostimerkki. Kotikuulumiset ja tekemiset kerrottiin yksityiskohtaisesti. Hyvän voinnin ja terveisten toivotukset sekä onnittelut kulkivat kenttäpostilähetyksissä molempiin suuntiin. Joului- ja pääsiäiskortteja lähetettiin runsaasti. Kirjeenvaihtotovereita oli samalla tavalla sotilaille kuin kotirintaman neitosillakin – luultavasti kyseessä oli lähinnä poikamiesten ja tyttöihmisten välinen suosittu harrastus.⁴³

Syksyllä 1941 todettiin tarpeelliseksi ryhtyä rajoittamaan kotiseudulta joukkoihin lähetettävän kenttäpostin määrää. Menettelytavaksi otettiin kenttäpostimerkkien käyttö. Tämä toimi siten, että palveluksessa oleville jaettiin yksiköissä maksutta kuukausittain määrätty määrä kenttäpostimerkkejä, joita voi lähettää kotiseudulle kenttäpostilähetyksissä joukkoihin päin käytettäväksi, Ensimmäiseksi valmistettiin punainen kenttäpostimerkki jota jaettiin marraskuusta 1941 lähtien 4 kpl ja joulukuusta 1942 lähtien 8 kpl kuukaudessa. Merkki oikeutti alennettuun kenttäpostipaketin postimaksuun. Merkin postitusarvo oli pakettitaksaan sidottu ja enimmän ajan 4 mk. Kenttäpostimerkin lisäksi pakettikortissa tarvittiin painon mukainen maksullinen lisämerkki. Heinäkuussa 1943 julkaistiin kooltaan suuria käyttösarjan kuvamerkkejä (esimerkiksi 5 mk Olavinlinna) vastannut vihreä kenttäpostimerkki. Tätä jaettiin 4 kpl kuukaudessa kotiseudulta joukkoihin päin lähetettyjen kenttäpostipakettien alennusmerkeiksi. Syksyllä 1943 ryhdyttiin rajoittamaan myös kotiseudulta lähetettävän kirjepostin määrää. Lokakuussa 1943 tuli

⁴² Vasara 2006, 600–602.

⁴³ Rönkkönen 2006, 634–638.

käyttöön suurikokoinen violetti kenttäpostimerkki. Tästä lähtien kotiseudulta joukkoihin maksutta kenttäpostissa lähetettävissä kirjeissä ja korteissa tuli olla kenttäpostimerkki. Merkkejä annettiin 8 kpl kuukaudessa. Suurikokoinen vihreä kenttäpostimerkki kelpasi pakettipostin lisäksi joulukuusta 1943 myös kirjeitä ja kortteja postittaessa.⁴⁴

Huumori sodassa on osa sotilashuumoria. Mitä sitten on sotilashuumori? On sanottu, että sotilashuumori on samassa määrin huumoria, kuin sotilasmusiikki on musiikkia. Jatkosodan huumori on kokonaisuudessaan tiukasti virallisen ”viihteenjohdon” linjoilla, joskin yksittäisten henkilöiden ylilyönnit olivat silloin tällöin mahdollisia. Oli todettu moneen kertaan, että huumoria tarvittiin, se lisäsi sotilaan taistelukykyä. Huumori oli kallisarvoinen asia sodan ankarissa oloissa. Sillä päästiin ainakin hetkeksi irti sodan arjesta ja voitiin purkaa kireyttä. Radio oli tärkein viihdytyksen antaja ja siellä myös huumori oli etusijalla. Helsingin messuhallissa ryhdyttiin järjestämään Asemiesiltoja, jotka radioitiin. Erityisen suosittuja olivat humoristiset esitykset. Päämajan ja alempien esikuntien toimin koottiin erilaisten esiintyjien ryhmiä ja ryhdyttiin lähettämään niitä eri rintamanosille. Viihdytysryhmät saattoivat olla yhden tai kahden hengen suuruisia.⁴⁵

Vuoden 1942 aikana Helsinkiin kohdistui 16 pommitusta, pääasiallisesti yöaikaan. Vuoden 1943 kuluessa Helsinkiä pommitettiin 15 kertaa vähäisin voimin ja heikoin tuloksin. Helsingissä ja Kotkassa ryhdyttiin vuosina 1941–42 kehittämään entistä järjestelmällisempää, kuulosuuntimien käyttöön perustuvaa kehitettyä sulkuammunta-menettelmiä, josta tulikin hyvin käyttökelpoinen. Valonheittimien käytöllä pyrittiin pelottamaan ja sokaisemaan vihollislentäjiä. Vaara joutumisesta ilmatorjunnan tai yöhävittäjän maaliksi lisäsi pelotusvaikutusta. Ilmatorjuntarykmentti 1:n (lt.R 1) perustamisen yhteydessä 10.12.1942 rykmentin valonheitinpatteria vahvennettiin niin, että siinä oli 9 jaosta, 36 valonheitintä 12 kuulosuunninta. 1.8.1943 Valonheitinpateriin kuului 12 jaosta. Joissa kussakin oli yksi haku. ja kaksi seurantavalonheitintä. Ilmatorjuntayksiköitä oli noin 25 :n kotialueen kohteen suojana. Venäläisten hajautettu hyökäystaktiikka suosi puolustajaa, koska torjunta ei kyllästetty kuin ehkä hetkellisesti. Venäläisten kaksimoottoristen taktillisten pommikoneiden asekuorma oli pieni, raskaita pommikoneita oli onneksi vähän.⁴⁶

⁴⁴ Rönkkönen 2006, 638–639.

⁴⁵ Sinerva 2006, 697–700.

⁴⁶ Lappi 2006, 712–728.

3 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Valmiita TK-miesten kirjoittamia tekstejä otin vuodelta 1943 100 kappaletta. Käytin analysoinnissa teorialähtöistä analyysiä, jolloin empiirinen tutkimus seurasi teoriaa, eli tutustuin ennen analysointia huolellisesti toista maailmansotaa käsittelevään kirjallisuuteen. Eskolan (2001) mukaan aloittelevan tutkijan onkin syytä turvautua siihen, että teoria ohjaa analyysiä.⁴⁷

Olen siis päätenyt analysoimaan tutkimusaineiston teoreettisten taustaoletusten sekä tutkimuskysymysten ja -ongelmien antaman viitekehyksen mukaisesti. Ensimmäiseksi järjestin aineiston teemoittain. Luettuani tutkimusaineiston useaan kertaan läpi, järjestin aineistoa uudelleen kunkin teeman sisällöksi. Tämän jälkeen tein aineistosta tulkintoja ja muistiinpanoja. Tämän jälkeen etsin aineistosta oleellisia asioita, eli tiivistin aineistoa tematisoinnin avulla. Arvioin kunkin teeman sisällä kunkin vastauksen merkittävyyttä tutkimuksen kannalta. Koska TK-miesten kirjoitukset tukivat teoriaa, ei oleellisten asioiden löytäminen kirjeistä ollut kovinkaan vaikeaa. Pisteytin aineistosta oleellisimmat vastaukset kunkin teeman sisällä niiden merkitsevyysarvon mukaan. Vastausten järjestelmällisen painoarvon arvioinnin jälkeen kirjoitin oleelliset asiat muistiin käyttäen omia tulkintoja aineiston sisällöstä. Analysoidun tekstiversion sidoin aikaisempiin tutkimuksiin ja teoriapohjaan, jonka jälkeen hioin tekstiä kohti lopullista versiota.⁴⁸

Käytän analysoinnissa teorialähtöistä analyysiä, jolloin empiirinen tutkimus seuraa teoriaa, eli tutustuin ennen analysointia toista maailmansotaa ja asemasotaa käsitteleviin teoksiin. Eskolan (2001) mukaan aloittelevan tutkijan onkin syytä turvautua siihen, että teoria ohjaa analyysiä. Analysoitavan aineiston teemoitettavissa, järjestetään aineisto teemoittain.⁴⁹

Olen siis päätenyt analysoimaan tutkimusaineiston teoreettisten taustaoletusten sekä tutkimuskysymysten ja -ongelmien antaman viitekehyksen mukaisesti. Ensimmäiseksi järjestän aineiston teemoittain, etsien kirjoituksista kuhunkin teemaan kuuluvat kohdat. Luettuani tutkimusaineiston useaan kertaan läpi, järjestän aineistoa uudelleen kunkin

⁴⁷ Eskola 2001, 133–156; Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 1997, 216–222.

⁴⁸ ks. Eskola 2001, 133–156.

⁴⁹ Eskola 2001, 133–156; Hirsjärvi ym. 1997, 216–222.

teeman sisällöksi. Tämän jälkeen teen aineistosta tulkintoja ja muistiinpanoja. Tämän jälkeen etsin aineistosta oleellisia asioita, eli tiivistän aineistoa tematisoinnin avulla. Arvioin kunkin teeman sisällä kunkin vastauksen merkittävyyttä tutkimuksen kannalta. Pisteytän aineistosta oleellisimmat vastaukset kunkin teeman sisällä niiden merkittävyyden mukaan. Vastausten järjestelmällisen painoarvon arvioinnin jälkeen kirjoitan oleelliset asiat muistiin käyttäen omia tulkintoja aineiston sisällöstä. Analysoidun tekstiversion sidon aikaisempiin tutkimuksiin ja teoriapohjaan, jonka jälkeen hion tekstiä kohti lopullista versiota.⁵⁰

Kvalitatiivisen tutkimuksen analyysimenetelmien soveltamisen ongelmallisuus kytkeytyy usein siihen, että kyseiset menetelmät ovat kiinteästi sidoksissa nimenomaisiin aineistoihin ja teoreettisiin lähestymistapoihin. Laadullisessa tutkimuksessa aineiston keruu ja käsittely kietoutuvat yhteen.⁵¹

On tehtävä valinta, kuinka systemaattisesti aineistoaan haluaa lähestyä. Aineistoa voi lukea ja lukea, kunnes siitä osaa kirjoittaa jotain analyysiksi kelpaavaa. Toisaalta aineistoa voi lähestyä myös systemaattisemmin, aluksi aineistoa koodaten ja käyttäen merkintöjä hyväksi jatkossa, mahdollisesti hyödyntäen jotain mikroavusteisen analyysin ohjelmaa. Edellinen tarkoittaa aineiston jäsentämistä teemojen mukaisesti ja sitten sen pelkistämistä, jälkimmäisessä kyse on erilaisten tyyppikuvausten konstruoinnista aineistosta. Aineistoa voi nimittäin järjestää lukemisen jälkeen uudestaan teemoittain eli niin, että jokaisen teeman alla on kaikkien haastateltavien vastaukset tähän teemaan jne. Tämän jälkeen aineistoa on helppo analysoida teemoittain: ensin otetaan yksi teema ja sen sisältä antoisimmalta vaikuttava vastaus ja katsotaan mitä se sisältää. Näin konstruoitua kuvaa muokataan seuraavan kirjoituksen avulla jne., kunnes koko aineisto on käyty läpi. Toisaalta aineistoa voi lukea myös toisin päin, tapaus kerrallaan. Joka tapauksessa tässä vaiheessa – viimeistään – mukaan on tietenkin kytkettävä myös teoria ja aikaisemmat tutkimustulokset.⁵²

Kokemuksellisuus on ihmisen maailmasuhteen perusmuoto. Fenomenologit sanovat myös, että ihmisen suhde maailmaan on intentionaalinen. Intentionaalisuus tarkoittaa

⁵⁰ ks. Eskola 2001, 133–156.

⁵¹ Hakala 2001, 10–22.

⁵² Eskola & Vastamäki 2001, 41–42.

sitä, että kaikki merkitsee meille jotakin. Todellisuus ei ole edessämme jonakin neutraalina massana, vaan jokaisessa havainnossa kohde näyttäytyy havaitsijan pyrkimysten, kiinnostusten ja uskomusten valossa. Kun joku ihminen tekee jotain, voimme ymmärtää hänen toimintansa tarkoituksen kysymällä, millaisten merkitysten pohjalta hän toimii. Kokemus siis muotoutuu merkitysten mukaan. Tutkija asettaa itselleen kysymyksen: kuinka voin laajentaa omaa subjektiivista perspektiiviäni siten, että voisin ymmärtää toisen ilmaisujen omalaatuisuutta, sitä mitä en välittömästi pysty toisen tarkoittamassa merkityksessä ymmärtämään, koska oma esiyymmärrykseneni pyrkii tulkitsemaan toisen puheen minun omien lähtökohtieni mukaisesti? Tutkimukseen kuuluu ajoittain kriittinen ja reflektiivinen vaihe. Kriittisyys tarkoittaa tässä ennen kaikkea itsekritiikkiä: kyseenalaistan aina tulkintani. Tulkinnat pitää asettaa koetukselle. Reflektiivisyydellä pyrin takaamaan sen, että olen mahdollisimman tietoinen omista tutkimukseen liittyvistä lähtökohdistani. Tutkittavan ilmiön ymmärtäminen on sen olennaisten puolien ja niiden välisten suhteiden ymmärtämistä.⁵³

Inhimillinen todellisuus on merkitysten kyllästämiä. Ulkoisesti samoilta näyttävät asiat ovat erilaisia, ja hyvin erilaisilta näyttävät asiat merkitsevätkin samaa. Merkitykset ovat kontekstiherkkiä siinä mielessä, että esineillä ja asioilla ei itsessään ole merkitystä. Siksi asiat joudutaan merkityksiä etsiessä suhteuttamaan toisiin asioihin. Merkitysten tulkinta edellyttää siten herkkyyttä havaita vivahteita. Kulttuuriin sosiaalistuessamme olemme oppineet tulkitsemaan merkityksiä sillä tavalla, että tutun toiminnan tulkinta on usein varsin vaivatonta. Sen sijaan vieraassa kulttuurissa väärin ymmärtämisen vaara on suuri. Kasvatuksen käytäntö muodostuu eri kulttuurien kohtaamisesta, ja siten ihmisten toiminnalla on erilainen merkityssisältö kasvattajan tai kasvatettavan näkökulmasta tarkasteltuna. Se, mikä on auttamista yhdestä näkökulmasta, onkin holhoamista toisesta. Merkitykset nivELYVÄT toisiinsa, ja asiat saavat merkityksensä suhteestaan toisiinsa. Siten merkitysten tulkinnassa ei ole kyse yksittäisen merkityksenannon selvittämisestä vaan merkitysten verkon hahmottamisesta.⁵⁴ Tutkimuskysymykset voivat täsmentyä ennen aineiston keruuta tai aineiston keruun aikana. Aineisto saattaa myös olla olemassa ennen tutkimuskysymysten täsmentymistä. Kussakin tapauksessa tärkein asia on se, että tutkijan kysymykset ja aineisto vastaavat toisiaan. Jos tutkija haluaa saada selville, miten ihmiset kokevat jonkin asian, aineiston tulee tehdä oikeutta kokemusten ominais-

⁵³ Laine 2001, 26–43.

⁵⁴ Moilanen & Räihä 2001, 44–65.

laadulle. Tutkijan tulee siis ennen aineiston keruuta pohtia, millaisia kokemukset ovat luonteeltaan ja millä eri tavoilla niitä voidaan tavoitella. Tutkijan kannalta tietoisuus on ongelmallista. Hänen pitäisi pystyä vangitsemaan kokemuksen hetkellinen tietoisuus, jotta voisi sitä tutkia. Yksi ongelma syntyy siitä, että kokemus särkyä, kun huomio kiinnittyy siihen. Kokemukset ovat siis hetkellisiä ja osittain kielen avulla ilmaisemattomissa, ja aineiston keruun tulisi vastata tätä kokemusten luonnetta. Käsitukset ovat tutkimuskohteena pysyvämpiä ja kielellisiä, mutta myös osittain tiedostamattomia. Me emme siis pysty kertomaan kaikkia käsityksiämme niitä kysyttäessä. Kokemuksia tutkittaessa aineisto tulisi kerätä tavalla, joka mahdollisimman vähän häiritsee niitä, ja käsityksiä tutkittaessa on tavoiteltava myös piileviä käsityksiä. Merkitysten tulkinnassa on hyötyä rikkaasta ja monipuolisesta aineistosta. Merkitysten tulkinnassa on usein kyse nyansseista, ja aineisto avaa usein mahdollisuuksia erilaisten tulkintojen konstruointiin. Suppea aineisto ei tarjoa mahdollisuuksia kilpailevien tulkintojen vertailuun eikä tulkintojen nyanssointiin.⁵⁵

Teemoittamisessa on kyse aineiston pelkistämisestä etsimällä tekstin olennaisimmat asiat. Teemojen avulla pyritään tavoittamaan tekstin merkityksenantojen ydin. Teemat liittyvät siis tekstin sisältöön eivätkä sen yksittäisiin kohtiin. Tekstiä teemoittaessaan tutkija lukee tekstin useaan kertaan pyrkien löytämään rivien välistäkin sen keskeiset merkitykset. Tutkijan ongelmanasettelusta riippuu, hakeeko hän tekstistä johonkin tiettyyn asiaan liittyviä merkityksiä vai lähestyykö hän tekstiä kokonaisuutena pyrkien rakentamaan sen oman sisällöllisen logiikan. Tällaista lähestymistapaa kutsutaan aineistolähtöiseksi. Aineistolähtöisessä lähestymistavassa tutkija etsii aineistosta teemoja, joista informantit (tutkittavat) puhuvat. Tutkija voi lähteä teemoittamaan aineistoaan myös omien kysymystensä kautta. Silloin keskeiseksi nousee se, mitä informantit kunkin teeman kohdalla puhuvat, jolloin tutkijan tehtäväksi ei tule teemojen etsiminen aineistosta vaan informanttien antamien merkitysten löytäminen. Teemojen etsimisen jälkeen täsmennetään teemojen merkitysisältö. Teemoittamisessa on maltettava pysyä uskollisena tekstille. Vaarana on se, että tulkitsija tuo tekstiin sellaisia teemoja, joita siellä ei ole. Tämän vuoksi on jaksettava kriittisesti tarkastella syntyneitä teemoja ja merkitysverkostoja. Teksti on syytä käydä moneen kertaan huolellisesti läpi ja etsiä

⁵⁵ Moilanen & Rähä 2001, 51–53.

sellaisia asioita, jotka ovat ristiriidassa tulkintojen kanssa. On myös maltettava arvioida konstruoitujen merkitysten pätevyyttä.⁵⁶

Tärkeintä on, että tutkija kuvaa tarkasti sen, miten hän on aineistonsa hankkinut ja miten hän on päätenyt kyseisiin johtopäätöksiin. Toiseksi tutkijan on tehtävä tarkka raportointi, jotta lukija voi sen varassa arvioida tutkimuksen luotettavuutta. Laadullisessa tutkimuksessa tutkija pyrkii nousemaan aineistosta teorian tasolle. Täysin teoriasta riippumattomaa laadullista tutkimusta ei kuitenkaan ole. Aineiston autenttisten lainausten eli aineistositaattien käyttö on hyödyllistä, kun tulkintaa perusteellaan sitaateilla, esimerkin käytöllä kuvataan aineistoa, lainauksella elävöitetään tekstiä tai käytetään tiivistettynä kertomuksena. Laadullisessa tutkimuksessa usein käytettyjen suorien sitaattien käyttö edellyttää sopivan tyylin ja rytmin löytämistä. Sitaateilla saadaan myös tekstiin vaihtelevuutta. Teemoittain järjestetyt vastauksista irrotetut sitaatit ovat usein mielenkiintoisia, mutta kovin pitkälle menevää analyysia ja johtopäätöksiä ne eivät yleensä osoita.⁵⁷

Laadullisen tutkimuksen aineiston keruussa käytetään menetelmiä, jotka vievät tutkijan lähelle tutkittavaa kohdettaan. Tavallisesti tutkijan pyrkimyksenä on tavoittaa tutkittavien näkökulma, heidän näkemyksensä tutkittavana olevasta ilmiöstä. Aineiston analysointi on laadullisessa tutkimuksessa aineistolähtöistä. Etukäteen luokiteltujen muuttujien sijasta analysoinnissa jäsennetään aineistosta käsin ne teemat, jotka ovat tutkittavan ilmiön kannalta tulkittavissa merkityksellisiksi. Aineiston käsittelyssä pyritään myös kokonaisvaltaisuuteen sikäli, että tutkittavaa ilmiötä pyritään ymmärtämään suhteessa kontekstiinsa ja tutkittujen tapahtumien erityispiirteisiin. Laadullinen tutkimus on luonteeltaan prosessorientoitunutta. Kun laadullisessa tutkimuksessa aineistonkeruun väline on inhimillinen eli tutkija itse, voi aineistoon liittyvien näkökulmien ja tulkintojen katsoa kehittyvän tutkijan tietoisuudessa vähitellen tutkimusprosessin edetessä.⁵⁸

Laadullista tutkimusta voi luonnehtia jatkuvaksi päätöksentekotilanteeksi tai ongelmanratkaisusarjaksi. Tutkimusongelma ei ole välttämättä täsmällisesti ilmaistavissa tutkimuksen alussa, vaan tutkimusongelma täsmentyy koko tutkimuksen ajan. Voidaan puhua erilaisista johtoajatuksista, johtolangoista tai työhypoteeseista, joiden varassa

⁵⁶ Moilanen & Räihä 2001, 53–55.

⁵⁷ Moilanen & Räihä 2001, 55–63.

⁵⁸ Kiviniemi 2001, 68.

tutkimukseen liittyviä ratkaisuja tehdään. Nämä johtajatukset muuttuvat ja mahdollisesti vaihtuvat kokonaan tutkimusprosessiin liittyvien käytännön kenttäkokemusten myötä. Tutkijan voidaan nähdä erilaisena salapoliisina, jonka johtolankoja ratkovan työskentelyn myötä tutkittavaan ilmiöön liittyvä arvoitus kirkastuu ja selkiytyy vähitellen. Laadullisessa tutkimuksessa tarkastelu voi näkemyksen kehittyessä kohdentua uusiin mielenkiinnon kohteisiin. Keskeistä onkin löytää tutkimuksen kuluessa ne johtavat ideat, joihin nojaten tutkimuksellisia ratkaisuja tehdään. Toisaalta voidaan todeta, että aloittelevan tutkijan tyypillinen ongelma on se, että hänellä on halua käsitellä kaikkia tutkimuksen edetessä eteen tulevia kiinnostavia asioita. Kun mielenkiinto kohdistuu tavallisesti liiankin moniin kohteisiin, ja tutkimukseen halutaan sisällyttää sisällöllisesti hyvin runsaasti eri tyyppistä ainesta, liittyy tähän samalla hajanaisuuden riski. Onkin hyvä tiedostaa, että avoimuus tutkimustehtävien kehittämisessä ei merkitse suunniteltujen ja etukäteen pohdittujen johtajatusten puutetta. Laadullisessa tutkimuksessa on myös tarkoituksenmukaista korostaa tutkimusasetelmia koskevan rajaamisen välttämättömyyttä. Rajaamisessa on kyse myös tulkinnallisesta rajauksesta. Tutkijan omat intressit ja tarkastusnäkökulmat vaikuttavat aineiston keruuseen ja kerääntyvän aineiston luonteeseen.⁵⁹

Laadullisessa tutkimuksessa voi aineiston keruun ja teorian kehittämisen vuorovaikutteisuutta pitää luontevana. Tällöin aineiston analysoinnin kautta kehitetyt ensimmäiset käsitteet eivät välttämättä ole lopullisia, mutta ne auttavat tutkijaa kehittämään tutkimustaan ja tutkimusasetelmiaan eteenpäin. Aineistolähtöisyyden myötä teorianmuodotuksessa mahdollistuu tutkimuskohteelle ominaisen käsitteistön huomioon ottaminen ilmiön abstrahoinnissa. Tutkittavalla kohteella on siis oma luonnollinen ajattelutapansa ja käsitteistönsä, joka on kyettävä vangitsemaan ja tuomaan esille keskeisenä tulkintojen ja analysointien keinona ja välineenä. Toisaalta tutkimusaineisto ja käytännön analysoiminen suuntaa tutkijan mielenkiintoa uudella tavalla. Tutkittava käytäntö vaikuttaa siihen, minkälaisiin olemassa oleviin teorioihin ja ilmiökenttiin, mutta tutkimuksen kannalta uusiin lähestymistapoihin tutkijan on jatkossa kiinnitettävä huomiota. Tutkimuskohteen vähitellen tapahtuva selkeytyminen antaa tutkijalle lisäviitteitä siitä, mihin teoreettisiin näkemyksiin hänen kannattaa vielä syventyä.⁶⁰

⁵⁹ Kiviniemi 2001, 69–72.

⁶⁰ Kiviniemi 2001, 72–74.

Laadullista tutkimusprosessia voi luonnehtia eräänlaiseksi tutkijan oppimisprosessiksi, jossa koko tutkimuksen ajan pyritään kasvattamaan tutkijan tietoisuutta tarkasteltavana olevasta ilmiöstä ja sitä ohjailevista tekijöistä. Tutkija on pääasiallinen tutkimusväline, jonka välityksellä tietoa tutkimuskohteesta kertyy. Laadullisessa tutkimuksessa aineiston analysoinnin voi katsoa olevan luonteeltaan toisaalta analyyttistä toisaalta synteettistä. Analyyttistä edustaa aineiston luokittelu ja jäsentäminen systemaattisesti eri teema-alueisiin, koodaaminen helpommin tutkittavissa oleviin osiin. Käytännössä koodausrunгон sekä teema-alueiden erittely ja sisäinen jäsenitys asettuu lopulliseen muotoonsa vähitellen, useiden eri analysointivaiheiden jälkeen. Keskeistä on kuitenkin löytää synteesiä luova temaattinen kokonaisrakenne, joka kannattaa koko aineistoa. Aineiston analysoinnin eräänä tavoitteena on löytää keskeiset ydinkategoriat, perusoluttuvuudet, jotka kuvaavat tutkittavaa kohdetta ja joiden varaan tutkimustulosten analysointi voidaan rakentaa. Tutkijan tehtävänä on löytää ne keskeisimmät käsitteet, joiden valossa runsastakin aineistokokonaisuutta voidaan tarkastella ja tutkimustehtävän kannalta epäolennaista aineistoa voidaan karsia pois.⁶¹

Laadullisessa tutkimuksen luotettavuutta tarkasteltaessa, korostetaan olevan kyse aineiston keruuseen liittyvän vaihtelun tiedostamisesta ja hallitsemisesta. Kun tutkija itse on eräänlainen aineistonkeruun väline, on myös luonnollista, että tutkimusprosessin edetessä hänen näkemyksensä ja tulkintansa kehittyvät.⁶² Laadullista tutkimusta tekevällä tutkijalla on edessään monta hankalaa kohtaa tutkimusprosessinsa aikana. Ainakin aloittelevasta tutkijasta tuntuu helposti siltä, että edessä on monta ylämäkeä. Ensimmäinen mäki on tutkimuksen hahmottaminen ja toinen aineiston kerääminen, vaikkapa Aineiston purkamisen jälkeen on edessä kaikkein jyrkin mäki, aineiston analyysi. Edessä on kasa puhekielistä tekstiä, mistä olisi tarkoitus tehdä jotain tutkimukseksi kelpaavaa, siis tieteellistä. Erilaisia analysointitapoja on useita, joista joitakin voi yhdistää samaan tutkimukseen, mutta kaikkia ei voi eikä kannata. Aloittelevan tutkijan kannalta on olennaista osata edes yksi tie aineistosta analyysiin ja siten valmiiseen tuotokseen, tutkielmaan. Tutkija joutuu aina tekemään erilaisia valintoja, mutta miten

⁶¹ Kiviniemi 2001, 75–79.

⁶² Kiviniemi 2001, 79–80.

valita jokin yleisesti hyväksytty tapa analysoida aineisto – ennen kaikkea – miten tuottaa aineistosta se paljon puhuttu tutkielma? ⁶³

Analyysivaiheen jälkeen seuraa pitkä, loiva alamäki. Tutkijan on itse aktiivisesti työstettävä aineistosta analyysinsä ja tulkintansa. Analyysivaihetta seuraa ensimmäinen niin kutsuttu läpikirjoitettu versio, on edessä vielä paljon hiomista, tarkistamista, editoimista, mutta kuitenkin maali – työn valmistuminen – siintää jo silmissä. Silti kannattaa laskea oma aikataulu niin, että ei tule turhaa kiirettä lopussa ja toisaalta ennen kaikkea niin, ettei väsymys yllätä loppusuoralla vaan että tämän pitkän loppuliu'un jaksaa tehdä maltilla. Aineistojen avulla tutkija voi löytää uusia näkökulmia, ei pelkästään todentaa ennestään epäilemäänsä. Voidaan siis lähteä siitä, että tutkija voi hakea ideansa myös aineistostaan. Tutkijan onkin selvitettävä itselleen se, mitä hän aineistostaan oikeastaan hakee ja minkä takia hän on sen kerännyt. Mikä on esimerkiksi tutkijan suhde teoriaan? Vaihtoehtoja on useita. Voidaan puhua vaikkapa aineistolähtöisestä, teoriasidonnaisesta tai teorialähtöisestä tutkimuksesta. Ensinnäkin voidaan tehdä aineistolähtöistä analyysia (es. grounded theory), jolloin teoria pyritään konstruoimaan aineistosta. Toiseksi voidaan tehdä teoriasidonnaista analyysia, jolloin analyysissa on teoreettisia kytkentöjä, mutta se ei suoraan nouse teoriasta tai pohjautu teoriaan. Kolmanneksi on teorialähtöistä analyysia, jolloin lähdetään klassisen mallin mukaisesti teoriasta ja palataan siihen empiriassa käynnin jälkeen. ⁶⁴

Analysointi vaiheittain pääpiirteittäin:

- teemoihin liittyvien vastausten etsimistä alleviivaamalla aineistosta
- Vastausten löytyminen teemoittain / tilastollista tarkastelua
- Aineiston teemoittelu, poimimalla vastauksista teemoihin liittyvät kohdat
- Analyysiä / tulkintojen tekeminen sivumerkinnöin, alleviivauksin ym.
- (tematisointi, ryhmittelyä teemoittain ja tutkimusongelmia valaisevien mielenkiintoisten sitaattien etsiminen). Tyypittely: yleisimpien tyyppien konstruointi →
- teemojen sisällä vastausten informaatioarvo ja mielenkiintoisuus arvioidaan es.

T1 T2 T3 ...

⁶³ Eskola 2001, 133–134.

⁶⁴ Eskola 2001, 134–137.

7t1	+++	+	-	...
7t2	++	++	+++	...
7t3	-	+++	+	...
.....		

- teksti kirjoitetaan auki: omat tulkinnat, sitaattit, teorian liittäminen mukaan ym.
- tekstin hiomista ym.⁶⁵

Ensimmäinen tehtävä järjestää aineisto teemoittain. Periaatteessa tämä tapahtuu poimimalla jokaisesta vastauksesta teemaan liittyvä kohta, mutta aina tämä ei ole helppoa, sillä kirjoitus ei ole välttämättä edennyt loogisesti teemasta teemaan, vaan vastauksia ja kommentteja johonkin kysymykseen voi löytyä eri puolilta yksittäistä kirjoitusta. Niinpä kirjoitukset on luettava huolella läpi. Homma onnistuu helposti tekstinkäsittelyohjelman leikkaa ja liimaa – toiminnolla kahta asiakirjaa auki pitäen, enää ei tarvitse konkreettisesti leikata ja liimata aineistoa saksilla ja liimalla uuteen järjestykseen. Aineistoa ei tässä vaiheessa sanottavasti karsita, ainoastaan järjestetään uudelleen. Teemoittamista seuraa kolmas vaihe eli varsinainen analyysi. Tutkija lukee aineistonsa riittävän monta kertaa ja esittää siitä tulkintansa ja tästä kaikesta kannattaa tietenkin tehdä muistiinpanot. Ne voi tehdä esimerkiksi käsin aineiston paperikopion reunaan ja merkitä korostussilla tai alleviivaten ne kirjoituksen kohdat, jotka vaikuttavat kiintoisilta ja merkittäviltä.⁶⁶

Tämän jälkeen aineistoon kannattaa liittää muitakin muistiinpanoja: teoreettisia kytkentöjä ja ihmettelyitä, ideoita, pohdintoja jne. Aineisto ei ole vielä mitenkään supistunut. Analyysin tehtävä on kuitenkin tiivistää aineisto; tiivistää, järjestää ja jäsentää se sellaisella tavalla, että mitään olennaista ei jää pois, vaan sen informaatioarvo kasvaa. Tyypillisiä tapoja toimia tämän tavoitteen hyväksi on kaksi: aineiston tematisointi ja tyypittely. Tematisoinnissa tai teemoittelussa aineisto pyritään ryhmittelemään teemoittain ja nostamaan tutkimusongelmaa valaisevista teemoista esiin mielenkiintoisia sitaatteja tulkittaviksi. Tyypittelyssä aineistosta konstruoidaan yleisempiä tyyppisiä, jotka kuvaavat vastauksia laajemminkin.⁶⁷

⁶⁵ Eskola 2001, 141–156.

⁶⁶ Eskola 2001, 141–145.

⁶⁷ Eskola 2001, 146–147.

Neljännessä vaiheessa tutkijan on siis jotenkin poimittava nämä tärkeimmät kohdat aineistostaan. Riippuu tietenkin siitä, haluaako tutkija painottaa aineiston mielenkiintoisimpien kohtien esiin nostamista vai sen tasapuolista kuvaamista. Laadullisessa tutkimuksessa kyse on yleensä ensiksi mainitusta.⁶⁸ Tutkija arvioi kunkin haastateltavan vastaukset eri teemojen osalta antoisuudeltaan esimerkiksi seuraavasti: +++ erittäin antoisa, ++ antoisa, + antaa jotain ja – ei kerro mitään:

T1T2	T3
7t1	+++	+	-	...
7t2	++	++	+++	...
7t3	-	+++	+	...
...

Kaavio⁶⁹

Tutkijalla on kaksi mahdollisuutta lähteä rakentamaan analyysiaan. Ensinnäkin hän voi analysoida aineistoa edellisen matriisin mukaan vaakasuoraan, siis kirjoitus kerrallaan. Tällöin hän voi rakentaa aineistostaan eräänlaisia tapauskuvauksia, tai vaikkapa tyyppejä, jotka voivat myös rajoittua yhteen teemaan. Voidaan myös edetä pystysuoraan, ottaen ensiksi vaikkapa ensimmäinen teema. Tässä neljännessä vaiheessa aineistosta kirjoitetaan auki edellisessä vaiheessa työstettyjen omien analyysien parhaat palat; kirjoitetaan omin sanoin omat tulkinnat siitä, mitä aineistossa on. Tällöin yhdistetään aineistoesimerkit ja tutkijan ajattelu.⁷⁰

Analyysi ja tulkinta eivät saa jäädä tähän vaiheeseen, vaan mukaan on tuotava kytkenät teorioihin, aikaisempiin tutkimuksiin ym. Tätä materiaalia tutkijalla toivottavasti on koottuna valmiiksi kovalevyllään, joten välttämättä tässä vaiheessa ei enää tarvitse palata alkuperäiskirjallisuuteen kuin paikka paikoin. Viidennen vaiheen tavoitteena on se ensimmäinen, vielä hiomaton ja aukollinen läpikirjoitettu versio työstä. Seuraavassa kuudennessa vaiheessa teksti hiotaan ja editoidaan valmiiksi, lopulliseksi tekstiksi.

⁶⁸ Eskola 2001, 147.

⁶⁹ Eskola 2001 mukaellen, 147.

⁷⁰ Eskola 2001, 147–148.

Makuasia on se, analysoiko ensin koko aineiston neljännen vaiheen mukaisesti ja menee sitten vasta viidenteen vaiheeseen koko aineiston kanssa, vai eteneekö teema kerrallaan aina viidenteen vaiheeseen eli kirjallisuuden liittämiseen saakka. ⁷¹

Tutkijan on osattava myös jossain vaiheessa laittaa työnsä piste. Aineistoaan voi pyörittää loputtomiin vaihtamalla tarvittaessa näkökulmaa, teoriaa tai analyysimenetelmää. Tutkija joutuu jossain vaiheessa päättämään, että tämä työ on valmis, vaikka sitä voisi vielä työstää vaikka kuinka. ⁷²

Aineistoa tehdessään tutkija joutuu miettimään sitä, kuinka paljon vastauksista valitut sitaatit perustelevat tutkijan tekemiä tulkintoja? Jos valitut sitaatit ovat lyhyitä, on ne hyvä kursivoida, mutta upottaa leipätekstin sisään. Pidemmät sitaatit on hyvä erottaa kursivoiden omaksi sisennetyksi kappaleekseen. Yleisesti voidaan pitää hyvänä sitä, että omaa tekstiä on enemmän kuin sitaatteja. Sitaatteihin on hyvä myös lisätä jokin tunnusmerkki. Tulee myös miettiä sitä, käyttääkö preesensia vai imperfektiä, tosin molemmat käyvät jopa samassa tutkimuksessa, kunhan toimii johdonmukaisesti. Tulee myös miettiä, kirjoittaako aktiivissa vai passiivissa? Tulee kuitenkin muistaa, että tieteellinen teksti ei ole mielipidekirjoitus. Niinpä tekstiin ei kannata jättää yhtään ”mielestäni”-ilmausta, vaan argumentoinnin pitää olla vahvempaa. ⁷³

Tutkimusta edeltävä suunnittelu on ensiarvoisessa asemassa, koska silloin hahmotetaan tutkimuksen tekemisen päälinjat ja keskeiset ratkaisut. Suunnitteluun käytetty aika ei yleensä ole hukkaan heitettyä ja mitä huolellisemmin suunnitteluun paneudutaan, sitä todennäköisemmin vältetään työläiltä jälkipaikkailuilta. Aina korjauksiin ei ole jälkeensä mahdollisuusiakaan. Suunnitteluvaiheessa tutkijan on päätettävä, millaisia päätelemiä hän aineistostaan aikoo tehdä. Tällöin teema-alueet edustavat teoreettisten pääkäsitteiden spesifioituja alakäsitteitä tai -luokkia. Tutkijan valitsemien teema-alueiden tulisi olla niin väljiä, että se moninainen rikkaus, joka tutkittavaan ilmiöön yleensä todellisuudessa sisältyy, myös mahdollisimman hyvin paljastuu. ⁷⁴

⁷¹ Eskola 2001, 150–152.

⁷² Eskola 2001, 153.

⁷³ Eskola 2001, 153–156.

⁷⁴ Hirsjärvi & Hurme 2000, 65–67.

Aineiston runsaus ja elämänläheisyys tekee analyysivaiheen mielenkiintoiseksi ja haastavaksi mutta samalla ongelmalliseksi ja työlääksi. Monet tutkijat kokevatkin juuri analyysivaiheen erityisen aikaa vieväksi ja tuskalliseksi prosessiksi. Jos aineistoa ei ole jo keruuvaiheessa purettu ja tarkasteltu, on sen käsittelyyn ja analyysiin ryhdyttävä mahdollisimman pian keruuvaiheen jälkeen. Tähän on monia syitä. Aineisto on tällöin vielä tuore ja inspiroi tutkijaa.⁷⁵

Analyysissään tutkija tekee lukuvaiheessa jo päätelmiä, laadullinen tutkimus säilyttää aineistonsa sanallisessa muodossa, tutkija käyttää päättelyä, joka voi olla induktiivista tai abduktiivista. Induktiivisessa päättelyssä on keskeistä aineistolähtöisyys. Abduktiivisessa päättelyssä tutkijalla on valmiina joitakin teoreettisia johtoideoita, joita hän pyrkii todentamaan aineistonsa avulla. Analyysitekniikat ovat moninaisia ja on paljon erilaisia työskentelytapoja. Ei myöskään ole yhtä oikeaa tai yhtä ehdottomasti muita parempaa analyysitapaa. Aloitteleva tutkija voi oppia lukemalla jo tehtyjä tutkimuksia ja kehittämällä ja kokeilemalla erilaisia ratkaisutapoja.⁷⁶

Aineiston analysointi vaatii perusteellisen lukemisen ja siitä, kuinka hyvin aineisto on tullut tutuksi, riippuu myös se, kuinka hyvin voimme analysoida sitä. Analyysissä eritellään, luokitellaan aineistoa, synteessissä pyritään luomaan kokonaiskuva ja esittämään tutkittava ilmiö uudessa perspektiivissä. Luokittelussa aineisto jaetaan osiin, tehdään synteesejä, palataan takaisin kokonaisuuteen, tulkinnassa tullaan ilmiön teoreettiseen uudelleen hahmottamiseen. Aineiston luokittelu luo pohjan tai kehyksen, jonka varassa aineistoa voidaan myöhemmin tulkita sekä yksinkertaistaa ja tiivistää. Yhdistelyssä yritämme löytää luokkien esiintymisen välille joitakin säännönmukaisuuksia tai samankaltaisuuksia. Aineistoihin perustuvissa tutkimuksissa ja erityisesti kvalitatiivisesti suuntautuneissa analyyseissä tutkijan pyrkimyksenä on päätyä onnistuneisiin tulkitoihin. Kvalitatiivisissa tutkimuksissa tutkimus on sillä tavoin tulkinnallista, että tulkitoja tehdään ”sisäkkäisesti” tai monissa vaiheissa: tutkija tulkitsee tutkittavan tulkintoja, ja lukija puolestaan tulkitsee tutkijan tulkintoja. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa tulkittaa tehdään koko tutkimusprosessin ajan.⁷⁷

⁷⁵ Hirsjärvi & Hurme 2000, 136, Eskolan ja Suorannan (1998) mukaan.

⁷⁶ Hirsjärvi & Hurme 2000, 136–138.

⁷⁷ Hirsjärvi & Hurme 2000, 138–152.

Reliaabeliudella tarkoitetaan sitä, että tutkittaessa samaa henkilöä saadaan kahdella tutkimuskerralla sama tulos. Toinen tapa määrittellä reliaabelius on se, että tulos on reliaabeli, jos kaksi arvioitsijaa päätyy samanlaiseen tulokseen. Kolmas perinnäinen tapa ymmärtää reliaabelius on se, että kahdella rinnakkaisella tutkimusmenetelmällä saadaan sama tulos. Validiuden käsite on reliaabeliuskäsitteen tapaan peräisin kvantitatiivisesta tutkimuksesta. Ennustevalidius tarkoittaa sitä, että yhdestä tutkimuskerrasta pystytään ennustamaan myöhempien tutkimuskertojen tulos. Rakennevalidius liittyy kysymykseen, jonka tavallisesti kuulee validiutta määriteltäessä: koskeeko tutkimus sitä, mitä sen on oletettu koskevan, toisin sanoen käytetäänkö tutkimuksessa käsitteitä, jotka heijastavat tutkituksi aiottua ilmiötä. Viime kädessä on kysymys tulkinnan ongelmista.⁷⁸

Aineistoa kvalitatiivisesti analysoitaessa lähimmäksi perinteistä reliaabeliuden käsitettä tullaan niillä alueilla, jotka koskevat aineiston laatua. Reliaabelius koskee tällöin pikemminkin tutkijan toimintaa kuin sitä, kuinka luotettavaa tutkijan analyysi materiaalista on.⁷⁹

Fenomenografia. Fenomenografian tutkimuskohteena⁸⁰ ovat vaihtelut tavassa kokea jotakin, tosin sen seikan selvittämisen, miten ihmiset kokevat maailman ilmiöineen. Fenomenografia ei ole erillinen metodi, eikä se ole kokemusta käsittelevä teoria. Se on pikemminkin tapa ”identifioida, muotoilla ja käsitellä tiettyjä tutkimusongelmia, erikoistumishaara, joka on erityisesti suuntautunut oppimisympäristöissä tapahtuvaa oppimista ja ymmärtämistä koskeviin kysymyksiin.⁸¹ Koska on olemassa vaara, että fenomenografia sekoitetaan fenomenologiaan, voi olla paikallaan kiinnittää huomiota Martonin ja Boothin toteamukseen⁸², että

Siltä osin kuin fenomenografia määritellään tutkimuskohteensa kokemuksen ja tietoisuuden kautta fenomenografiaa voitaisiin oikeutetusti nimittää fenomenologian lapseksi. Mutta siltä osin kuin fenomenologia pohjautuu tiettyyn teorioiden ja metodien joukkoon, jotka feno-

⁷⁸ Hirsjärvi & Hurme 2000, 186–187.

⁷⁹ Hirsjärvi & Hurme 2000, 189.

⁸⁰ Marton & Booth 1997.

⁸¹ Hirsjärvi & Hurme 2000, 168, Marton ja Booth (1997) 111 mukaan.

⁸² Hirsjärvi & Hurme 2000, 168, Marton ja Booth 1997, 117 mukaan.

menografia jakaa vain osittain, jos lainkaan, fenomenografiaa ei voida pitää enempänä kuin avioliiton kautta tulleena fenomenologian serkkuna.

Analyysi aloitetaan jo tietojenkeruuvaiheessa. Tutkijalla on jo tutkimuksen alkaessa selvä kuva tutkimuksen tarkoituksesta, ja tämä kuva tarkentuu analyysin edetessä.⁸³ ”Vaikka rajat on määrätty jo lähtötilanteessa, aineistonkeruu- ja analyysiprosessi valottaa näitä rajoja, muuttaa niitä, täyttää niitä ja kääntää koko asian ympäri” Fenomenografiassa ”tutkija on oppija, joka etsii ilmiön merkitystä ja struktuuria miten ihmiset kokevat tutkittavan ilmiön”.⁸⁴

Analyysivaiheessa tutkijan päätehtävänä on päästä selville tutkimuskohteen sisäisestä rakenteesta ja sisäisistä merkityksistä. Tutkittavana on tavallaan kaksi materiaalia, joista toinen liittyy yksilöön, toinen hänen edustamaansa yhteisöön, tai ehkä on parempi sanoa, että materiaali voidaan nähdä jommastakummasta näkökulmasta, kontekstista, käsin. Tutkijalla on tietyllä tavalla rajattu perspektiivi, mutta hän on mahdollisimman avoin vaihteluille näissä rajoissa. Analyysi aloitetaan tarkastelemalla kirjoitusotteita, jotka mahdollisimman hyvin liittyvät tähän perspektiiviin.⁸⁵

Kvalitatiivisesti analysoidun aineiston tulokset voidaan esitellä monella tavalla: tekstinä, numeroina, kuvina ja kuvioina. Ensinnäkin tulokset voidaan esittää sanallisessa muodossa. Teksti voi olla tutkijan kuvausta tutkittavasta aiheesta. Se voi olla suoranaisista tekstiä, mutta tutkija voi käyttää myös esimerkiksi lyhenteitä tai koodeja, varsinkin analyysivaiheessa. Tekstiin voi sisältyä lisäksi kirjoitusotteita tai teksti voidaan kirjoittaa kertomuksen muotoon. Tekstiä voidaan esittää myös taulukoina ja matriiseina, jolloin se on äärimmilleen tiivistettyä. Samoin tekstiä voidaan sisällyttää kaavioihin, jolloin voidaan kuvailla esimerkiksi ajallista järjestystä tai vaikutussuhteita. Toiseksi kvalitatiivista aineistoa voidaan kuvailla numeroiden avulla. Numerot voidaan esittää tekstissä, taulukoissa tai kuvioissa. Kolmas aineiston esittämismuoto on graafinen. Tällöin käytetään kaavioita, kuvioita ja kuvia.⁸⁶

⁸³ Hirsjärvi & Hurme 2000, 169.

⁸⁴ Hirsjärvi & Hurme 2000, 169, Marton ja Booth 1997, 132–133 mukaan.

⁸⁵ Hirsjärvi & Hurme 2000, 169.

⁸⁶ Hirsjärvi & Hurme 2000, 169–170.

Eräs kvalitatiivinen analyysitapa on laskeminen. Laskemisella tarkoitetaan tässä samaa kuin englannin sanalla *counting*, siis sen seikan selvittämistä, kuinka monta kertaa tietty ilmiö esiintyy kyseisessä materiaalissa. Asteikoituihin muuttujiin perustuvassa analyysissä pyritään vähintään välimatka-asteikon tasoiseen mittaukseen. Tämä tarkoittaa sitä, että tapaukset tietyn ominaisuuden perusteella voidaan luokitella sellaisiin, joilla on esimerkiksi enemmän tai vähemmän tiettyä ominaisuutta, tai luokkiin, jotka on järjestetty ulottuvuudella huonosta parempaan. Eräissä tapauksissa luokat jopa täyttävät välimatka-asteikon vaatimukset tai niiden ainakin oletetaan täyttävän nämä.⁸⁷

Teemoittelulla tarkoitamme tässä sitä, että analyysivaiheessa tarkastellaan sellaisia aineistosta nousevia piirteitä, jotka ovat yhteisiä usealle kirjoitukselle tai jos kirjoituksia on yksi, tälle. Sen lisäksi tulee tavallisesti esille lukuisia muita teemoja, jotka ovatkin usein lähtöteemoja mielenkiintoisempia. Näin syntyviin teemoihin voivat luonnollisesti kuulua myös alkuperäisten teemojen väliset yhteydet.⁸⁸

Tyypittely tarkoittaa sitä, että tapauksia analysoimalla pyritään määrittelemään, miten ne voitaisiin ryhmitellä tiettyjen yhteisten piirteiden perusteella.⁸⁹ Tyypittelyssä pyritään siihen, että kaikki tapaukset luokitellaan kahteen tai useampaan tyyppiin joidenkin keskeisten seikkojen perusteella, ääriyhmätarkastelussa taas muodostetaan kaksi (tai useampia) toisilleen vastakkaista ryhmää yhden tietyn keskeisen seikan suhteen tai joidenkin seikkojen yhdistelmän perusteella. Kun jonkin seikan perusteella on muodostettu ääriyhmät, voidaan näissä ryhmissä tarkastella muita tutkimuksessa keskeisiä seikkoja. Ääriyhmien tarkastelu on samalla kontrastien tarkastelua. Myös poikkeavat tapaukset, eli kaavasta poikkeavat tapaukset antavat vähintään yhtä paljon analyysille kuin säännönmukaisuudet. Poikkeamat pakottavat meidät ajattelemaan aineistoa uudesta näkökulmasta, ja joudumme ehkä jopa purkamaan hätiköidyn yleisesityksen.⁹⁰

Myös ajalliset seurannat, kehityskulkujen tarkastelut ovat asteikointia ja voidaan ottaa analyysiin mukaan. Voidaan käyttää metaforia eli vertauksia ja niiden avulla voidaan virittää tuttuuden tunnetta välittäessämme uutta informaatiota. Metaforat ovat tapatiivistää tietoa hallitsevampaan muotoon. Kun käytetään metaforaa aineiston analyysis-

⁸⁷ Hirsjärvi & Hurme 2000, 171–172.

⁸⁸ Hirsjärvi & Hurme 2000, 173–174.

⁸⁹ Hirsjärvi & Hurme 2000, 174, Miles & Huberman 1994 mukaan.

⁹⁰ Hirsjärvi & Hurme 2000, 175–176.

sa, lukijan mielessä virkistetään vertauskohteen olennaiset piirteet, jotka ikään kuin siirretään aineistoon. Aineistoa voidaan käsitellä kvantitatiivisesti käyttäen esimerkiksi muuttujien tasoa. Muuttujia muodostettaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, minkä tasoinen muuttuja on mahdollista muodostaa. Myös tilastollista analyysia voidaan hyödyntää ja tällöin aineiston käsittely riippuu sitä edeltävistä vaiheista, muuttujien valinnasta ja luokkien muodostamisesta. Tulee kuitenkin kiinnittää huomiota tapausten lukumäärään ja itse muuttujien ominaisuuksiin.⁹¹

Fenomenografian nimi tulee sanoista ”ilmiö” ja ”kuvata”. Fenomenografia tutkii sitä, miten ympäröivä maailma ilmenee ja rakentuu ihmisen tietoisuudessa. Fenomenografisen tutkimuksen perustana on tietty käsitys ilmiöiden ja ihmisen ajattelun suhteesta ja tiedonmuodostuksen ehdoista. Fenomenografi näkee ihmisen rationaalsena olentona, joka liittää mielessään oliot ja tapahtumat selittäviin yhteyksiin. Fenomenografia kuvaa sanamukaisesti ilmiöitä.⁹²

Fenomenografisessa tutkimuksessa on useimmiten kysymys oppimisen tutkimisesta. Oppiminen ymmärretään ajattelun laadulliseksi muutokseksi. Ihmisen suhde ympäröivään maailmaan muuttuu, kun hän jäsentää sitä entistä tarkemmin ja syvällisemmin. Fenomenografinen tutkimus pyrkii kuvaamaan laadullisesti erilaisia käsityksiä niiden omista lähtökohdista ja niiden omaa logiikkaa noudattaen.⁹³

Kvalitatiivinen tutkimus lähtee siitä, että ihminen on intentionaalinen olentona ja itse pyrkii rakentamaan itselleen kuvan maailmasta. Kaikki kokemus merkitsee oppimista. Ihmisellä on käytössään kieli, joka on ajattelun ja sen ilmaisun väline. Fenomenografinen tutkimus lähtee siitä, että ihminen on tietoinen olento, joka tietoisesti rakentaa itselleen käsityksiä ilmiöistä ja osaa kielellään ilmaista tietoisesti käsityksensä. Fenomenografisen tutkijan tulee muistaa, että teoria on tärkeä osa tutkimusprosessia. Teoriaa ei fenomenografiassa kuitenkaan käytetä käsitysten luokitteluun ennakolta ja teoriasta johdettujen valmiiden olettamusten testaukseen. Tutkijan teorianmuodostusta tukee ratkaisevalla tavalla muiden teorioiden vuoropuhelu.⁹⁴

⁹¹ Hirsjärvi & Hurme 2000, 176–183.

⁹² Ahonen 1994, 114, 116–117.

⁹³ Ahonen 1994, 114, 118–120.

⁹⁴ Ahonen 1994, 114, 121–123.

	AINEISTO	KATEGORIAT
AITOUS	koskeeko aineisto tutkijan ja tutkittavien kannalta samaa asiaa	vastaavatko kategoriat tutkittavien tarkoittamia merkityksiä
RELEVANSSI	onko aineisto relevanttia tutkimuksen teorian kannalta	ovatko kategoriat relevantteja tutkimuksen teorian kannalta

Fenomenografisen tutkimuksen luotettavuuskriteeri ⁹⁵

Fenomenografinen tutkija perehtyy ennalta yleensä sekä oppimisen psykologiaan että tutkittavan tiedonalan luonteeseen. Ongelmanasettelunsa tutkija tekee niiden teoreettisten lähtökohtien pohjalta, joihin hän on päätenyt asiaa koskevaan tutkimukseen perehtyessään. Nämä lähtökohdat hän ikään kuin kääntää ongelmien muotoon. ⁹⁶

Laadullinen analyysi eli merkityksen tulkitseminen ilmaisusta edellyttää tutkijalta samalla kertaa hänen teoreettisten lähtökohtiensa mielessä pitämistä ja aineiston ilmaisujen lukemista niiden omia yhteyksiä vasten. Tulkittu merkitys muodostuu usein sellaisenaan kategoriaksi. Kategoriat selittävät tulkittavien ilmaisusta löydettyjä merkityksiä osoittamalla niiden teoreettiset yhteydet. Tutkimuksen tasoa yleensä kohottaa se, että tutkija pystyy yhdistämään kategoriat vielä ylempään tason kategoriaksi. Ne selittävät käsityksiä vielä yleisemmällä tasolla. ⁹⁷

Mitä sitten ovat ne teoreettiset esimääritykset, jotka pitäisi voida siirtää hyllylle ennen tutkimusta? Tutkimuskohdetta koskevat aiemmat tutkimustulokset ja teorit ovat arkikokemuksemme lisäksi selkeimpiä kohteen ennalta määrittäjiä. Ne siis pannaan hyllylle tutkimuksen ajaksi eli niihin pyritään saamaan etäisyyttä siksi aikaa kun tutkija tekee omia tulkintojaan tutkimusaineistosta. Tämä ei tarkoita, että ne mitätöidään. Hyllylle pano on vain vaihe tutkimuksen ajallisessa järjestyksessä. Tutkimuksen lopussa, kun oma aineiston tulkinta on suoritettu, on aika marssittaa aiemmin tehdyt tutkimukset ja teorit kentälle keskustelemaan saaduista tuloksista. Silloin ne toimivat kriittisinä näkökulmina tutkijan tulkintoihin samassa merkityksessä kuin tutkimusta arvioivat muut tutkijat. Hyllylle paneminen on metaforista puhetta, jonka tarkoituksena

⁹⁵ Ahonen 1994, 114, 130.

⁹⁶ Ahonen 1994, 132–136.

⁹⁷ Ahonen 1994, 144–147.

on ilmaista tutkijan pyrkimys ja tavoite, vaikka todellisuudessa se voi tapahtua aina vain osittain. Täydellinen reflektiivinen itsensä tietoinen hallinta ei ole ihmisolennolle mahdollista, Sen vuoksi tutkimuskin on aina vain rajallista inhimillistä toimintaa.⁹⁸

Dekonstruktiivisessa lukemisessa voidaan painottaa seuraavia näkökulmia:

- Yritetään tehdä näkyviksi olosuhteet ja lukemiset, joita pidämme luonnollisina ja itsestään selvinä
- Yritetään tehdä täydentävää lukemista muiden teorioiden avulla, jolloin tehdään näkyväksi poissa olevat ja puuttuvat asiat itsestään selvässä lukemisessa.
- Yritetään tietoisesti problematisoida sitä, mitä pidetään itsestään selvänä.
- Yritetään uusintaa ymmärtämisen tapoja, jotka hallitsevat ajattelua ja jotka ovat sopivia ja tuttuja meille.
- Yritetään tehdä uusia valintoja, kun on paljastettu itsestään selvät, ei tietoisuudessa piilevät asenteet.
- Yritetään tulla tietoiseksi vastuusta ja uudesta ymmärtämyksestä itsesämme, työtämme ja muita kohtaan.

Dekonstruktiivinen lukeminen on prosessi joka sisältää lukuisia oletuksia ja pyrkimyksiä. Ideologia määrää usein rajoitukset, mitä voidaan sanoa ja mitä ei. Useimmat kirjoittajat ja tutkijat toimivat ideologiasta käsin, ja siksi heidän toimintaansa sitovat tuon ideologian rajoitukset. Dekonstruktiivinen lukeminen asettaa tavoitteeksi paljastaa nuo ideologiset rajoitukset. Dekonstruktiivinen lukeminen on kiinnostunut siitä, kuinka kielen avulla luodaan joitakin merkityksiä ja torjutaan toisia merkityksiä.⁹⁹

Dekonstruktiivinen lukeminen auttaa tekemään tulkintaa sen mukaan, mitä kirjoitetaan, sanotaan ja tehdään. Tulkintaa voidaan tehdä myös sen mukaan mitä ei sanota, kirjoiteta tai tehdä. Dekonstruktiivisessa lukemisessa pyrkimyksenä on olla tietoinen erilaisista dikotomioista ja kysyä kysymyksiä, joilla dikotomioita paljastetaan. Dikotomiat eivät ole tekstissä välttämättä selkeitä ja absoluuttisina ilmauksina. Dikoto-

⁹⁸ Laine 2015, 37.

⁹⁹ Niikko 2015, 98.

miat pyrkivät usein rajoittamaan kysymysten lajeja, joita kysytään. Dekonstruktiivinen lukemien auttaa hakemaan sellaisia eroja, jotka ovat olemassa, mutta eivät näy itse tekstissä. Tärkeä ero on tekstin kirjoitettuihin sanoihin perustuvan merkityksen ja sen välillä, mitä teksti lopulta tulee lukijalle merkinneeksi ja mikä on piilevää, rivien välistä vaikuttavaa merkitystä. Tekstissä on ikään kuin kirjoittamattomia alaviitteitä, jotka tosiasiassa vaikuttavat ymmärtämiseen, mutta jotka eivät pinnalta katsoen näy tekstissä. Dekonstruktiivisessa lukemisessa kvalitatiivisen tutkijan tapaan ymmärtää luettu teksti vaikuttaa se, mitä hän on itse lukenut ja kokenut ja mikä on hänen kulttuuritaustansa. Kirjoittamattomat alaviitteet, siis piilevät intertekstuaaliset viittaukset, vaikuttavat eri tavoin sen mukaan, löytyykö niille vastakaikua tietoisuudessa tai alitajunnassa. Jokainen lukukokemus on aina erilainen. Kaikki sanat tulevat eri käyttö- ja lukukerroilla tarkoittaneeksi eri asioita sen mukaan, mitä milloinkin marginaalista paljastuu tutkijalle tietoisesti tai tiedostamatta tai mitä tukija marginaaliin rakentaa oman kokemuksensa perusteella.¹⁰⁰

Dekonstruktiivinen lukeminen ei pääty koskaan mihinkään valmiiseen tuotokseen, vaan uusintaa aina itse oman tutkimuskohteensa. Tämän vuoksi ei voida antaa selkeitä ohjeita dekonstruktiivisen lukemisen toteuttamiseksi. Marginaaliin tuotettujen erojen vastakohta on ratkaisematon, ja on aika mahdotonta kirjoittaa kaikki merkitykset täysin auki, Ainoa tapa tulla toimeen tämän asian kanssa on tiedostaa tämä ja luopua tavoittamattomissa olevien merkitysten etsimisestä sekä analysoinnista. Dekonstruktio pyrkii varovaiseen yleistettävyyteen, mutta antaa ensi sijan paikalliselle tiedolle, jota voidaan hyödyntää käytännön toiminnassa. Dekonstruktiivista otetta tarvitaan valtavirta-ajatellun itsestään selvien asioiden ja myyttien purkamiseksi sekä marginaaliin jäävien kysymysten esiin nostamiseksi. Dekonstruktio on kriittinen ja skeptinen tutkimuksen ja teorioiden sovinnaisia muotoja kohtaan. Dekonstruktio voi tarjota tutkittaville tilaa kertoa kokemuksensa, reflektoida ajatteluaan yhä monimutkaisemmaksi käyvässä elämässä, Dekonstruktio on merkitys piilee kyvyssä nähdä tutkittavien asioiden jatkuva purkautumien ja uudelleen rakentumisen prosessi. Dekonstruktio on sensitiivinen ”todellisen” maailman ilmiöille ja dilemmoille. Dekonstruktiossa kiinnitetään huomiota tutkijan reflektioon, jolloin korostetaan sekä kriittistä ajattelua, kriittistä lukemista, esioletusten sulkeistamista ja kyseenalaistamista. Dekonstruktii-

¹⁰⁰ Niikko 2015, 98–99.

ivinen ote edellyttää tutkijalta tekstien lukemista yhä uudelleen, tilaa ja aikaa tulkin-
tojen avautumiselle ilman, että tekee väkivaltaa tutkittavien ilmaisuille ja ajattelupro-
sesseille. ¹⁰¹

Kun tahdotaan ymmärtää ihmisiä ja heidän toimintaansa, kertominen ja kertomusten
tulkitseminen on luontainen tapa tehdä tutkimusta. Kertomusten avulla hankitaan ja
muodostetaan tietoa sekä välitetään sitä toisille. Kaikkia tarinoita ei kuitenkaan niellä
sellaisenaan, vaan joudutaan arvioimaan niiden luotettavuutta. Kertomuksellisuuteen
niveytyvät näin monet tieteen tekemisen perusasiat: tiedon hankinta ja raportointi,
luotettavuuden arviointi sekä tiedeyhteisön kriittinen keskustelu. Siksi kertomista ja
kertomuksellisuutta on suorastaan vaikeaa välttää tutkimuksessa. Kerronnallinen
tutkimus tarkoittaa lyhyesti tutkimusta, joka kohdistaa huomionsa kertomuksiin ja
kertomiseen tiedon välittäjänä ja rakentajana. Tutkimuksen ja kertomusten suhdetta
voi tarkastella kahdesta päänäkökulmasta: toisaalta tutkimus käyttää usein materiaa-
linaan kertomuksia, toisaalta tutkimus voidaan ymmärtää maailmasta tuotetuksi ker-
tomukseksi. Suomen kielessä narratiivisuus voitaisiin kääntää joko kertomukselli-
suudeksi tai kerronnallisuudeksi. Kertomuksellisuus viittaa suoremmin kertomukseen
eli kertomisen lopputulokseen. Kerronnallisuus puolestaan sisältää selkeämmin myös
kertomuksen prosessin. Kerronnallinen tutkimus on mielestäni suomenkielessä osuva
muotoilu. Se viittaa sekä kertomisen tutkimiseen, jolloin huomion kohteena ovat
kertomisen prosessit, että kertomiseen jolloin tutkimuskohteena ovat tekstit tai muut
kertomisen tuotokset. ¹⁰²

Kerronnallisen diskurssin käsite viittaa kertomisen tapaan, muotoon ja välineisiin,
joiden avulla kertomuksia kerrotaan. Kerronnan välineistöön kuuluu esimerkiksi eri-
laisia tyylejä tai tapoja rakentaa tapahtumakulku tai juoni. Kun tapahtuma tai tapah-
tumakulku (toiminta) esitetään kerronnan avulla, niistä muodostuu kertomus. Ker-
ronnallinen tutkimus ei ole oikeastaan tutkimusmetodi, vaan pikemminkin tutkimus-
ote, taustafilosofia tai tutkimuksellinen lähestymistapa. Perustavimmassa merkityk-
sessään kerronnallisuus liittyy siis keskusteluun siitä, miten tietoa voi ylipäätään
hankkia tai muodostaa. Käsitukset tiedosta eli epistemologiset taustaoletukset ja nii-
den myötä myös käsitys olevasta todellisuudesta eli ontologiset taustaoletukset ovat

¹⁰¹ Niikko 2015 100–104.

¹⁰² Heikkinen, 2015, 149– 151.

narratiivisen käänteän myötä muuttuneet erilaisiksi kuin aikaisemmin vallinneen tieteen ihanteen aikoina. Narratiivisuutta on käytetty myös kuvailtaessa tutkimuksen materiaalia eli aineiston laatua. Tällöin narratiivisuudella voidaan viitata ensinnäkin yleisellä tasolla suoranaiseen, kertomusmuotoiseen kielenkäyttöön, kerrontaan tekstilajina. Tutkimuksen luotettavuuden ongelma on yksi narratiivisuuden tutkimuksen polttavimmista kysymyksistä, Koska kerronnallinen tutkimus perustuu tulkinnalliseen ja konstruktiviseen lähestymistapaan, kysymysten luotettavuudesta on myös lähestyttävä myös tästä näkökulmasta. Perinteisesti tutkimuksessa ovat olleet tärkeitä validiteetin ja reliabiliteetin käsitteet. Validiteetti kertoo kuinka harhattomasti mittari mittaa sitä, mitä sillä halutaan mitata. Luotettavuus eli reliabiliteetti puolestaan tarkoittaa sitä, että mittauksen tuloksiin eivät vaikuta satunnaiset tekijät, kuten mittausolosuhteet tai mittaja itse. Mittaus on luotettavaa, jos samasta aineistosta tehdyt mitaukset antavat samat tulokset eri mittauskerroilla ja mittaajien suorittamana. ¹⁰³

Narratiivisen tutkimuksen aineistossa olennaista on, että aineistosta on jollakin tavalla nostettavissa näkyviin tarinallinen merkitysrakenne, Helpoimmin tämä esiin nostaminen käy, jos aineistona on selvärajainen, ajallisesti etenevä kertomus. Narratiivisen aineiston analyysi on ehdottomasti syytä aloittaa avoimella lukemisella, ilman kynää kädessä tai analyttisiä apuvälineitä mielen pinnalla. Varmaankin yleisin tapa tarkastella kertomuksia on eritellä, millainen on niiden kertoman tarinan juoni. Lyhyesti sanoen tämä tarkoittaa, millainen on tarinan lopputilanne suhteessa sen alkutilanteeseen ja tarinan arvokkaaksi määrittelemään asiantilaan sekä millaisten tapahtumien kautta millaisten henkilöhahmojen varassa tarina etenee päätepisteeseensä. ¹⁰⁴

¹⁰³ Heikkinen 2015, 152–163.

¹⁰⁴ Hänninen 2015, 171.

4 TK-MIESTEN KERTOMAT SOTATAPAHTUMAT VUONNA 1943

Tk-miehissä palveli yli sata toimittajaa ja parikymmentä kirjailijan aseman saavuttanutta. Nimekkäitä toimittajia olivat Jopi Ruotsalainen, Arvo Ääri, Atte Pohjanmaa, Pauli Myllymäki, Klaus Vartiovaara, Unto Varjonen, Simo Puupponen, Seppo Simonen Tapio Hiisivaara, Antero Vartia, Gunnar Johansson ja myöhemmin kirjailijankin kunnostautunut SS-mies Jukka Tyrkkö. Silloin tai myöhemmin tunnettuja kirjailijoita olivat Matti Hälli, Matti Kurjensaari, Olavi Linnus, Olavi Paavolainen, Oiva Paloheimo, Erkki Palolampi, Armas J. Pulla, Sakari Pälsi, Unto Seppänen, Olavi Siippainen, Olof Enckell ja Lorenz. Runoilijoista kuuluisimmat olivat Yrjö Jylhä, Toivo Lyy ja P. Mustapää (Martti Haavio). Myöhemmin maineikkaita mainosmiehiä TK-joukoissa olivat Topi Törmä ja Matti Viherjuuri. Ahkerin oli luutnantti Tapio Piha jolta vuosina 1941–44 julkaistiin 140 artikkelia. Päämajan sensuuri ryhtyi karsimaan TK-artikkeleissa runsaasti viljeltyä ”ryssä”-sanaa. Kielto ei ollut ehdoton, sanaa käytettiin sodan loppuun asti useiden kirjeenvaihtajien reportaaseissa. Asemasodan aikana kaukopartiotoiminta nousi tärkeäksi aiheeksi. Sensuurimääräysten takia niiden teksti kuitenkin vesittyi, Viholliselle ei voinut antaa mitään sellaista tietoa tai yksityiskohtia, joista se olisi voinut tehdä oleellisia johtopäätöksiä. Taistelutapahtumia tai muita sotilaallisia operaatioita ei saanut kuvata yksityiskohtaisesti eikä oikeassa aikajärjestyksessä.¹⁰⁵

Jatkosodan asemasotavaihe asetti omat vaatimuksensa miinoittamiselle. Vihollistuli ja vuodenaikojen vaihtelut aiheuttivat jatkuvasti asemien edessä olevien miinoitteiden täydentämistä ja korjaamista, tarvittaessa jopa purkamista. Omien tappioiden välttämiseksi syntyi tarve kehittää menetelmiä, joissa miinoitteiden tarkka sijainti tunnettiin jopa yksityisen miinan tarkkuudella. Maamiinoituksia suoritettiin myös sikäli harkitsemattomasti, että pioneerit joutuivat myöhemmin purkamaan satoja miinoja omista kentistä. Talven tultua alkoi jalkaväki vaatia uusia ”talvikenttiä” lumipatjan alle jääneiden ”kesäkenttien” korvaamiseksi. Ongelman ydin pioneerin kannalta oli se, ettei ollut mitään takeita kesällä tehtyjen putkimiinakenttien vaarattomuudesta. Ainoa mahdollisuus oli tehdä uudet kentät vihollisen puolelle – ja niin sitten tehtiin-

¹⁰⁵ Lehtinen 2006, 142–144.

kin. Linjojen välissä toimiessa tulee väistämättä tappioita sekä kenttiä rakennettaessa että niitä korjatessa, purettaessa ja täydennettäessä.¹⁰⁶

”Ovathan IS-joukkojen varsinaiset sotilaalliset tehtävät jo erittäin monipuoliset. Niihin kuuluu valvonta-, tähystys- ja hälytyspalvelus, partiointi, vartiopalvelus, turvallisuuspartiointi, desanttitorjunta, vakoilijoiden piiritys, palotorjunta, kulontorjunta! Rakenteellinen ilmasuojelu, teollisuuden ilmansuojelu, sotapoliisin ja poliisin avustaminen...”¹⁰⁷

Miinanraivaus on ollut eräs IS-joukkojen tärkeä toimintamuoto. IS-piirissä on kahtena viime vuonna tehty vaarattomaksi huomattavat määrät miinoja ja ansoja.

Mitä tämä merkitsee siviiliväestölle on sanomattakin selvää. Parissa IS-piirissä ovat IS-joukot alun perin toimineet valistus- ja viihdytysasioissa yhdessä siviiliväestön kanssa osallistumalla siviiliväestön opintokerhoihin ja järjestämällä asemiesiltoja. Monenlaisia juhlia on järjestetty ja niiden nettotulot on käytetty etupäässä puutteenalaisten aseveliperheiden avustamiseen.”

Kokeilujen jälkeen Majuri A. Salmio määräsi, että jäämiinat lasketaan riviin viidenmetrin välein ja jokaisen pullon viereen yhden metrin päähän lasketan lisäpullo. Kenttä laukaistiin jäämiinalla, jossa oli sähkönalli. Siihen johdot tulivat rannalla olevasta pesäkkeestä, Virtalähteenä oli kolme sarjaan kytkettyä paristoa puulaatikossa. Pioneerien tehtävänä oli tarkastuspartioiden avulla pitää kentät kunnossa. Sähkösytytyksen vikoja olivat johtojen jäätyminen ja niiden katkeilu jään railoutuessa. Myös vihollisen partiot katkoivat useaan otteeseen johtoja. Siksi suunniteltiin johtojen upottamista hangen alle. Loppujen lopuksi kentät purettiin räjäyttämällä ne huhtikuun loppupuolella ja toukokuun alussa. Kentistä räjähtivät kaikki paitsi yksi, josta sähköjohto oli poikki kahdesta kentästä mainitaan lisäksi sotapäiväkirjassa ”suurin osa pulloista pudonneen pohjaan eivätkä näin ollen kyenneet räjäyttämään jäätä”. Jatkosodan kolmena talvena 1941–1944 laskettiin Suomenlahden pohjukan rannikolle 56 012 jäämiinaa. Niistä PionP 27 purki räjäyttämällä 11 930 kpl. Loput 44 082 purki PionP 14 kahtena viimeisenä sotatalvena, PionP 14 laski 35 775 jäämiinaa,

¹⁰⁶ Korhonen 1994, 104–105.

¹⁰⁷ TK – Tapio Piha

joten puretut mukaan lukien käsiteltiin PionP 14:n miinoituksissa yhteensä 79 857 jäämiinaa.”¹⁰⁸

Pioneerien tehtäviin kuului miinojen asettamisen lisäksi venäläisten miinakenttien purkaminen. Homma oli hermoja kysyvää.

”Kaikilla aselajeilla on omat kiusansa ja pioneereilla ne suinkaan eivät ole pienimmät. Hermojakysyvin ja ehkä kaikkein vaativin pioneerin tehtävistä on vihollisen miina- ja ansakenttien purkamien. Se vaatii herpaantumaton tarkkaavaisuutta ja pelottomuutta, sillä vähäisinkin varomattomuus ja arkailevat syrjähyppykset voivat tietää varmaa kuolemaa.”¹⁰⁹

”Pioneerikomppanian tiedustelu-upseeri.”

”Ryssä on etevä ja pirullinen miinoittaja. Joka kerta ryssällä on melkein ehtymätön mielikuvitus silloin kun on keksittävä salakavalta ansoituksia. Juuri ansa- ja miinakentät paljastavat ryssän luonteen, koko kyynillisyyden ja oveluuden. Ryssän miinakenttä ei koskaan ole pelkkä torjunta-asema se on juonikas ja yllätyksellinen pyydys. Ryssä laittaa niin sanoakseni ansan ansaan.”

”Kaikkein mielikuvituksellisimpia on kieltämättä nerokkaita miinoja ovat ns. paholaiskivääri. Niiden laukaisijoina tuntuvat olevan niin, että tällainen konekivääri toimii samoin periaattein mukaisesti kuin nykyaikaisten pankkiholvienkin teknilliset. Poliisi vartioi, valokennot. Maastoon on kätkeyty hieno sähkölaite, josta virtaa näkymätön valonsa; kun ohikulkija katkaisee tämän säteen, alkaa konekivääri toimia.”

”Taisteluvaiheessa eivät pioneerit ehdi purkaa miinakenttiä. Jos kenttä osuu eteen raivataan siihen aukko räjäyttämällä miinat ja ansat käsikranaateilla, jotta hyökkäävä jalkaväki nopeasti jatkaa etenemistään. Se on hurjanpuoleista leikkiä, mutta sotahan on sellaista – huolimaton ampuma-aseiden käyttö.”

”Monimutkaisen ja yllätyksiä täynnä olevan ansa- ja miinakentän purkaminen on henkisesti tavattoman rasittavaa ja sitä voidaan tehdä vain muutama tunti kerrallaan. Ainainen jännitys on uuvuttavaa, tarkkaavaisuus herpaantuu pa-

¹⁰⁸ Vankka 1997, 66–78. ks. myös Maanpuolustuksenkorkeakoulun Historian laitos. 1994. (toim.) .

¹⁰⁹ TK – Oiva Paloheimo

kostakin ja seurauksena saattaa olla harkitsematon, vaistomainen oksan nykäisy tai askel ja räjähdys.”

Vuonna 1943 päätettiin hankkia Saksasta 75 mm:n tykkejä, mihin saksalaiset suostuivat. Suomeen tuodut 46 tykkiä eivät olleet itärintamalle toimittamia 7,5 cm Pak 40-tykkiä, vaan hätätarkoitukseen improvisoituja välimalleja. 50 mm:n panssarintorjuntatykin alustalle oli asennettu muunnetun ranskalaisen 75 MM:n sotasaalisykin putki. Tuloksena oli romuluisen oloinen mutta tehokas ase, 75 K/97-38. Uudet tykit jaettiin välittömästi tärkeimmille rintamanosille tykkikomppanioihin. Joukkojen keskuudessa yllättävä saksalais-ranskalainen yhteisponnistus sai nopeasti kutsumanimen mulatti. Suomalaiset alkoivat tiedustella vuonna 1943 saksalaisten halukkuutta myydä kaikkein iskuvoimista panssarintorjuntatykkikalustoaan. Neuvottelujen jälkeen ensimmäinen 50 tykin erä saatiin maahan alkukesästä 1943. Näillä varustettiin kaikkein tärkeimmät tykkikompaniat. Koska ajanmukaista ja tulivoimaista tarvittiin huutavasti lisää, asetta tilattiin loppuvuonna 1943 vielä 80 lisää. Tykit saapuivat erissä kevääseen 1944 mennessä. Nyt Suomella oli kaikkiaan pari sataa tehokasta panssarintorjuntatykkiä suojaamassa tärkeimpiä rintamasuuntia.¹¹⁰

Teiden rakentaminen ja korjaaminen sitoi jatkuvasti paljon työvoimaa: ainoa keino saada tiestä liikennekelpoinen myös kelirikkoajaksi oli telavoittaa se kokonaan. Sora oli ajettava pitkien matkojen takaa kunnollisten sorapaikkojen ollessa harvinaisia.¹¹¹

”Yleisesti on vallalla se käsitys, että pioneerit ovat miehiä, jotka rakentavat sillan puolesta tunnissa ja räjäyttävät vihollisen sillan sekunnissa. Rintaman takana olevien tuntemus meistä rajoittuikin melkein eilisen lehdissä olleisiin kuviin, joissa tavallisesti on sillan rakennus, joka totta kyllä onkin eräs toimintamme oleellisiä puolia”¹¹²

”...asemasodan aikana saattaa joku toinen aselaji päästä suhteellisen helpolla, mutta pioneerien taakka on jatkuvasti yhtä raskas, oli sota missä vaiheessa tahansa. Alituisen suoritetaan miinoituksia, hävitetään vihollisen miina- ja ansakenttiä, tehdään laajaa tiettyötä, rakennetaan taloja, esteitä, bunkkereita ja lin-

¹¹⁰ Liikanen 2014, 256. ks. myös Uutaniemi 2005, 36–37.

¹¹¹ Sorko, 1988, 212.

¹¹² TK – Oiva Paloheimo

nakkeita. Vesistöjen ylitykset ovat kokonaan pioneerien huolena. Silloin tulevat kysymykseen juuri sillanrakennukset, syöksyveneiden kuljetus, ponttoonisiltojen kokoonpano ja siltojen ripeät korjaukset.

”Miinoitus ei ole kuitenkaan sillä selvä, että kenttä saadaan onnellisesti rakennettua. Kenttiä on jatkuvasti tarkastettava ja hoidettava.”

”Eräs suuritöisin ja raskain pioneerien tehtävistä on monilukuisten huoltoteiden rakentaminen ja kunnossapito...”

”Pioneerit ovat siitä erikoinen aselaji, että se myöskin rakentaa, että yksinomaan hävittää. Pioneerien kirvesmiehet ovat rakentaneet Karjalan korpiin sadoittain valoisia, kauniita ja käytännöllisiä taloja – kanttiineja, sairaaloita ja teattereitäkin.”

Suomen sotakabinetti lähikytköksinään alkoi idän sotaretken häviötunnelmien voimistuessa ja selkiintyessä vuoden 1943 alussa jopa selitellä, että Suomella ei ole Idän sotaretkellä ollut aiettakaan anastaa Venäjän Karjalaa ja olla Saksan apuna yritettävässä valloittamassa ja tuhota Pietari. Syksyllä 1943 viestitettiin Suomen sotakabinetista Yhdysvalloille, että Suomi sallisi Yhdysvaltojen liittolaisineen miehittää Pohjois-Suomen kunhan vain Venäjän asevoimat eivät osallistuisi Suomen miehitykseen.¹¹³

Karjalan kannaksella asemasodan 1941–44 taistelut rajoittuivat vihollisen ja omien iskuosastojen hyökkäyksiin, joiden tarkoituksena oli sotavankien kaappaaminen tai rintamalinjojen oikaisu. Rukajärven suunnan asemasodan taistelut muistuttivat luonteeltaan Kannaksen taisteluja.¹¹⁴ Asemasodan aikana 1943 oli rintamalla hiljaista. Kaukopartioiden avulla pyrittiin selvittämään vihollisen tulevia aikeita. Vankien sieppaukset olivat molemmin puolin normaalia toimintaa. Suomalaiset kaukopartiot olivat hyvin harvoin yli puolen joukkueen vahvuisia, mutta venäläisten partisaani-osastot pohjoisessa saattoivat olla komppanian, jopa kahdenkin vahvuisia. Partisaanit tekivät iskujaan kesä-heinäkuussa 1943 niin Kainuun kuin Lapinkin rajakyltiin. Näiden tapauksien jälkeen alettiin suomalaisten esikunnissa arvioida tilannetta ja herätettiin todellisuuteen rajakyltien turvattomuudesta.¹¹⁵

¹¹³ Teivainen 2006, 382

¹¹⁴ Raunio & Kilin 2008, 13.

¹¹⁵ Tikkanen 1998, 207, 280, 329.

Vuosina 1939–44 kaatui rintamalla 83 405 henkeä, kotirintamalla kuoli 1 961 ja kauppalaivojen upotuksissa 189 henkeä. Yhteensä sodassa kuoli tai katosi 85 555 henkeä, 2,2 prosenttia maan väestöstä. 100 000 vanhempaa menetti lapsensa ja 50 000 lasta jäi orvoksi. Leskeksi jäi sodan seurauksena n. 30 000 naista, suurin osa heistä oli alle 40-vuotiaita. ¹¹⁶ 292 lottaa menetti henkensä sodan uhreina. Heistä 113 sai surmansa varsinaisissa sotatoimissa. 140 kuoli sodassa saamaansa sairauteen ja 34 menehtyi erilaisissa tapaturmissa. ¹¹⁷

Asemasota ei ollut läheskään vaaratonta. Suomi menetti 1942–43 noin 14 000 miestä kaatuneina ja kadonneina. Etulinjassa miehet asuivat ahtaissa korsuissa, joissa elämä oli epämukavaa ja hermoille käyvää. Aika kävi pitkäksi ”puhdetöistä” eli hyödyllisten Tai koristeellisten esineiden näpertelystä, lukemisesta ja kortinpeluusta huolimatta. Palvelus oli vartiointia taisteluhaudassa, jossa piti varoa vihollisen tarkka-ampujia ja ajoittaista tulitusta suorasuuntaustykein ja kranattinheittimin. Öisin oli turvallisempaa, paitsi jos vihollispartio yritti siepata vartiomiehen vangiksi. Joskus venäläiset tekivät pieniä hyökkäyksiä väkivaltaisen tiedustelun merkeissä. Suomalaisen kaukopartiot koettivat selvittää vihollisen suunnitelmia ja tuhota hultokeskuksia varikkoineen. ¹¹⁸

”Talvella merellä kone jymisee tasaisesti ja uuvuttavasti. Elämä jatkuu laivalla tavalliseen tapaan iltaan saakka. Näillä tyveneillä on vihollissukellusveneiden tapana nousta pinnalle öiseen aikaan akkujaan lataamaan. Silloin on se helposti yllätettävissä ja tuhottavissa”¹¹⁹

”Yhdestä ainoasta miehestä voi riippua koko aluksen taistelukelpoisuus ja sen kohtalo. Kysymyksen siitä, kumpi ehtii iskeä ensin.”

”Portaissa ja käytävässä kuuluu jo kopinaa, kun miehet ryntävät paikoilleen. Samalla kuuluu pari konetykin tuikean kimeätä sarjaa.”

”Muutama konetykin sarja kajahtaa jälleen. Sitten vihollisen sukellusvene vaipuu aaltoihin ja katoaa näkyvistä.”

¹¹⁶ Raitis 1993, 247.

¹¹⁷ Aarniharju 1988, 132.

¹¹⁸ Virrankoski, 2008, 912

¹¹⁹ TK – Eino Varo

”Samassa irroitetaan syvyyspommi. Se molskahtaa veteen...muutama sekunti kuluu, sitten vavahtaa aluksessa ja vesipatsas roiskahtaa ilmaan”

”Mutta alus on erinomaisen merikelpoinen. Se kestää myrskyn rai-vokkaimmatkin hyväilyt ja niin kestävätkin miehetkin. Vaikka jo pystyssä pysymiseenkin kuluu runsaasti voimia ja jäätyneellä kannella jalka livettää joka askeleella aiheuttaen liikkujille tavattomia ponnistuksia.”

Tuloksellisia yöpommituksia oli tiedustelulentäjillä itärintman eteläosissa. Etenkin nuoremmat lentäjät odottavat innokkaasti uusia yölentoja.

”Tuloksellisia yöpommituksia lentäjämme toimeliaita itärintaman eteläosassa”¹²⁰

”Itärintamamme eteläosissa toimivat tiedustelulentäjät ovat huonoista sääoloista huolimatta aikaansaaneet yhtä ja toista mielenkiintoista.”

”...vihollisen ilmatorjunta yritti välillä tarkuuttaan osoittaa, mutta onnistumatta.”

”Tuloksellinen yöpommitus antoi tiedustelulentäjille monta hyvää kokemusta. Varsinkin nuoremmat lentäjät kertoivat innoissaan ”lentonäytöksestä” odottavat kovin seuraavaa sopivaa yölentösääpalvelua. Nuorekas ja reipas komentaja oli paikalla toteamassa pommituksen sujumista ja sivussa syttyi viisi taloa.”

Ampuminen vaatii kärsivällisyyttä. Vihollisen kiväärimiehet ovat aiheittaneet hävikkiä suomalaisille korohoromiehille.

”Kärsivällisyyttä tässä puuhassa tarvitaan, sitä ei ole koskaan liikaa, kertoo ampuja, noin neljäkymmenen ikäinen Kotkalainen metallityömies. Sen lisäksi omaa vielä tarkan silmän, vakavan käden ja kun on ase saa kyllä tuotetuksi murhetta viholliselle, Tietenkin homma vaatii myös hyvää onnea. Usein on ollut hiuskarvan varassa ettei ryssän räjähtävä kuula ole sattunut tarkoitettuun maaliinsa. Mutta kun on onnea, niin on.”¹²¹

”Jo muutamia päiviä ovat vihollisen kiikarikiväärimiehet aiheuttaneet meikäläisille korohoromiehille tarpeetonta hävikkiä. Tuumasta toimeen joukkue

¹²⁰ TK – Pärtyyli Virkki

¹²¹ TK – P. Engelberg

asetti kolme kaksimiehistä partiota väijymään ryssiä. Pian näkyikin tavanmukainen neljän miehen ryhmä, joista yksi parin metrin pituinen jättiläinen, jotka röyhkeät, kulkien oli vyötäisiin saakka näkyvissä, Vihollisen astuessa rantapenkalle meikäläiset avasivat kiivaan tulen ja sen jälkeen ryhmää ei näkynyt. Laukausten vaihdon aikana laskeutui keskelle tulilinjaa kahdeksantoista metsäkanaa. Sivutöikseen miehet ampuivat niistä seitsemäntoista ja noutivat hämärän tullen linnut talteen. Sinä iltana oli tunnelma korohoro-korsussa korkealla.”

Rukajärven suunnalla torjuttiin kaikki hyökkäykset. Vihollisen tappiot nousevat satoihin miehiin.

”Rukajärvellä torjuttiin vihollisen kaikki hyökkäykset. Katkera, voitokas taistelu erään tukikohdan ampumahaudassa”¹²²

”Virallisesti tiedotettiin 30.1.-43: Rukajärven suunnalla vihollinen hyökkäsi tykistö- ja kranaatinheitinvalmistelun jälkeen useassa rintamaan eri kohdassa. Eräällä lohkolla, taistelu vielä jatkuu, hyökkäsi ainakin pataljoona.”

”Seuraavana aamuna kuulimme sitten, että Rukajärven suunnalla joukkomme ovat torjuneet kaikki hyökkäykset. Vihollisen kokonaistappiot näissä tuloksettomissa yrityksissä nousevat satoihin miehiin.”

”Miten se alkoi? Tulitaistelu jatkuu. Vihollisen tykistö- ja kranaatinheittimet kylvävät terästä ja tulta. On vaikea saada kokonaiskäsitystä siitä, mitä on oikein tekeillä. Mihin vihollinen pyrkii.”

”Tuntia myöhemmin. Pari kilometriä etelämpänä vihollinen on pimeään turvin päässyt läpi esteiden ja pureutuu ampumahautoihin. Lähellä on korsu, jonka miehistö pääsee viime hetkellä vetäytymään, Tykistö ja heittimet tulittavat, jalkaväkiset laulavat, kranaatteja tulee kylvämällä. Myöhemmin lasketaan, että vihollinen on ampunut niitä ainakin parituhatta.”

”Taistelu jatkuu. Yö kuluu, vihollisen valtaama alue on motitettu, puristettu varmaan renkaaseen, jonka ainoata avointa sektoria tykistömme pitää kurissa sulkutulellaan. Taaempänä olevat vihollisen reservit eivät pääse avuksi ja mottiin jääneillä on paluu poikki.”

¹²² TK – Vilho Hyttinen

”Toistasataa vainolaista makaa lähimaastossa kaatuneina. Vihollisen kokonaistappiot näissä yrityksissä jota liikehtimisenä oli kautta linjan laskettiin useisiin satoihin. Vankeja saatiin parikymmentä. Kaatuneiden joukossa tavattiin vielä iltapäivällä kaksi ryssää, jotka olivat pysytelleet kuolleiksi tekeytyneinä hangella.”

Tiivis taistelu käytiin Rukajärvellä. Oli koko yön kestävä tulikeskitys. Korsun piirityksessä kuoli 19 vihollista.

”Katkeraan tappioon päättyy ryssän hyökkäys Rukajärvellä”¹²³

”Yhtäkkiä räiskähti kranaatti maahan. Se heitti lunta ja jäätynyttä maata rajusti ympäristöön ja sen sirpaleet vinkuivat myrskyä ennustaen. Seurasi toinen ja kolmas, eikä niiden lukua voinut kauemmin laskea. Oli alkanut koko yön kestävä tulikeskitys.”

”...ryssä ampui toista tuhatta kranaattia ilman minkäänlaista tulosta: Ainoastaan yksi PK-lipas ja yhdet sukset menetettiin.”

”Iltayöllä alkanut taistelu jatkui hellittämättömänä ja kovana päivän koittoon saakka, Osa hyökkääjistä oli alkuvaiheessa päässyt purettuun taisteluhautaan ja saaneet haltuun erään korsun, jonka yllätetyn miehistön oli taistellen onnistunut vetäytyä.”

”...vähitellen hämärä hälveni, oli aika karkoittaa vieraat tunkeilijat. Käsisikranaatit lensivät ja kun niistä ei tuntunut olevan apua, turvauduttiin kasapanoksiin. Korsun maarajassa piilevä pieni ikkuna oli ainoa aukko, josta ne saatiin sisälle. Kuului kumeita räjähdyksiä....19 vihollista oli löytänyt siellä määränpään. Samanaikaisesti korsun piirityksen ja loppuselvittelyn kanssa käytiin katkeraa kamppailua taisteluhautojen vyörytyksessä. Niiden pohjalle jäi kymmenittäin kaatuneita vihollisia ja ne, jotka onnistuivat pääsemään pakosalle estelinoille saakka, kaatuivat sen molemmille puolille. Sinne jäi mm. eräs vihollisen kapteeni – todennäköisesti komppanian päällikkö, joka oli päässyt aikaisemmin pakenemaan mainitusta korsusta.”

¹²³ TK – Kauko Ketola

Tavarantoimitukset eivät keskeydy lumimyrskynkän aikana. Tukiköyden avulla miehet pääsevät jyrkänteen ylhäälle saakka.

Lumimyrsky mylvii taas korsun ympärillä...ken voi jäädä korsuun, pysyy siellä. Mutta entä joukkojen huolto? Se ei saa keskeytyä tällaisenaan päivänä.”¹²⁴

”Kuka puhuu niistä miehistä, jotka viipyvät retkillään koko päivän ja usein puolen yötäkin” Olipa ilma millainen hyvänsä, yrittää vihollinen häiritä tai ei.”

”Nyt alkaa matkan vaikein on kiivetty jyrkännettä alas pimeässä! Lumipyryn, jään ja kallioiden yli.”

”Hän on etukäteen varustautunut tätä varten. Sillä täällä pelaa ”raitio-tie”. Sellaisen nimen hän on antanut tukiköydelle, joka johdattaa aina jyrkänteen loppuun asti. Kädet pitelevät siitä kouristuksenomaisesti kiinni, niin että käsivarsia särkee, mutta ne estävät liukastunutta miestä kaatumasta, ja joka hapuilee seuraavaa kiinteää kiveä askeleen toisensa perästä”

”Kantajat puuskuttavat raskaiden taakkojensa alla, jotka on lujasti kiinnitetty heidän selkäänsä. Kukapa ei tahtoisi pitää pientä taukoa? Ja levähtää hetkistä?”

”...jos taistelu jälleen leimahtaa ilmilieskeihin, kuljettaa se haavoituneita, joko selässä tai paareilla kantaen pois taistelupaikalta ankarastakaan luotisa-teesta välittämättä.”

Venäläisten hyökkäyksiin on vastattu motitustaktiikalla. Mottirengas täytyy muodostaa tarpeeksi suureksi, jottei vihollinen pääse pujahtamaan pois motista.

”Napapiirin päivä on jälleen alkanut pidentyä ja samassa määrin on ryssien metsästys tehostunut. Kerran toisensa jälkeen iivanoiden vahvat joukko-osastot tunkeutuvat Lapin korven halki ja yrittävät uhata meidän sivustojamme. Huomaa yrittävät, sillä suomalaisten rajajääkäreiden tarkkaavaisuus ja nopeat iskut sekä saksalaisten sissikomppaniat ovat niin tehneet nämä etenemisyritykset tyhjiksi. Aivan muutama päivä sitten tuhottiin eräs tuollainen venäläinen hiihtojoukko

¹²⁴ A. Eickhoff

meidän ”motti”-taistelussa, niin kuin suomalaisten saarrostopuolustajilla niin kuuluu. Näin se kävi.”¹²⁵

”Koko päivän pysyttelee hiihtopartio huomaamattomasti vihollisen kintereillä...rengas täytyy muodostaa tarpeeksi suureksi. sillä ryssät saattavat huomata sen vasta sitten, kun se on taottu umpeen, sillä muuten he ehkä voisivat läpinäkymätöntä kerran hyväkseen käyttäen päästä pujahtamaan saarroksista. Hitaasti, äärettömän hitaasti, äänettömästi edeten, kun aamu valkenee, on rengas sulkeutunut vihollinen on satimessa.”

”...saksalaiset ja suomalaiset korpisotilaat käyvät nyt esikuvallisella yhteistyöllä Bolshevikkien kimppuun, jotka puolustautuvat sitkeästi...Ja silloin kolmannen rynnäkönnön aikoihin nostavat hengissä olevat ryssän upseerit ja rivimiehet kätensä ylös...”

Viholliskorsun tuhoaminen parilla kasapanoksella. Tukikohdan kärjessä oli räjäytetty PK-pesäke kaikkine aseineen.

”Noin 150 metriä asemiemme edessä oli ryssillä eteentyönnetty tukikohta. Päivisin se tyytyi olemaan verraten hiljaa, mutta öiseen aikaan sen PK-pesäkkeessä suunnatut suihkut pyrkivät käymään kiusallisiksi...”¹²⁶

”R. ja K. ensimmäisinä vihollisen esteille, mistä lähimpään ryssään oli matkaa noin 15 metriä...meikäläisten hypätessä vihollisen taisteluhautaan yrittivät nämä kaksi turvautua kivääreihinsä mutta yritys epäonnistui...rohkea ylikersanttimme onnistui pääsemään aivan korsun viereen ja tuhosi sen parilla kasapanoksella. R:n konepistoolin panokset säästyneet, käytävässä vielä tungeksivat ryssät tavoittivat loppunsa sotamies P:n heitettyä kasapanoksen heidän keskelleen. Tukikohdan kärjessä oli alikersantti R. tällä välin räjäyttänyt siellä olleen PK-pesäkkeen kaikkine aseineen.”

Ykköslentueelle annettiin 24. tammikuuta 1943 tehtäväksi suorittaa Karjalan kannaksella vihollisen puolen alueen kuvaus linjalla Leningrad–Pähkinälinna–Morje. Helmikuun 21. 1943 starttasi ykköslentueen PE 215:n miehistö jo kolmannen kerran yrittämään Kannaksen keskenjääneitä kuvauksia. Kaksi kertaa ne olivat keskeytyneet

¹²⁵ Ulrich Majewski

¹²⁶ TK – Lauri Kulmala

happilaitteissa ilmenneisiin ongelmiin. Huhtikuun 4. päivänä 1943 annettiin PE-215:n miehistölle. tehtäväksi yhden lennon aikana suorittaa kaikki kolme Muurmanin radan tiedustelutoimintaan liittyvää tehtävää. Näkö-tiedustelu, kuvaus ja häirintä-pommitus, joka tällä kertaa liittyi liikkuvaan kalustoon. Tätä varten välisiiven, molemmissa sisemmissä ripustimissa oli yksi 500-kiloinen pommi. Tiedustelukuvaus suoritettiin koneen Fairchild-kameralla. Tiedustelu alkoi Sekehen asemalta jatkuen pohjoiseen aina Sorokkaan saakka, Liikkuvia junia ei tällä liikennöidyllä radalla tarvinnut kauan etsiä ja näin havaittiinkin pohjoiseen matkaava parikymmentä vaunua käsittävä juna, Ohjaajajana ollut vääpeli Juhola pudotti pommit syöksystä 1500 met-rissä, mutta vain toinen pommeista irtosi toisen jäädessä nallivian takia paikoilleen. Irronnut pommi osui kaksikymmentä metriä junan sivuun vaunuletkan loppupään peittyessä räjähdyspilveen, Irtoamatta jäänyt pommi pudotettiin pakkolaukaisemalla se vaakalennosta pohjoisempana olevalle Jeljärven asemalle jossa oli yhteensä lähes sata vaunua neljässä vaunujonossa. Osuma jäi lyhyeksi. Vaikka tällä lennolla ei vi-hollishävittäjiä ilmassa havaittukaan, oli monilla edellisillä lennoilla todettu niiden lisääntynyt määrä. Lisäksi ne lähtivät välittömästi liikkeelle, kun tiedustelukone lä-hestyi kenttää. ¹²⁷

Yksi Pommituslentolaivue 46:n kone siirtolennettiin Pyhäselän rantahietikolta eri-koistehtäviä varten Äänislinnan lähelle Solomannin lentotukikohtaan. Lentolaite oli DN-52, kaksimoottorinen pommikone ilmailupiireissä kutsuttiin ”Lentäväksi lyijy-kynäksi”. Saksa oli lahjoittanut viisitoista Dornier Do 17 -pommikonetta Suomelle 1941. Niillä lennettiin ahkerasti. Lennot suoritettiin useimmiten keskiyöllä, mikä tammikuussa 1943 merkitsi pimeyttä, jota kuitenkin helpotti kuunvalo, sekin vain pilvien yläpuolella. Myös lentokoneet raportoivat käsityksensä junien luvusta ja kul-jetusten laadusta. Tiedon mukaan raportit olivat hyvinkin vertailukelpoisia ja siten ilmeisen oikeaan osuneita. Matkat ulottuivat satojen kilometrien päähän rintaman selustaan mm. Arkangelin ja Vologdan kaupunkien lähettyville: Lentokorkeus riippui säästä. Muutamalla lennolla oli tyydyttävä vaatimattomaan 400 metrin korkeuteen, josta myös laskuvarjohypyty suoritettiin. Joskus päästiin 1 500 metrin korkeuteen. Laskuvarjohypyty helpottui, samoin suunnistaminen. ¹²⁸

¹²⁷ Hämäläinen, 2009, 103–108.

¹²⁸ Laurila 2002, 81–82.

”...Ankarimmassa it-tulessa hän pommitti siltaa, jota ryssät olivat ylittämässä. Sillalla oli kahdeksan hyökkäysvaunua täysosumat hajottivat sillan ja hyökkäysvaunut upposivat...kerran hän pommitti venäläisten rautatieasemaa aivan vihollisen hävittäjätukikohdan liepeillä”¹²⁹

”Kapteeni EK on aina valanut lentueessa miehiin hyökkäyshenkeä ja vastuuntuntoa. Tehtävät on suoritettu vastuksia väistämättä.”

Lentokoneiteollisuutemme avainkysymyksiä olivat tuotannon pieni kapasiteetti ja kysymys voimanlähteestä, moottorista. Kotimainen moottoriteollisuus oli jäänyt vähäksi. Moottorikysymys vaikutti olennaisesti Myrsky-hävittäjäkoneen rakentamiseen. Koneeseen asennettiin alkuperäisistä suunnitelmista poiketen vain 1065 hv:n Twin Wasp -moottori, joka sinänsä oli hyvä, mutta ei ollut tarkoitettu hävittäjälentokoneen moottoriksi ja oli lisäksi pienitehoisempi, kuin olisi tarvittu. Konesarjan piti valmistua vuoden 1943 kuluessa, mutta sen alkupääkin alkoi purkautua tehtaasta vasta runsaat puoli vuotta myöhemmin.¹³⁰

Kaukopartioiden kuljetuslennot vaativat lentävältä henkilöstöltä erittäin korkeaa ammattitaitoa. Siksi näihin lento-osastoihin valituilla henkilöillä oli takanaan tuhansia lentotunteja. Lentohenkilöstön ohella myös nuoret tähystäjät ja tekninen henkilökunta suorittivat tehtävänsä kiitettävästi. Vuonna 1943 tehtiin 10 viestilentoa, miehiä oli 104, noutolentoja 6 ja miehiä näissä 57.¹³¹

”Ohjaaja viheltelee tyytyväisenä ja tähystäjä antaa katseensa kiittää halki avaruuk-sien. KK-ampuja istuu tornissaan tyytyväisenä.”¹³²

”Vihollisen torjunta-aseet ovat tehneet havaintonsa ja aloittavat tuiman tulituksen. Aluksi räjähdyshattarat leijuvat kaukana koneesta, mutta aste asteelta ne lähestyvät, varmoin ottein pitelee ohjaaja sauvojaan. Niin on yksi alue selvä. Tulee toisen vuoro, mutta silloin yhtyy tulitukseen yhä uusia vihollispattereita.”

”Alla on Suomen maakamara. Tuttu karjalainen kamara, ei ammu it enää ovat kääntyneet takaisin vihollishävittäjät. Kone kiittää puiden latvojen yllä

¹²⁹ tuntematon kirjoittaja

¹³⁰ Pajari 1982, 120–121.

¹³¹ Elfvengren, Kosonen & Laidinen 2010, 211.

¹³² Lasse Jaakkola

kohti tukikohtaansa. Tähystäjä vilkaisee kiitollisin katsein ohjaajaa. KK-ampuja hieroskelee ihmetellen päätään.”

Maaliskuussa 1943 perustettiin Lentolaivue 34 ja se liitettiin Lentorykmentti 3:een. Laivue sai lentokalustukseen Messerschmitt G-2 -hävittäjät. Ilmavoimien ryhmitys säilyi asemasodan aikana suhteellisen vakiintuneena, Koulut, laitokset ja varikot jatkoivat rauhan aikaisissa toimipaikoissaan. Rintamayhtymistä ja yksiköistä Lentorykmentti 1 oli laivueineen 12 ja 32 pääosin Nurmoilassa. Lentorykmentti 2:n esikunta oli Äänislinnassa ja sen laivueet 16 ja 28 Äänislinnan, Viitanan ja Hirvaksen lentotukikohdissa. Lentorykmentti 3:n esikunta siirtyi keväällä 1943 Immolasta Suulajärvelle. Sen laivueista 24 oli talven ja kesän 1942 pääosiltaan Hirvaksessa yhden lentueen ollessa Tiiksjärvellä vuoden 1942 alusta joulukuuhun. Laivueesta oli lentue mukana Suursaaren valtausoperaatiossa ja ajoittain pieni osasto toimi myös Malmilla. Laivueen pääosa siirtyi vuoden 1942 lopussa Römpöttiin ja vuoden 1943 alussa Suulajärvelle. Lentolaivue 26 oli aluksi Immolan ja Sakkolan sekä myöhemmin Petäjärven ja Kilpasillan lentotukikohdissa. Lentorykmentti 4:n esikunta, Ilmavoimien kuvakeskus sekä lentolaivueet 44 ja 48 olivat Onttolassa Lentolaivue 42:n toimiessa Värtsilästä. Lentolaivue 46:n tukikohtana oli Linnunniemi ja Onttola elokuun 1943 loppuun. Sen jälkeen laivue toimi Mensuvaarasta.¹³³

Vuoden 1943 alussa Lentolaivue 14:n toiminta-alueita jälleen laajennettiin sen saadessa tehtäväkseen selvittää tiet, ladut ja majoitusalueet Seesjärvi–Ondajärvi–Kiirasjärvi -alueella. Kyseinen tehtäväalue siirrettiin kuitenkin jo helmikuussa Lentolaivue 16:n vastuulle. Uhtuan suunnan tiedustelu helpottui merkittävästi tehtävää varten muodostetun Osasto Nystenin siirryttyä vuoden alussa Suomussalmen uuteen tukikohtaan. Osasto hyökkäsi pian Suomussalmelle saavuttuaan Uhtuan itäpuolella sijainneelle Mikkolan lentokentälle ja ampui tuleen seitsemän R-5-konetta. Kesällä tiedustelu painottui vihollispartioiden etsintään partioinnin vilkastuttua alueella. Rintamakuvauksissa päädyttiin määräaikoina suoritettaviin laajoihin aluekuvauksiin. Ne pyrittiin suorittamaan kahtena suurkuvauksena vuodessa, mutta tästä voitiin poiketa

¹³³ Nikunen 2011a, 198

aina jos aihetta ilmeni. Vuonna 1943 kuvattiin kaikki rintama-alueet helmittoukokuussa ja loka-marraskuussa.¹³⁴

”Helmi- maaliskuun vaihteen kirkkaimmat päivät ovat antaneet hävittäjillemme pitkästä ajasta työtä Suomenlahden itäosissa ja Kannaksella. Varsinkin ryssän lentokalustoa on ollut hävittäjämme silmätikkuna. Siihen onkin tehty pari huomattavaa ”apuharvennusta”. Helmikuun 28 pnä ampuivat hävittäjämme alas kuusi vihollishävittäjää. Maaliskuun 2 pnä tavattiin ”Tshaikka” Lähellä taas liikkeellä ja sille kävi huonosti. Kolme ”Tshaikkaa” eli I-153 -konetta ammuttiin alas ja loput 3 ammuttiin reikäisiksi kuin juustokimpale. Ne selviytyivät tosin ilmatorjunnan turviin ja pääsivät kotikentälle. Tuskin pääsevät ainakaan pitkään aikaan, koska ryssän oli maaliskuun 3 pnä uusittava kentän lentokoneet kokonaan.”¹³⁵

Suomalaiset hävittäjät juhlivat puna-armeijan vuosipäivää pudottamalla viholliskoneita.

”Hävittäjämme juhlivat puna-armeijan vuosipäivää! Suomenlahdella pudotettiin kuusi viholliskonetta ja estettiin pommituslento.”¹³⁶

”Koneet olivat matkalla länteen, nyt ne huomasivat jo suomalaiset lentäjät, koska lisäsivät äkkiä vauhtia ja alkoivat kaartaa takaisin. Samassa tuli kuitenkin lentäjillemme muuta tekemistä”

”Pommikoneita saattavia hävittäjiä alkoi nimittäin lähestyä meikäläisiä joka taholta. Ne olivat hajallaan pienissä muodostelmissa...syttyi useita erillisiä taisteluita, joilla meikäläisten oli hajaannuttava...alhaalla näkyi molskahduksia, kun vihollinen putosi avoveteen. Kerran jääkin räiskähti ja viholliskoneen jäljessä näkyi vain sotkuinen avanto...ja läheisyydessä vaappui laskuvarjo.”

”Kuusi kertaa Suomenlahti avasi kylmän sylinsä ja sulki helmaansa äsken taivaalla ylpeänä kiitäneen viholliskoneen. Vähitellen taivas tyhjeni. Ehjinä säilyneet ryssät vetäytyivät takaisin ja suomalaiset palasivat yksitellen kotikentälle. Siellä jatkui jännittynyt odotus jonkin aikaa, mutta pian olivat kaikki kotona.

¹³⁴ Nikunen 2011b, 219–221.

¹³⁵ TK – Jori Ilanko

¹³⁶ TK – Jori Ilanko

Vain ”Villen” koneessa oli kuusi kk-luodin reikää, kaksi täpärästi kohdalla vain sentti lähemmäksi, niin ei olisi enää palannut...”

”No niin pojat, sanoi ”Joppe”. Lentueessa on jälleen uusi yli 20:n ilma-voiton mies. Hän on nyt neljäs, joten tilataan kanttiinista pullakahvit ja pidetään pienet omat juhlat, sillä juhlittiinhan taivaalla puna-armeijan vuosipäivää...”

Tammikuussa 1943 oli perustettu uudelleen lentolaivue 34, joka sai Saksasta hankitut Messerschmitt 109 G-2 -hävittäjät kahdessa erässä kevään 1943 aikana. Laivueen torjuntapäivystys aloitettiin Malmilla 18.3. ja Utissa 1.4. Kesään asti yksi lentueista oli vuorollaan Helsingin suojana muiden toimiessa Utissa Kymenlaakson hävittäjätorjunnassa sekä tyyppikoulutuksessa. Pe-2 -koneiden suorittamat pääkaupungin häirintäpommittukset loppuivat heti Malmilta startanneen Messerschmitt-parin pudotettua neuvostopommittajan 24.3. Suomalaislaivueet menettivät asemasodan sotatoimissa 32 hävittäjää, joihin kuului 10 Brewsteria, seitsemän Moranea, seitsemän Messerschmittia, viisi Curtissia ja kolme Fiatia. Kaksikymmentäkaksi lentäjää kaatui ja kuusi joutui vangiksi. Keväällä 1943 Lentolaivue 48 suoritti tiedustelua ja häirintäpommituksia Muurmannin radalle, kun taas Lentolaivue 42 pommitti Ala-Idelin kylää ja Leljärven asemaa sekä Ojatin ja Pashan asemia. Lentolaivue 44 luovutettua helmikuussa Blenheiminsa 42:lle se nouti Junkers JU 88 -pommittajansa Saksasta ja aloitti henkilöstön koulutuksen Porissa. Tammikuun 1943 Lentolaivue 6:n tehtävää tarkennettiin siten, että kauppamerenkulun saattopalvelu koski myös Ahvenanmerta ja sukellusveneiden etsintä ulottui Itämerellä linjalle Utö–Bogskär asti. Tehtävää varten ykköslentue siirrettiin Turkuun 23.1.1943. Helmikuun alussa keskeytettiin sukellusvenetiedustelu Suomenlahdella meren jäätyksen vuoksi. Maaliskuussa 1943 Lentolaivue 6:n kakkoslentueen SB-2:t osallistuivat viikon ajan Lentorykmentti 4:n johtamiin häirintäpommituksiin, joiden kohteina olivat Leningradin pohjoispuoliset lentokentät.¹³⁷

”Hävittäjäamme etsivät vihollisen pommitusmuodostelmia meren selältä...alahan painua perään ”Asmos” kiljaisi ”Tikka” Vierelläan lentäneelle vääpelilleen ja kaarsi samassa omaa konetta syöksyssä kohti ylivoimaista vihollista” Kuusi re-2 syöksypommittajaa lasketteli aivan pintaa hipoen ja toistakymmentä vihollisen

¹³⁷ Nikunen 2011b, 228–250.

parhainta hävittäjää mig – 3:a oli niitä saattelemassa erilaisissa rykelmissä lentäen.”¹³⁸

”Hetki ensimmäinen hyökkäys onnistui. ”Iikka” ja ”Asmus” pääsivät samoin hyökkäyskohteensa taakse. Jo ensimmäiset kk-suihkut osuivat. ”Iikan” ryssä meni sillä syöksyllä mereen – ohjaaja oli koneeseen saanut osuman. ”Asmuksen” kohteen moottori syttyi palamaan ja kone roiskahti saman tien kuin edellinenkin. ”Tappi” pääsi seuraavana ”radalle”- Lyhyen kaartotaistelun jälkeen viholliskone syöksyi pystyssä jään läpi...”

”Niin otti ”Osmokin” nimiinsä ensimmäisen ilmavoittonsa...lopussa ”Eetu” kuitenkin tunkeutui aivan pinnassa ryssään kiinni ja porasi koneeseen pitkän sarjan. Ryssä repäisi nyt laskutelineen ulos ja teki pakkolaskun jäälle. Eipä ehtinyt kuitenkaan enää valita kunnan laskupaikkaa, sillä jääryöytkiö tuli vastaan! Laskutelineet räiskähtivät heti ja oikea siipi katkesi koneen tehdessä kuperkeikan. Tätä ennen ehti ”Eetu” olla pulassakin, sillä mig oli päässyt pahasti taakse, Mutta ”Riihi” syöksyi apuun ja ”Eetu” väisteli hävittäjäänsä, joutui mig ”Riihen” eteen ja siellä räjähti migin moottori, kone kallistui siivekkeellä ja roiskahti jäälle, niin että kappaleet sinkoilivat kauas joka puolelle.”

”Aulis lisäsi kaasua ja saavutti hetkessä pommarin, joka ajeli rauhassa kohti kohdetta, ettei kk-ampujakaan välittänyt meikäläisestä. Valojuovat iskeytyivät ohjaamoon ja kone kuukahti nokilleen. Ohjaajaan oli ilmeisesti osunut, koska jättiläislintu syöksyi rytisten eteen sattuneen saaren pensaikkoon keskelle maassa olleita ryssiä, jotka hädissään juoksivat joka puolelle.”

”Tällä välin oli tyhjentyneet yksi PE-2-syöksypommituskone ja kuusi mig -3 – hävittäjää pudotettiin tästä pommituslaivueesta. Useita hävittäjiä saatiin lisäksi vaurioitetuksi, koska hävittäjämme ampuivat monia koneita, vaikka vain edellä mainitut todettiin pudotetuiksi. Loput pääsivät kuitenkin pakenemaan rannikon turvin. Meidän koneemme eivät kärsineet ilmataistelussa minkäänlaisia vaurioita.”

Pohjalaislentäjä on saavuttanut sadan sotalennon rajapyykin. Usein tehtävien suorittaminen on vaatinut tarkan havaintosilmän lisäksi myös todellista rohkeutta.

¹³⁸ TK – Jori Ilanko

”Olemme sotineet siksi pitkän ajan ettei sadan sotalennon saavuttamien sinänsä tunnu kovinkaan ihmeelliseltä, mutta jos noihin sataan lentoon sisältyy niin monta todella huikeata seikkailua kuin ylikersantti Oiva Hietalan, 22-vuotiaan pohjalaislentäjän kohdalle on asia toinen.”¹³⁹

”Ylikersantti Hietala tunnetaan luotettavana tiedustelijana, joka on tuonut sadalta sotalennoilta paljon arvokkaita tietoja. Usein tehtäviensuoritus on vaatinut paitsi tarkkaa havaintosilmää myös kylmäpäistä rohkeutta.”

”...tällä matkalla hän joutui taisteluun 11 vihollishävittäjää vastaan lennettyään niiden keskellä siinä uskossa, että ne olivat omia. Lisäksi hän joutui suorittamaan laskun miinoitetulle, juuri vallatulle kentälle, jonka laitamilla vielä taisteltiin.”

”Sadan sotalennon suorituksesta on vielä mainittava vahvistetun viholliskomppania hajottaminen, jonka Hietala suoritti yhdessä ylikersantti L:n kanssa. Tiedotuslennollaan miehet keksivät suljetussa järjestyksessä marssivan komppanian jäältä ja pääsivät yllättämään sen täydellisesti. Rykelmää pippuroitiin siksi, kunnes se oli täydellisesti hajoitettu.”

ERP 4:n nimissä oli päämajan kaukopartioita liikkeellä vuonna 1943 runsaat viitisenkymmentä. Päivän partioita ei lähetetty, retket mitattiin aina vuorokausissa. Pisimmän matkan tehnyt pyynnöt partioiden liikkeelle lähettämiseen tulivat useimmiten sotatoimiyksiköiden taholta. Haluttiin tietoja vihollisen selustasta, sen liikkeistä, täydennyksistä, varustustöistä, tiepuuhista, lentokoneista jne. Pyyntö saapui viesteitse ERP 4:n esikuntaan, missä se mahdollisimman nopeasti käsiteltiin. Pataljoonasta otettiin sen jälkeen yhteyttä siihen komppaniaan, joka oli lähinnä toiminta-aluetta. Pataljoonan komentaja yhdessä komppanian päällikön kanssa selvitteli tilannetta alueella, minne partio lähetettäisiin, tutki maaston järvineen sekä käytettävissä olevat tiedot vihollisen vastavoimista. Päämajan sissin tärkeimpiä ominaisuuksia olivat kova fyysinen ja henkinen kunto. Kumpaakin tarvittiin, kumpikaan ei riittänyt yksin. Urheilupohja oli silti tärkeä etu. Päämajan sisseiksi ilmoitauduttiin vapaaehtoisesti, mutta heitä myös pyrittiin etsimään joukko-osastoista. Enimmäkseen sissit

¹³⁹ Jouko Autere

olivat talonpoikaista alkujuurta ja kotoisin maaseudulta. Kaupunkilaisiakin oli, mutta ei kovin montaa. Ruumiillinen työ oli useimpien leipäpuu.¹⁴⁰

”Kaarlo Kananen...siltoin totesin meikäläisen miehen savua ja maastoa hyväksien käyttäen ryömivän kohti tulta turmaa uhoavaa konekivääriä. Eipä aikaakaan, niin mies oli pesäkkeen ääressä ja aivan rauhallisesti tökkäsi käsikranaatin ampu- ma-aukosta sisään. Teki tempun uudelleen ja vetäytyi rinnettä myöten takaisin entiselle paikalleen pikakiväärin ääreen. Konekivääri oli vaiti ja me pääsimme taas eteenpäin.”¹⁴¹

”Eräällä koukkausretkellä komppaniapäällikkö haavoittui kuolettavasti. Miesten oli vetäydyttävä pois ryssän haupitsien suorasuuntaustulen ja kksuihkujen tieltä. Alikersantti Kananen ei voinut kuitenkaan jättää päällikköään viholliselle alttiiksi, vaan pystyssä päin paineli kuolemaa uhmaten sinne, missä tiesi hänen makaavan ja toi päällikkönsä omien luo.”

Motituksesta on selvitty. Kertoja on ollut kolmesti motissa, mutta aina selviytynyt niistä.

”...Paakkonen otti valopistoolin mukaansa ja lähti ryömimään vastapäätä olevia ryssän asemia kohti. Päästyään huomaamatta tarpeeksi lähelle hän ampui valora- ketin ryssän ampumahautaan, jotta sen kuivat seinäpuut syttyisivät tuleen. Silloin ryssät rupesivat ampumaan. Ei siinä auttanut muu kuin lähteä hivuttautumaan ta- kaisin omalle puolelle, miten naarmuita pääsikin.”¹⁴²

”Olen ollut kolme kertaa motissa. Kertoo reipas korpraali, miten on ai- na ollut hyvä onni mukana. Ensimmäinen sellainen sattui talvisotaan, toisen ja kolmannen tämän sodan aikana. Viimeksi marraskuussa toista vuotta sitten Uhta- taan suunnalla. Siinä olikin tiukat paikat.”

”...ryssän partio oli juuri menossa kun se pääsi hiukan syrjään, läh- dimme kiireesti suon poikki samassa jo näimme toisen ryssän partion rämpivän suon reunaa, mutta pääsimme sen yli, ennen kuin ryssät keksivät, että olimme suomalaisia. Ensin varmaan luulivat omikseen kun eivät ampuneet. Niin pääsim-

¹⁴⁰ Pirhonen 1980, 25, 52, ks. myös Tikkanen 2001.

¹⁴¹ TK – Niilo Hentola

¹⁴² Reino Rinne

me motista kuin koira veräjstä – koko vuorokauden kestänyt maksoi meille yhden kaatuneen. Ryssiä siinä meni paljonkin.”

Vihollisia on kaatunut lukuisa määrä. Sotasaaliina partio keräsi taistelualueelta viitisenkymmentä paria suksia, pikkukranaatinheittimen, kranaatteja ym.

”Ikään kuin vastauksena vartiomiehen arvailuihin alkoi kaukaa kuulua kiivasta tykistötulen jyminää. Sitä tosin ei kestänyt kuin hetken, mutta noin tunnin kestävä tauon jälkeen jyminä alkoi uudelleen entistä voimakkaampana. Silloin tällöin saattoi sen lomasta erottaa konetuliaseiden rätinäkin.”¹⁴³

”Valorakettien, räjähtelevien miinojen ja kranaattien valossa näkyi suolla liikehtiviä lumipukuisia hahmoja. Mutta hyökkääjien lukumäärästä oli mahdotonta saada tarkkaa selvyyttä. Arvionaan tukikohdan päällikkö ilmoitti komppanian päällikölle, että vihollinen oli kahdesta kohtaa hyökännyt tukikohtaa vastaan yhden tai korkeintaan kahden joukkueen vahvuisena.”

”Aamun valjetessa taistelu taukoaa...paikalle jätetyistä suksista ja lukuisista verijäljistä voivat tarkastelijat päätellä vihollisen tappioiden kaatuneina ja haavoittuneina nousevan noin viiteenkymmeneen mieheen. Sotasaaliina partio keräsi taistelualueelta viitisenkymmentä paria suksia, pikkukranaatinheittimen, kranaatteja ym.”

Suomalaisten sotilaiden liikkumista lähellä rintamalinjaa. Aseina miehillä oli konepistoolit paitsi partiojohtaja, jolla oli pystykorva.

”Kuuma aamutee on juotu. Tarpeettomat paperit ja pikkuesineet on koottu taskuisista, erillään, vielä hämärtyvän pakkasaamuun aukeavasta ovesta. Soluttaudumme astelemaan joukkuekorsun ohitse tarpeelliset aseet ja varusteet mukamme. Kiivääritelineistä nykäistyä mukaan lisää konepistooleja – mahdollisimman monen tulee saada käyttöönsä kuuluva suomalainen metsätaisteluase. Yhdestä ja toisesta joukkueesta liittyy jonoon vielä muutamia partiomiehiä, kunnes ennalta määrätty

¹⁴³ TK – Aarre Ahola

luku on täysi. Melkein jokaisella on konepistooli; partionjohtaja tyytyy tarkkaan pystykorvaan.”¹⁴⁴

”Konepistoolit riippuvat ja selässä polttopullot on työnnetty poveen ja taskuihin, mitä vielä odotellaan? Syy selviää: Mukaan ei ole tullut minkäänlaisia välineitä ansalankojen katkaisemiseksi – käy se katkaiseminen käsinkin selittelee pyöreäkasvoinen korpraali, tottunut ”miinanraivaaja”, mutta tongit noudetaan kuitenkin läheisestä korsusta, ja nuori korpraali työntää tyytyväisenä taskuunsa.”

”Näinä hetkinä sukeltaa näkyviin odottamamme maasto. Koko rivi metsään rakennettuja hirsipesäkkeitä, joita ryssä ei näytä viime aikoina pitäneen miehitettyinä. Tiedämme ettei enää ole kahtasataa metriä lähimpiin tulikorsuihin.”

”Väistymme välillä syvempään metsään. Aivan läheltä etumaaston uuden hirsipesäketjun jonka luokse varovasti etenemme. Tyhjiä ovat nämäkin varustukset mutta partion on jo aika painua tiehensä, mutta vielä läksiäisiksi avaamme metsänlaidasta kiivaan konepistoolitulen ryssän pesäkkeisiin. Nyt saamme huomata vihollisen todenteolla heränneen. Pikakiväärisarjoja ryöppyä ylitsemme ja sivuille räjähtelevät ja räiskähtelevät puissa. Ne saattelevat kulkuamme, kun lopullisesti väistymme näkösuojaa tarjoavan viidakon helmaan. Astelemme kohti omia asemia, josta korviimme kuuluu rivakkaa konekiväärin rätinää ja tykistötulen harvaa hymähtelyä.”

¹⁴⁴ Väinö Ilpo Kaukovalta

5 TK-MIESTEN KERTOMAT URHEILUTAPAHTUMAT VUONNA 1943

Kannaksella urheiluharrastus saavutti sellaiset mitat, että sinne perustettiin erityinen urheiluopisto. Yksityisestä aloitteesta lähtenyt hanke sai kenraaliluutnantti Öhquistin suostumuksen. Kannaksen urheiluopisto sijoitettiin Kiviniemen entiselle kasarmialueella sijainneeseen sotavankisairaalaan. Opiston johtoon saatiin urheilumiehiä ja kokeneita upseereita. Ohjaajina oli tunnettuja urheilijoita, kolmiloikkaaja Kalle ”Kilu” Ilovaara, viisiottelija kapteeni Viktor Platan, kapteeni Pekka Kuronen ja luutnantti Ilmari Salminen, Berliinin olympialaisten 10 000 metrin kultamitalimies. Urheiluopistolla pidettiin myös paini- ja nyrkkeilymestaruuskilpailuja, ainakin yhdet kesäurheilumestaruuskilpailut ja yhdet hiihtomestaruuskilpailut. Opistolla järjestettiin harjoitusleirejä, erilaisia kokous- ja juhlatilaisuuksia, myös Kannaksen siviiliväestölle. Armeijan mestaruuskilpailut painissa ja nyrkkeilyssä järjestettiin vuonna 1943 Viipurissa. Viipuriin tulivat rintamalta ja kotirintamalta maan parhaat painijat ja nyrkkeilijät eikä liittorajoista piitattu. Kisat pidettiin sotatilasta huolimatta.¹⁴⁵

”Lujia ja vauhdikkaita otteluja Aunuksen Kannaksen nyrkkeilymestaruuskisoissa.”¹⁴⁶

”Pohjakunto useimmilla luotettava, mutta rajoitetuista kilpailumahdollisuuksista johtuen oli toivomisen varaa iskutarkkuudessa ja suoritusten puhtauudessa. Ottelijat ovat kärsineet myös vähäisestä kilpailemisesta. Joka tapauksessa nyrkkeilijämme ovat pysyneet ”tuntumassa” ja näissä kilpailuissa esitettiin vauhdikasta ja lujaa kehätyötä.”

Nyrkkeilyharrastus on vilkasta. Oli kurssi- ja valmennustoimintaa.

”Armeijan nyrkkeilyharrastus on suuremmoista ja yhä siksi, että suoritettu kurssi- ja valmennustoiminta on antanut huomattavasti parempia kuin rauhan aikana... On löydetty sopivia puuhamiehiä sellaisillekin paikkakunnille, missä aikaisemmin ei juuri tule nyrkkeilyä...harjoitusolot ovat tyydyttävät, mutta välineistä on ollut jonkin verran puutetta. Nyt on kuitenkin annettu ohjeet sopivien korvikevälineiden valmistamiseksi ja saadaan siten autetuksi.”¹⁴⁷

¹⁴⁵ Lehtinen 2006, 238.

¹⁴⁶ TK – Jouko Autero

¹⁴⁷ TK – Jouko Autero

Painikilpailut ovat suosittuja. Karsinnat armeijan painimestaruuskilpailuja varten.”

”Kannaksen joukkojen painimestaruuskilpailut” Painijoita runsaasti – ottelut erinomaisia. Kilpailut samalla karsinnat armeijan painimestaruuskilpailuja varten.”¹⁴⁸

”...kilpailut olivat samalla karsinnat viikkoa myöhemmin suoritettavia armeijan painimestaruuskilpailuja varten. Ja pääsee kunkin sarjan voittaja siis ottelemaan armeijan painimestaruudesta...”

”Sunnuntai-iltana kilpailujen palkintojenjakotilaisuudessa annettiin kunniapalkinto kilpailujen parhaalle painijalle nopeasta selkävoitosta aliker. Kiisselille.”

Kannaksen joukkojen nyrkkeily- ja painimestaruuskilpailuissa oli runsas osanotto sekä runsaasti katsojia. Ottelut olivat mielenkiintoisia loppuotteluissakin tapahtui vielä luovutuksia, sillä runsas osanotto johti useisiin loukkaantumisiin.

”Kannaksen joukkojen nyrkkeilymestaruuskilpailut. Kannaksen joukkojen nyrkkeily- ja painimestaruuskilpailut suoritettiin lauantaina Kannaksella samassa paikassa, vaikkakin eri saleissa. Kummassakin paikassa oli ottelijoita seuraamassa salin täyteen harmaapukuinen jermujen joukko, joka innokkaasti kehoitteli rintamatovereitaan yrittämään parastaan.”¹⁴⁹

”Nyrkkeilykilpailuissa oli osanottajia hyvin runsaasti. Tästä johtui, että taso oli aluksi melko epätasainen Joten tyrmäyksiä ja luovutuksia tuli runsaasti, mutta heikompien osanottajien vähitellen karsiutuessa ottelut paranivat huomattavasti, joten lauantai-iltana sekä sunnuntaina loppuselvittelyissä nähtiin useita varsin hyviä yhteenottoja. Loppuotteluissakin tapahtui vielä luovutuksia ottelutta, sillä osanottajien runsaudesta johtunut ottelujen paljous aiheutti useita loukkaantumisia. Varsinaisista mestaruuksista kamppailtiin kuitenkin kaikissa muissa paitsi kääpiösarjassa”.

Kannaksen urheiluopisto on vihitty käyttöönsä. Urheiluopisto on vilkas urheilukursien pitopaikka.

¹⁴⁸ tuntematon kirjoittaja

¹⁴⁹ Jori Ilanko

”Kannaksen urheiluopisto vihitty. Jo jonkin aikaa on Kannaksen joukoilla ollut käytävissään oma urheiluopisto, jonka käytännöllisissä suojissa parhaillaan menee laajahko virkistyskurssi. Opistoa näet käytetään, paitsi erilaisten urheilukurssien pito- paikkana, myös etulinjan joukkojen kunnostautuneiden miesten virkistyskursseihin. Tällaisena yhdistettynä urheiluneuvonta- ja virkistyspaikkana laitos onkin pirteänlaatuinen rintamajoukoissa.”¹⁵⁰

”...Urheiluajatuksen toteutettua kytkettiin urheiluopisto- toiminnan yhteyteen virkistystoiminta, jossa noin kahden viikon aikana kerrallaan tarjotaan etulinjan miehille sitä virkistystä, joka osaltaan voisi korvata kotiloma- arvon. Tällaisen urheiluopiston aikaansaamisessa on ollut monia vaikeuksia, mutta ne on voitettu. Nyt tämä talo luovutetaan virallisesti siihen tarkoitukseen, missä se on jo jonkin aikaa toiminut.”

Ensimmäiset maininnat rintamamien hiihtokilpailuista ovat joulukuulta 1941; tuolloin Karjalankannaksella oli asemasotaa käyty jo usean kuukauden ajan. Paikallistasolla kilpailutoiminnan käynnistyminen ja urheiluinnostus yleensä riippui taistelutilanteesta ja siitä, minkä verran joukoissa oli urheilusta kiinnostuneita miehiä. Miehitetyllä alueella oli hiihtokilpailuja tammihelmikuussa 1942 ja ensimmäiset Karhumäen talvikisat pidettiin 20.–21.3. Osanottajia oli kaikkiaan yli 500 ja kilpailulajeina olivat 10 ja 30 kilometrin hiihto sekä paini ja nyrkkeily. Valistustoimintakertomukset ja mielialaraportit ylistivät hiihtokilpailuja rintamamiesten mielialan nostajina. Useilla paikkakunnilla lotat ja sotilaskotisisaret kilpailivat omassa sarjassaan miesten kisojen yhteydessä, ja hiihtokilpailuissa saattoi olla erikseen kiintosite- ja mäystinsarjat, armeijan varustelu kun oli vielä jatkosodankin aikana varsin kirjavaa. Kilpailuissa miehiä kiinnostivat myös palkinnot. Suojeluskuntapiirit lahjoittivat palkintoja lähinnä niille joukko- osastoille, jossa taisteli niiden alueelta kotoisin olevia sotilaita. Armeijakuntien ja divisioonien valistustoimistot käyttivät palkintojen hankintaan viihdytysrahastojen varoja, joita oli kartutettu järjestämällä rintamamiehille erilaisia maksullisia viihdytys- laisuuksia kuten teatterinäytäntöjä, konsertteja ja muuta vastaavaa. Halutuimpia palkintoja olivat tietysti lomat.¹⁵¹

¹⁵⁰ tuntematon kirjoittaja

¹⁵¹ Pilke & Kleemola 2015, 111–116.

Rukajärven suunnalla oli viestimestaruuskilpailut. Osanotto kilpailuihin oli runsas ja matkaan lähti 22 joukkuetta.

”Rukajärven suunnan viestimestaruus ratkaistaan tammikuun 23:pnä Jännittävän kilpailun jälkeen. Voittaneen joukkueen ankkurina itse Klasu Korppinen.”¹⁵²

”Suuret hiihtomestaruuskilpailut, joissa ratkottavana oli suunnan tämän talven viestihiihtomestaruus. Kilpailuja oli jo viikko etukäteen odotettu jännityksellä ja väitely eri yksikköjen voittomahdollisuuksilla. Osanotto kilpailuun oli runsas. Matkaan lähti kokonaista 22 joukkuetta.”

Itä-Syvärin hiihtomestaruuskilpailuissa oli yksin hiihtoa sekä partiohiihtoa, jossa oli 1 upseeri, 2 aliupseeria ja 5 miestä. Ammunta suoritettiin 9 km:n hiihdon jälkeen erään suon laidassa.

”Itä-Syvärin hiihtomestaruuskilpailut.”¹⁵³

”Kilpailujen ensimmäisenä päivänä oli 17 km:n hiihto, joka pysyi jännittävänä loppuun saakka. Sen voitti yllättäen elisenvaaralainen Alik. E. Valkepää hyvällä ajajalla 1.10.00. Hän edustaa rauhan aikana Elisenvaaran Erää ja on hänellä monta alle 21-vuotiaiden sarjan voittoja.”

”Kolmantena päivänä oli kisojen päälaji, partiohiihto. Partion muodosti 1 upseeri, 2 aliupseeria ja 5 miestä. Kaikilla partion miehillä oli kiväärit ja muilla paitsi upseereilla pakkaus. Ammunta suoritettiin 9 km:n hiihdon jälkeen erään suon laidassa, mistä maaliin oli vielä 8 km. Matkaa kertyi kaikkiaan siis 17 km. Luutnantti Taskisen partio oli joka alitti 2 tuntia, mikä osoittaa kilpailun kovuuden ja raskaan kelin.”

Äänislinnassa suoritettiin Aunuksen kannaksen painimestaruuskilpailut. Loppuottelut olivat odotettua laimeammat ja tapahtumaköyhät.

¹⁵² sotilasvirkailija Lauri Lamminmäki

¹⁵³ tuntematon kirjoittaja

”Äskettäin suoritettiin Äänislinnassa Aunuksen kannaksen painimestaruuskilpailut. Tällä kertaa painijoita oli vain 6:ssa sarjassa – raskas keksisarja ja raskas oli yhdistetty.”¹⁵⁴

”Ensimmäisen kilpailupäivän taso nousi huomattavasti korkeammalle kuin toisen, sillä loppuottelut olivat odottamattoman laimeat ja tapahumaköyhät. Yleisenä piirteenä pani merkille miesten keskeneräisen kunnon, mikä johtui puutteellisista harjoitusmahdollisuuksista ja vähäisestä harjoittelusta.”

Aslikersantti Sauli Rytky on lupaava hiihtäjä joka myös lenkkeilee. Kotoisin hän on Haapavedeltä. Mies täyttää vasta 25 vuotta, joten hyviä hiihtovuosia on runsaasti jäljellä.

”Pitkä, vaalea nuori mies. Kauluksessaan sinipunaiset keltaisella reunustetut alikersantin laatat. Olen nähnyt hänet monta kertaa rauhan aikana. – ennen talvisotaa ja sen jälkeen – tekemässä taivalta kilpailuladulla. Olen myöskin hänestä lukenut ja kuullut kerrottavan, olenpa joskus kilpailujen jälkeen vaihtanut muutaman sanankin hänen kanssaan. Hän on nuori huippuhihtäjä, alikersantti Sauli Rytky, kotoisin Haapavedeltä, samasta pitäjästä kuin kuuluisa edeltäjänsä Aappo Luomajoki, Esko Käräjäoja ja monet muut Suomen hiihtourheilun uranuurtajat, ladunnäyttäjät. 25 ikävuosi täyttyy kesäkuun 6 :ntena. Parhaat kilpailuvuodet ovat siis vielä edessä.”¹⁵⁵

”Tänä talvena alik. Sauli Rytky on voittanut ylivoimaisesti hiihdot, joihin sotahommissa ollessaan on osallistunut. Suomenmestaruuskilpailuissa Salpausselällä hän sijoittui 18 km hiihdossa 5:nneksi. Pohjois-Vienan sotatoimiyhtymän mestaruuskilpailuissa hän oli varmaan ”paha kaveri” muille suunnan

¹⁵⁴ tuntematon kirjoittaja

¹⁵⁵ TK – Roine Rinne

mestaruuskandidaateille. Itse hän kuitenkin sanoo, että E: Rautiolan, H. Viden ja nuoremman veljensä Vilho Rytken joukosta löytynee mestari.”

”Nuorempi veljeni on kestävä mies, hän vakuuttaa, ja itse Veli Saarinen on sanonut, että hänestä tulee parempi hiihtäjä kuin minusta. Sitä paitsi minä olen joutunut istumaan liian paljon sisällä, keskuksen ääressä. Sen verran olen kuitenkin hiihdellyt ja voimistellut, etteivät jäsenet ole päässeet kokonaan jäykistymään, mutta kestävyys puuttuu.”

”Sauli Rytky kertoo harrastaneensa myös juoksua, varsinkin sotien välisenä aikana. Hiihtäjän täytyy myös juosta, muuten ei pääse huippukuntoon. Eräissä kilpailuissa hän saavutti 3 000 m:llä saman ajan kuin Nivalan J. Kumpulalla. Juoksu miellyttääkin minua miltei yhtä paljon kuin hiihto, mutta sodan puhjetuana juoksu on jäänyt. Pian kuitenkin palaan asiaan.”

Vaihtelua talviurheilulajeihin toi lähinnä hiihtomatkojen pituus. Melko tyypillisiä matkoja kilpailuissa olivat 15, 18 tai 30 kilometriä. Tavanomaisen murtomaahiihdon lisäksi lähes kaikissa kilpailuissa oli mukana partiohiihto, jolloin matkan varrella tehtiin erilaisia tehtäviä, sekä ampumahiihto, joka samalla toimi valmennuksena armeijan varsinaisiin taistelutehtäviin. Ampumahiihtäjien harjoittelua häiritsi ampumatarvikepuutaus. Vähäiset ammuksat säästettiin tietysti vihollisen torjumista varten, joten yksiköissä annettiin jatkuvasti määräyksiä siitä, kuinka monta ammusta kukin mies sai harjoittelussaan käyttää. Karhunmäen kolmansissa talvikisoissa vuonna 1944 kilpailtiin mäenlaskussa, pujottelussa ja pikaluistelussa. viimeksi mainitussa jopa neljällä eri matkalla – joten ilmeisesti niitä oli voitu jossakin myös harjoitella. Jääpalloa pelattiin ainakin Äänislinnaksi muuttuneessa Petroskoissa jo jatkosodan ensimmäisenä talvena, ja siellä pidettiin myös yhden kilpailun. Kilpailutoiminta oli joillakin paikkakunnilla asemasodan

aikana sangen vilkasta. Kannaksen alueen urheiluelämän keskus oli Viipuri, Itä-Karjalassa taas kisailtiin Äänislinnan ja Karhumäen kentillä. Hiihto lienee ollut yleisemmin hyväksyttyä, mutta kaikki eivät halunneet hiihtää edes silloin, kun esimies käski. Lokakuussa 1942 päämajan koulutusosaston liikuntakasvatustoimisto lähetti joukoille hiihtokoulutusohjeet, joissa oli selvitetty kaikki mahdollinen suksien tervausta ja mäystimien rasvausta myöten.¹⁵⁶

”Helmikuun 20 -21 p:nä suoritettiin Aunuksen kannaksella sotilasjoukkueiden välinen viestihiihto, ns. Aunuksen kannaksen poikkihiihto, Aunuksesta Äänislinnaan. Hiihto tapahtui rauhan ajan maakuntahiihtojen tapaan. Kilpailu suoritettiin viestihiihtona hieman yli 200 km:n pituisella matkalla. Lähtö tapahtui Aunuksen kaupungista 20.2. klo 8.00 aamulla. Kilpailuyksikköjä oli 5, nimittäin Sisä-Aunus, Länsi-Syväri, Itä-Syväri, Ääninen ja Aunuksen jääkärit. Nämä osallistuivat kilpailuun 12-miehisin joukkuein, sillä viestiosuusia oli 12. Hiihto-osuudet olivat 10–28 km.”¹⁵⁷

”...ensimmäisenä päivänä hiihrettiin seitsemän viestiosuutta ts. noin puolet koko poikkihiihdon matkasta...kilpailu oli aluksi aika kireää, mutta toisena kilpailupäivänä reitin loppuosuudella se muodostui entistäkin tasaväkisemmäksi...”

”Kuten aikaisemmin mainittiin, oli kilpailu hyvin kireä ja jännittävä alusta loppuun saakka. Tämä johtui siitä, että miehet tähän kilpailuun oli valittu jo aikaisemmin pidetyissä karsinnoissa, joten he olivat siis valiohiihtäjiä. Mainittakoon, että johtoasema matkan kestäessä vaihtui kuusi kertaa, ennen kuin voittaja tuli selväksi.”

¹⁵⁶ Pilke & Kleemola 2015 , 117–130.

¹⁵⁷ luutnantti Viljo Karlsson

Urheilun merkitys heitinmiesten keskuudessa oli huomattava. Komppanian siirryttyä lepoon muodostui urheilua harrastavien miesten pienryhmiä. Varsinkin jalkapallo oli hyvin suosittu molemmissa joukkueissa. Niinpä Kannaksella jalkapallokilpailuissa oli aina lohkoamme edustavissa joukkueissa muutama mies kranaatinkompaniastamme.

158

Joukkuekilpailu hiihdossa. Yksikköä edusti 12 miestä, joista 8 tulos otettiin huomioon.

”18 km murtomaahiihdossa suoritettiin myöskin joukkuekilpailu, ja edusti yksikköä 12 miestä, joista 8 tulos otettiin huomioon. Partiohiihdossa muodosti partion 1 upseeri, 1 aliupseeri ja 2 miestä. Partioita oli mukana 7. Hiihdettävä matka 18 kilometriä. Ollen 12 km kohdalla ammuntaa 5 laukausta kiväärillä n. 150 m matkalta rintakuviin. Kilpailu oli raskas, koska miehillä oli kiväärin lisäksi pakkaus selässä. Tasaväkisyyden merkeissä kului myöskin tämä kilpailu.”¹⁵⁹

Käkisalmen IS-piirissä järjestettiin suuret talvimestaruuskilpailut. Yhteensä hiihtäjiä oli noin 30.

”Käkisalmen IS-piirin toimesta järjestettiin Hiitolassa 20.–21.2. suuret talvimestaruuskilpailut, joihin oli eri karsintojen parhaiksi osoittautuneita hiihtäjiä kaikista piirin yksiköistä yhteensä noin 30. Kilpailut toivat esille sen valtavan työn jota myös urheilun alalla on ehditty IS-piireissä suorittaa muun sotaisemman työn ohella. Olivathan kilpailut suurimmat, mitä takaisinvallassa karjalassa on järjestetty niin kilpailulajien kuin osanottajien runsauden kuin tulostenkin suhteen”.¹⁶⁰

¹⁵⁸ Örmark, 1991, 148–154.

¹⁵⁹ tuntematon kirjoittaja

¹⁶⁰ Lauri Lamminmäki

20.-21. suoritettiin Aunuksen kannaksen osastojen välinen viestihiihto. Reitti oli pituudeltaan yli 200 kilometria.

”20.-21. p:nä suoritettiin Aunuksen kannaksen osastojen välinen viestihiihto. Reitti jota oli kaikkiaan yli 200 km. Hiihto alkoi Aunuksen kaupungista ja jatkui teitä pitkin Mäkriän, Kuittisten aina Äänislinnaan saakka. Kilpailuun otti osaa 5 joukkuetta – Länsi-Syvärin, Itä-Syvärin, Äänisen. Sisä-Aunuksen ja Aunuksen jääkäärien joukkueet, jokaisessa 12 parasta hiihtäjää.”¹⁶¹

Hiihdossa suoritettiin ”kaupunkiottelu” helmikuun 25 päivänä. Kutakin kaupunkia edusti 10 hiihtäjää, joista 7 parhaan tulokset huomioitiin.

”Viipurin, Kotkan ja Helsingin ilmatorjuntamiesten ”kaupunkiottelu” hiihdossa suoritettiin helmikuun 25 p:nä. Kilpailumatka oli 17 km. Kutakin kaupunkia edusti 10 hiihtäjää joista 7 parhaan tulokset huomioidaan. Rata oli vaihteleva ja helppo, mutta vesikeli asetti miesten voitelutaidot koetukselle. Hyvin miehet yleensä olivat tököttinsä suksien pohjiin voidelleet, koska ajat olivat keliin nähden yllättävän hyviä.”¹⁶²

Karjalan kannaksen IT-koukkojen talvimestaruuskilpailut suoritettiin 23.-24.2. Sää oli aurinkoinen ja keväinen joka osalta aiheutti voiteluvaikeuksia.

”Karjalan kannaksen IT-joukkojen talvimestaruuskilpailut suoritettiin 23.-24.2. Kilpailua suosi keli, keväisen aurinkoinen sää. Aurinko aiheutti kuitenkin jonkin verran voiteluvaikeuksia. Tiistaina oli ohjelmassa ampumahiihto ja keskiviikkona 20 km:n

¹⁶¹ P.M.

¹⁶² tuntematon kirjoittaja

murtomaahiihto. Kussakin lajissa joutuivat loppupäässä lähteneet jonkin verran kärkeen sään lämmitessä. Keli ja luisto olivat kuitenkin yleensä hyvät mitä ajatkin todistavat.”¹⁶³

Kalevalan päivänä vietettiin eräiden sotilasyksiköiden kesken hiihtokilpailu, jossa kilpailtiin sekä mieskohtaisesti että joukkuemestaruudesta.

”Kalevalan päivänä pidettiin eräiden sotilasyksiköiden kesken hiihtokilpailu, jossa kilpailtiin sekä mieskohtaisessa että joukkuemestaruudesta. Kilpailu sai, kuten odottaa saattoikin hyvin vilkasta mielenkiintoa kilpailevissa yksiköissä. Mieskohtaisen kilpailun voitti alikers. V. Forssell ja hiihto noin 10 km:n pituisen kierroksen ajalla 38.47. Yksiköistä olivat tällä kertaa parhaita IT-miehet keskiajalla 38.17, joka laskettiin viiden parhaan ajoista.”¹⁶⁴

Helmikuun 26.-28. suoritettiin keltaisen rykmentin hiihtomestaruuskilpailut. Ensimmäisenä päivänä partiot ratkaisivat kisan ampumahiihdossa.

”Helmikuun 26-28 päivinä suoritettiin keltaisen rykmentin hiihtomestaruuskilpailut. Ensimmäisenä päivänä rykmentin eri yksiköiden sotilaspartiot ratkaisivat välinsä ammunnanparemmuudella. Sää oli sumuinen ja lämmin. Rata oli 25 km pituinen melkoisen helppo. Murtomaata ilman suurempia nousuja ja laskuja. Ampuminen suoritettiin 10 km alkutaipaleen jälkeen. Vesikeli teki ladun upottavaksi vaikeuttaen huomattavasti raskarakenteisten miesten hiihtoa...Toisena päivänä suoritettiin 4 * 10 km viestihiihto. Sää oli kylmempi, joten kelistä muodostui melkoinen lentoke-

¹⁶³ TK – Jori Ilanko

¹⁶⁴ tuntematon kirjoittaja

li...Kolmas päivä valkeni jälleen lämpöisenä, Keli oli muuttunut paikoin upottavaksi vesikeliksi. Varsinkin ohittamien oli hankalaa. 18 km oli helppoa murtomaata ja miehet lähetettiin taipaleelle ½ min väliajoin...”¹⁶⁵

Urheilutoiminta oli asemasodan aikana hyvin vilkasta. Merkittävimpiä kilpailuja olivat Karhumäen talvi- ja kesäkisat sekä Kannaksen poikkiihito. Rintamaurheilun suosituimpia lajeja olivat yleisurheilu, hiihto, paini, nyrkkeily, ammunta, pesäpallo, jalkapallo, lentopallo, korpipallo ja uinti. Vuosien 1941–1944 aikana eri sotatoimiyhtymissä ehdittiin järjestää noin 1 200 urheilukilpailut. Vilkkain vuosi oli 1943, jolloin organisoi-
ttiin noin 600 kisat. Vielä vuonna 1944 ennätettiin järjestää 200 kilpailut. Kaikkiaan rintamalla urheiltiin 31 lajissa. Esimerkiksi uintiharrastusta yritettiin rintamalla tukea. Suojaisiin lahdelmiin alettiin rakentaa jopa uimaloita, puhumattakaan pienemmistä uintiin liittyneistä rakennelmista. Yksiköt pitivät omia kilpailujaan, joissa kohtasivat usein vanhat kilpauimarit. Syvärin yliuinti muodostui sota-ajan uimakisoista kuuluisimmaksi.¹⁶⁶

”Viime aikoina on yksikkömmme niskanvääntäjillä ollut lujasti puuhaa, Käynnissä on ollut ankara valmistautuminen kannaksen painimestaruuskilpailuja varten. Luutnantti Varamäen johdolla toimivaan painikurssiin on osallistunut parikymmentä miestä.”¹⁶⁷

Paini on suosittua Rukajärven suunnalla. Kilpailijoita oli paljon.

”Rukajärven suunnalla on syksystä lähtien painittu lujasti kahdella matolla. Paininnostus on ollut niin suuri, että miehet jopa yli 30 km päästäkin maton luokse saa-

¹⁶⁵ tuntematon kirjoittaja

¹⁶⁶ Kemppe 2009, 139.

¹⁶⁷ tuntematon kirjoittaja

dakseen sillä hetken temmeltää. Aktiivipainijoiden joukossa joitakin tunnettuja tekijämiehiä on noin parikymmentä, aloittelevia on runsaasti saman verran...”¹⁶⁸

Pohjoisten rakennusjoukkojen hiihtomestaruuskilpailut pidettiin helmikuun kolmantena sunnuntaina Pohjois-Vienassa. Aurinko paistoi ja kilpailun aikana pakkasta oli 10 astetta.

”Pohjoisten rakennusjoukkojen hiihtomestaruuskilpailut pidettiin helmikuun kolmantena sunnuntaina Pohjois-Vienassa. Sää oli ihanteellinen – aurinko paistoi pilvettömältä taivaalta pakkasta oli kilpailujen alkaessa 8,5 astetta, mutta kiristyi kilpailun aikana 10 asteeseen. Tavanomaisiin voiteluvirheisiin ei ollut mahdollisuutta, ja siksi-pä kilpailijain todellinen hiihtokunto tuli selvästi punnituksi.”¹⁶⁹

”Osanottajia oli ilmoittautunut yleiseen 10 km:n hiihtoon 38, ikämiesten 5 km:n hiihtoon 18 ja lottien 5 km:n hiihtoon 13...”

Karhumäen talvikisat suoritettiin aurinkoisen sään vallitessa. Lauantain 10 kilometrin murtomaahiihtoo otti osaa lähes 200 kilpailijaa.

”Karhumäen toiset talvikisat suoritettiin lauantaina ja sunnuntaina aurinkoisen kauniin sään vallitessa. Kisojen avajaisissa lauantaina komentaja tervehti rintamaan asettuneita kilpailijoita ja vastaanotti tulilinjoilta saapuneen viestipartion, joka toi runopukuisen tervehdyksen suoraan edestä.”¹⁷⁰

¹⁶⁸ Toivo V. Narva

¹⁶⁹ sot. virk. Reino Rinne

¹⁷⁰ luutn. Toivo V. Narva

Lauantaina suoritettiin 10 kilometrin murtomaahiihto, johon otti osaa lähes 200 kilpailijaa sekä 4 * 10 km:n viestihiihto.”

Vuonna 1943, joka oli sodan urheiluvuosista vilkkain, keskusjärjestöt pitivät 31 kansainvälistä ja 638 kansallista kilpailua. Kansallisia kilpailuja oli lähes yhtä paljon kuin 1930-luvun rauhanvuosina. Kotirintamalla SVUL:n seuroissa suoritettiin 1942–43 yli 90 000 taitomerkkiä. Rainer Hakulinen ihmetteli, että taisteluhautojen kaivamisen lomassa rakennetut nojapuut herättivät suurta innostusta ja Hakulisen näyttämä uusi liike haluttiin heti oppia. Etulinjankin miehet kävivät lenkillä ja olivat urheiluinnostuksen puraisemia Sota-ajan pula haittasi urheilua, koska ruoan määrä ja laatu heikkenivät. Paleltuneiden perunoiden voimalla ei paljon jaksanut harjoitella. Varsinkin nuoret miehet menivät helpommin ”ylikuntoon”, kun riittävää ravintoa ei ollut saatavilla. Urheilu oli myös pakokeino sotilaselämän arjesta. Urheilun merkitys rintamalla piili sen kyvyssä luoda yhteishenkeä. Urheilukilpailut madalsivat upseereiden ja miehistön välistä hierarkiaa, kun pelin tuoksinassa sotilasarvomerkkit, natsat, jätettiin pois. Parhaille myönnettiin viiden vuorokauden kotilomia. Urheilijoille järjestettiin myös harjoitus- ja valmennusleirejä.¹⁷¹

”Ensimmäiset Länsi-Syvärin hiihtomestaruuskilpailut suoritettiin tasan vuosi sitten. Tulokset olivat silloin hyviä vaikka harjoitukset pääsivätkin alkuun vasta paljon myöhemmin kuin esim. tänä talvena. Koska rintamalla on ollut jatkuvasti suhteellisen rauhallista, on harjoitukset aloitettu aikaisemmin kuin vuosi sitten. Tällä kertaa kilpailuissa saavutettiin suhteellisesti parempia tuloksia kuin vuosi sitten. Tällä kertaa

¹⁷¹ Turtiainen 2009, 210–211.

kilpailevien miesten hiihtokuntokin oli parempi ja kilpailut yleensä tasaväkisempiä.”¹⁷²

”Ensimmäisenä kilpailupäivänä 28.2. suoritettiin lottien 5 km:n hiihto, jota ei vielä viime talvena ollut kilpailujen ohjelmassa. Saman päivän iltapäivällä suoritettiin myös jännittävä 4 * 14 km:n viestihiihto. Toisena kilpailupäivänä 1.3. suoritettiin 15 km:n sotilaspartiohiihto. Sää oli ensimmäisenä kilpailupäivänä aurinkoinen lämpömittarin osoittaessa + 1 astetta. Sää oli koko päivän lämmin, ei se haitannut sanottavasti hiihtoa eikä tehnyt sitä raskaaksi.”

”Kilpailujen päätöstilaisuudessa, joka samalla oli erittäin onnistunut viihdytystilaisuus, jaettiin yhteensä 60 palkintoa. Niiden joukossa komea yleisradiovastaanotin.”

Rukajärven suunnalla jaettiin jokaiselle sotilaille ja lotalle latukortti, johon merkittiin hiihtokilometrit. Kuukaudessa tuli yhteensä 1 200 000 hiihtokilometriä. Kannustimena oli arvokkaita kirjallisuus- ym. palkintoja.

”Rukajärven suunnalla järjestettiin kilpailut hiihtoharrastuksen ylläpitämiseksi sota-poikien kanssa. Jokaiselle sotilaille ja lotalle jaettiin erityinen latukortti johon osallistujan oli merkittävä kunakin päivänä hiihtämänsä matka kilometreissä. Kannustimena oli arvokkaita kirjallisuus – ym. palkintoja, jotka arvannon puitteissa jaettiin kilpailuun osallistuneiden kesken. Innostus tätä ainutlaatuista kilpailua kohtaan oli harvinaisen suuri: yhteensä hiihtivät korpisoturit runsaasti yli 1 200 000 km. Mikä matka tekee yli 30 kertaa maapallon ympäri. Pisimmän lenkin tuli hiihtäneeksi tänä

¹⁷² luutnantti Viljo Karlsson

30 vrk aikana luut. Taubert, joka saavutti yhteistuloksen 1 036. Parhaat lotat olivat Sirkka-Liisa Laake, 366 km ja Irja Välimäki, 365 km.”¹⁷³

Korπισoturit hiihtivät kuukauden sisunäytekilpailuissa yhteensä 1 500 000 kilometriä.

”Suuri talvikilpailu on nyt vihdoin ratkaistu: Korπισoturit hiihtivät sekä miehissä että naisissa kauniita tuloksia tässä 30 vrk sisunäytekilpailussa. Innokkaita oli paljon ja määrä oli niin suuri, että siitä mikä tahansa joukko-osasto olisi ylpeä, mutta tulos näyttää vieläkin komeammalta jos laskemme yhteen saavutetut hiihtokilometrit: 1 500 000 km: yhden kuukauden aikana hiihdettynä tuo matka osoittaa parhaiten hyvistä aineksista, niin ruumiillisista kuin henkisistäkin. Korπισoturit on kokoonpanu: etulinjan pojat näyttivät tässäkin kilpailussa esimerkkiä. Heidän tuloksensa olivat niin matkan pituuteen kuin lukumääräänkin nähden ylivoimaisesti ensimmäiset. Raskaan vartiopalveluksen ja taistelutoiminnan rinnalla pojilla oli riittänyt aikaa hiihdon harrastamiseksi melko suuressa määrin. Tahtoisinpa nähdä jonkin muun kenttäarmeijan, joka vastaavissa olosuhteissa pystyisi samaan.”¹⁷⁴

¹⁷³ TK – Toivo V. Narva

¹⁷⁴ TK – Toivo V. Narva

6 TK-MIESTEN KERTOMAT VIIHDE/JUHLAT VUONNA 1943

Kaikki tuntuivat tekevän kaikkea. Kansallisteatterin näyttelijät Tauno Palo ja Joel Rinne hurmasivat niin valkokankaalla kuin viihdytystilaisuuksissa, kotirintaman ajanvietelöissä ja rintamalla ja aina välillä palasivat esiintymään kansalliselle päänäyttämölle klassikkorooleihin. Filmitähdet lauloivat iskelmiä yhtä hyvin elokuvissa, Itä-Karjalassa kuin helsinkiläisissä ravintoloissa, kirjailijat kirjoittivat tekstejä hupailuihin, revyihin, pakinoihin ja romaaneihin. Puolustusvoimien viihdytystoimistossa oli 40 henkeä miettimässä joukkojen mielialaa. Toimiston alaisena oli viihdekomppania, jonka vahvuus oli 150 henkeä. Sen muodostivat asevelvolliset taiteilijat, jotka Päämajan käskykirjeellä komennettiin viihdytystoimiston käyttöön. Kun toiminta oli laajimmillaan keväällä 1944, valistus- ja viihdytystoimistolla oli jo kymmenkunta alajaostoa. Ne hoitivat viihdytyskiertueita, sotateattereita, instrumenttien hankintaa vallatun alueen musiikkiyhtyeille, elokuvatoimintojen järjestämistä rintamajoukoille ja sotasairaaloihin, ne huolehtivat omaehtoisesti harrastus- ja ohjelmatoiminnasta ja valvoivat sotatoimialueella julkaistuja rintama- ja kenttälehtiä.¹⁷⁵

Pelkästään kiertuetoiminta tavoitti sodan aikana sadattuhannet ihmiset sadoissa eri tilaisuuksissa. Sotavuodet lievensivät asenteita. Kulttuurin jaottelu ja arvottaminen korkeakulttuuriin ja rillumareihin menetti sotavuosina merkitystään. Taiteilijat oppivat esiintymään yhdessä ja kokemaan työnsä arvokkaaksi, kun kansakunta oli hädässä. Asemiesillat pyrittiin tuottamaan mahdollisimman tasapuolisesti eri puolilta maata. Kaikki asemiesillat olivat suoria radiolähetyksiä. Torvisoittoa, kenraalien puheita, Mannerheimin ritareiden haastatteluja, asemieskuorojen ja korsuyhtyeiden esityksiä, ulkomaisia ja kotimaisia taiteilijoita, taikatempun tekijöitä, haitaripartioita ja huumorimiehiä, siinä aseveli-illan vakiokaava.¹⁷⁶

Sodan aikana syntyi uusi viihdyttäjäsukupolvi, joka kouliutui myöhempää elämäntehtävää varten vaikeimmissa olosuhteissa. He olivat nyt tottuneet esiintymään missä tahansa korsuissa ja mikrofonomista metsäaukeamista Messuhallin jättiläislavaa myöten, aina kuitenkin yhtä innokkaalle yleisölle. Sota nosti kuuluisuuteen Tapio Rautavaaran, joka kuulutti ja tuli rintamajermuille tutuksi Karhumäen radiossa. Metro-tytöt, Olavi Virta,

¹⁷⁵ Lehtinen 2006, 197.

¹⁷⁶ Lehtinen 2004, 200–207.

Esa Pakarinen, Henry Theel ja monet muut ottivat vauhtia viihdytyskiertueilta. Toivo Kärki kasvoi iskelmäsäveltäjäksi Syvärillä. Reino Helismaa osallistui viihdytystoimintaan sanoittajana ja soittajana. Viihdytystoiminnan juuret olivat aidossa vuosisadan alun nuorisoseurojen ja työväentalojen iltamaperinteessä. Niissä eri taidemuodot yhdistyivät enemmän tai vähemmän luontevasti toisiinsa, oli runonlausuntaa, huumoria, tanssia, puheita ja kupletteja. Iskelmän, ooppera-arian, ilveilyn tai baletin arvolla ei rintaman tilapäisillä lavoilla ollut eroa, harmaapukuiset miehet ottivat kaiken kiitollisina vastaan. Ensimmäiset asemiesillat lähetettiin Helsingin messuhallista ja ravintola Kappelista jo ennen jatkosodan alkua. Samassa tilaisuudessa saattoi entinen presidentti P. E. Svinhufvud pitää isänmaallisen puheen, Lapatossu naurattaa makeasti, Harmony Sisters laulaa suloisesti ja mieskuoro Kolmannen kannaksen koukkaajat kajauttaa oman tervehdyksensä. Asemiesillat jatkuivat aina lokakuuhun 1944 asti. Yhteensä niitä järjestettiin 125.

177

”On sunnuntai ja Kalevalan päivä. Keskipäivän aikaan hyvissä ajoin ennen Kalevalan juhlaa saapuu sotilaita hiihtäen etulinjan yksiköistä. He ovat jättäneet arkiset askearensa hetkeksi ja kokoontuvat, kuten lukuisat kutsuvieraat, joiden joukossa näkyy korkeita upseereita, lottia ja kotiseudulta saapuvia kutsuvieraita, Rauhallisina jonoina mottihallin saliin varatuille paikoilleen ovat suuntaan ja eturivin istuin honkaisein nojatuoleihinsa seuraa muutaman minuutin odottava hiljaisuus. Lähes kahdeksan sataa juhluvierasta odottaa juhlan alkua.”¹⁷⁸

”Suurella soittolavalla on lähes 20-miehininen lohkon taiteilijoista kokoonpantu orkesteri hiiden jouhet...taiteilijoiden, jotka ovat tulleet suoraan vartio- paikoiltaan suorittavan soittaen vakuutus suomalaisen kulttuurin voittoisasta voimasta.”

Useimmat asemiesillat radioitiin Helsingin messuhallista, konservatoriosta tai Helsingin Työväentalolta, mutta niitä järjestettiin myös ympäri Suomea ja aivan etulinjan tuntumassakin. Yhteistä asemiesilloille oli, että ne olivat aina tupaten täynnä ja väkeä jäi aina ovien ulkopuolelle. Pelkästään kiertuetoiminta tavoitti sodan aikana sadattuhannet ihmiset sadoissa eri tilaisuuksissa. Kukaan ei ole jälkeenpäin pystynyt laskemaan vuosien 1941–44 viihdytystilaisuuksissa käyneiden kokonaismäärää. Puhutaan kuitenkin

¹⁷⁷ Lehtinen 2006, 199–201.

¹⁷⁸ T. Eronen

kin monista miljoonista. Sotavuodet lievensivät asenteita. Kulttuurin jaottelu ja arvotamien korkeakulttuuriin ja rillumareihin menetti sotavuosina merkitystään. Taiteilijat oppivat esiintymään yhdessä ja kokemaan työnsä arvokkaaksi, kun kansakunta oli hädässä. Myös taiteilijat itse olivat varmoja työnsä tarpeellisuudesta ja onnistumisesta. Vanhoilla päivillään monet ovat muistelleet kiertuetoimintaa ja pitäneet sitä uransa kohokohtana. Sota-ajan iskelmät kertoivat unelmista, palavasta kaipuusta ja naurusta kuolemalle. Sota oli sanoissa läsnä silloinkin kun siitä ei suoraan puhuttu. Rintamalta kaivattiin kotiin tai rakastetun luo, lohdutettiin paluulla joskus myöhemmin tai opetettiin toinen ottamaan vastaan mahdollinen kuolema. ”Kotkan ruusu” oli tyypillinen sota-ajan iskelmä, se kehotti tarttumaan hetkeen. nauttimaan siitä niin kauan kuin voi.¹⁷⁹

”Aunuksen kannaksen länsiosissa toimivat joukot järjestivät helmikuussa ensimmäisen asemiesillan. Yleisömenestys oli suuri: pääsyliput myytiin hetkessä loppuun, kaikkia esityksiä olikin järjestetty kaksi, jälkimmäinen radioitiin aunuksen radion kautta.”¹⁸⁰

Paateneen toinen asemiesilta pidettiin äskettäin. Juhlaan saapui niin paljon osanottajia, että asemieilta oli uusittava.

” Paateneen toinen asemiesilta pidettiin äskettäin. Juhlaan saapui niin paljon osanottajia että se oli uusittava – ohjelman aloitti soittokunta...tämän jälkeen laulettiin yhteisesti ”Olet maamme armahin Suomenmaa”...kuoro...viulunsoittoa.”¹⁸¹

”Yhteisesti laulettu Itä-karjalainen laulu ”Matkasin mie pihoa pitkän”...Luutnantti Nieminen piti juhlapuheen...vanhoja kansantansseja...toisen kerran erikoisnumerona oli ratkiriemullinen lastentunti jota johti sot. virk. Koponen. Mieskuoro esitti vielä muutamia lauluja. Ilta päättyi voimakkaasti esitettyyn yhteislauluun ”Karjalan maa, syntymämaa”.”

Päämajan viihdytystoimisto sai myös tehtäväkseen perustaa etulinjan miehiä varten sota- ja rintamateattereita. Ne toimivat vakituisilla paikkakunnilla, mutta kiersivät myös koko ajan sotatoimialueella. Näyttelijät palkattiin pariaksi kolmeksi kuukaudeksi kerral-

¹⁷⁹ Lehtinen 2006, 201–208.

¹⁸⁰ tuntemston kirjoittaja

¹⁸¹ tuntematon kirjoittaja

laan. Virallisesti teatterit olivat Päämajan alaisia. Ensimmäisenä avattiin Aunuksen teatteri, marraskuun lopulla 1941 Nurmoilassa, josta se siirtyi Aunuksen kaupunkiin. Jatkosodan kuusi sotateatteria esittivät yhteenlaskettuna yli 2 500 näytäntöä. Teattereita olivat Rukajärven teatteri, Karhumäen teatteri, Äänislinnan teatteri, Aunuksen teatteri, Kannaksen teatteri ja ruotsinkielinen frontteatern. Katsojia niillä oli karkean arvion mukaan puolesta miljoonasta miljoonaan. Rintamateattereissa näyttelivät monet sellaiset taiteilijat, joista myöhemmin tuli koko Suomen kansan rakastamia teatteritähtiä. Siellä olivat Eeva-Kaarina Volanen, Seppo Sariola, Kaarlo Halttunen, Matti Aro, Kaarlo Hiltunen, Ole Johansson, Kauko Käyhkö, Oke Tuuri, Uljas Kandolin, Enake Schubak, Sakari Halonen ja Aulis hämäläinen. Vakinaisten teattereiden rintamakiertueet olivat myös suosittuja ja niitä kaivattiin kaikille rintamaloikoille. Ikävää lähtivät torjumaan niin Helsingin, Tampereen, Turun, Porin, Kotkan kuin monen muunkin kaupungin teatterit sekä eri harrastelijaryhmät.¹⁸²

”Jääkärien Suomeen tulon 25-vuotispäivän aattona toi Aunuksen teatteri kotikaupungissaan parrasvaloon Sihvon sotilasnäytelmän ”Jääkäriin morsian”. Itse juhlapäivänä näytelmä esitettiin eräässä etulinjan joukko-osaston lottakanttiinissa, jolloin katsojien joukossa nähtiin kymmeniä jääkäriupseereja, mm. kaksi kenraalia.”¹⁸³

Päämajan viihdytystoimisto sai myös tehtäväkseen perustaa etulinjan miehiä varten sota- ja rintamateattereita. Ne toimivat vakituisilla paikunnilla, mutta kiersivät myös koko ajan sotatoimialueella. Näyttelijät palkattiin kolmeksi kuukaudeksi kerrallaan. Virallisesti teatterit olivat Päämajan alaisia. Jatkosodan kuusi sotateatteria esittivät yhteenlaskettuna yli 2 500 näytäntöä. Teattereita olivat Rukajärven teatteri, Karhumäen teatteri, Äänislinnan teatteri, Aunuksen teatteri, Kannaksen teatteri ja ruotsinkielinen Frontteatern.¹⁸⁴

”Aunuksen kannaksen mestariksi tuli krpr. Eino Lajunen. 17 p:nä pidettiin Äänislinnateatterissa Aunuksen kannaksen ja itärintamamme eteläisen joukko-osastojen kesken harmonikkamestaruuskilpailut. Harmonikkamusiikin ystäville tilaisuus oli var-

¹⁸² Lehtinen 2006, 209–214.

¹⁸³ tuntematon kirjoittaja

¹⁸⁴ Lehtinen 2004, 212–217.

masti antoisa – sekä niille, jotka olivat saaneet hankituksi liput tilaisuuksiin, että aunuksen radion kautta muillekin. Kilpailujen järjestäjänä toimi Pekka Tiilikainen.”¹⁸⁵

”Osanottajia oli kaikkiaan 33, mutta joitakin ilmoittautuneita oli jäänyt saapumatta.”

”Kilpailijat olivat yleensä vallan nuoria miehiä, kolmen ensimmäisen sijan valtaajat kukin siinä parinkymmenen nurkilla...”

Marski käymässä juhlatilaisuudessa. Hän kertoi, että ylpeänä on voinut seurata rykmentin vaiheita sodassa.

”Auringon rehottaessa kirkkaana järjestettiin sunnuntaina 28.2. neliöön 25-vuotispäiväänsä juhlallisuuksin. Suomen marsalkka lausui puheessaan ilonsa siitä, että oli voinut saapua rykmentin juhlatunnelmaan. Esittäessään onnitteluja rykmentille hän palautti mieleen ne ajat jolloin rykmentin syntysanat lausuttiin, ja sanoi voineensa ylpeänä seurata rykmentin vaiheita nykyisessä sodassa.”¹⁸⁶

Aunuksen teatteri oli ensimmäinen Itä-Karjalaan perustettu näyttämö. Se lienee ainoa varsinainen rintamateatteri ja teatteri on todella suosittu.

”Ainakin kolmessa suhteessa Anuksen teatteri, joka aloitti toimintansa syksyllä 1941 on erikoislaatuinen taidelaitos. Ensinnäkin se on ensimmäinen Itä-Karjalan perustettu suomenkielinen näyttämö, toiseksi se lienee ainoa varsinainen rintamamiesteatterimme ja kolmanneksi se nauttii sellaista yleisön suosiota, että se voi esittää samaa ohjelmaa jopa kuudettakymmentä kertaa täysille katsomoille. Saavutus joka olisi mairitteleva mille koti- Suomen teatterille tahansa.”¹⁸⁷

”Alun perin rintamiateatteriksi tarkoitettuna se kuitenkin joutuu etupäässä kiertämään eri puolilla rintamaa poikiemme parissa. Näyttelijöiden työ on tämän vuoksi paljon raskaampaa kuin normaaliolosuhteissa, sillä ainainen matkusteleminen, milloin tulipalopakkasessa, milloin vesisateessa ei ole suinkaan helppoa...”

¹⁸⁵ T.P.

¹⁸⁶ tuntematon kirjoittaja

¹⁸⁷ TK – Jouko Autero

”...ensimmäinen henkilökunta käsitti 8 näyttelijä nyt heitä on 16.”

Parhaat porukat pääsivät asemasodan aikana näyttämän taitojaan rintamaradioiden studioihin. Ensimmäinen rintamaradio, Aunuksen radio, aloitti toimintansa jo syyskuun alussa 1941 liikkuvana asemana ja Petroskoin valtauksen jälkeen se siirtyi tähän Äänislinnaksi nimettyyn kaupunkiin. Maaselän radio aloitti lähetykset Karhumäessä 1942. Seuraavana vuonna perustettiin Uhtualla Vienan radio, Rukajärvellä Korven radio ja Valkjärvellä Kannaksen radio. Rintamaradioiden ohjelmisto oli pitkälti viihteellistä; ohjelmapäälliköt ja kuuluttajat soittelivat toivelevyjä. Jahvetti ja muut pakinoitsijat turisivat. Yleisradion ohjelmistosta releoitiin rintamille uutiset, asemiesillat ja muita sopiviksi katsottuja lähetyksiä. Propaganda Aseveljet ry, joka oli lähinnä mainosmiesten ja toimittajien perustama vapaaehtoinen maanpuolustusjärjestö, järjesti jatkosodan vuosina pääosin Helsingissä, mutta myös muilla paikkakunnilla asemiesiltoja. Osa niistä radioitiin suorina lähetyksinä, joita kuunneltiin niin kotiseudulla kuin rintamilla. Noin puolentoista tunnin mittaisissa tilaisuuksissa esiintyi ajan merkittävimpiä viihdetaiteilijoita, myös rintamilla syntyneet asemieskuorot, korsuorkesterit ja haitaripartiot esiintyivät niissä. Kiinteitä teattereita asemasodan vuosina toimi Aunuksessa, Äänislinnassa, Karhumäessä ja Rukajärvellä. Ruotsinkielinen Frontteatern oli kiertueteatteri.¹⁸⁸

”Minkälaista musiikkia pojat sitten haluaisivat kuulla? Tähän kysymykseen ovat ainakin Aunuksen kannaksen pojat antaneet selvän vastauksen. Täällä toimii nimittäin ”Aunuksen radio”, minkä ohjelma on tarkoitettu juuri rintamamiesten viihdyttämiseksi. Sinne pojat lähettävät ohjelmatoivomuksiaan ja näin on yhteisvoimin saatu aikaan rintamamiesten ikioma radio.”¹⁸⁹

Saksalaisen esimerkin mukaan myös Suomen armeija perusti muutamia rintamaradioita. Niistä ensimmäinen oli Aunuksen radio. Siitä kehittyi asemasotavaiheen aikana kuluisin ja ohjelmistoltaan monipuolisin rintamaradiomme. Aunuksen radion ohjelmisto jakaantui kolmeen osaan: Pekka Tiilikaisen johtamiin lähinnä Karjalan armeijan joukoille tarkoitettuihin asemiesohjelmiin, Aimo Turusen vetämiin väestöohjelmiin ja releoituihin Yleisradion ohjelmiin. Asemiesohjelmissä painottui viihde ja kevyt musiikki. Miehet

¹⁸⁸ Pilke & Kleemola 2015, 173–180.

¹⁸⁹ P.M.

korsuissa eivät pitäneet erityisesti sinfoniaista ja muusta korkeakulttuurista. Tästä syystä Aunuksen radiossa soi usein niin Iso Iita kuin Liisa Pienkin. Aunuksen radio samoin kuin myöhemmin perustetut muut rintamaradiot eivät kuitenkaan olleet pelkkiä ”iskusävelmiä” soittavia gramofoneja. Iskelmien lisäksi ne lähettivät myös hieman vakavampaa musiikkia, kuten operettisävelmiä ja kuorolauluja. Viimeksi mainittujen osalta oli asematavaiheen aikana oli jopa ylitarjontaa, sillä joukko-osastoihin perustettiin kymmenittäin mieskuoroja, jotka esiintyivät mielellään Aunuksen radiossa. Ohjelmapäällikkö Tiilikainen oli Aunuksen radion ehdoton isäntä. Hän myös kuulutti usein itse aamulähetykset, jotka sisälsivät runsaasti äänilevyjä.¹⁹⁰

”Eräät kotirintaman tyytymättömät käyvät lehtien yleisön osastoilla ”henkien taistelua” yleisradion ohjelmistosta: Swingiä vaiko sinfoniaita?”¹⁹¹

”Rintamalla kysymys ei pane mieltä vaihtamaan. On parempaakin tekemistä kuin kiistellä makuasioista. Ollaan tyytyväisiä korsussa yleensä on radio, joka äänтелеe. Mutta raikas rintamamiljöö vaatii vastapainokseen jotain helpommin sulavaa.”

”Ja niin kuunnellaan sekä etulinjoilla että taaempaan maastossa tyydytyksellä ja kiitollisuudella Tiilikais Pekan ”putiikin” aikaansaannoksia. Jopa samalla puhelimitsekin kuunnella lähetyksiä sellaisia korsuissa, joita ei onnistuta paremmassa asemassa olevan korsun asukkaat toimivat välittäjinä.”

”Periaatteellisen hyväksymisensä sekä omasta että läheisten puolesta esittää eräs korpraali näin:”

”Aina on radio aamusta iltaan ja joskus myöhään yöhön asti auki. Ja aina Aunuksen radion aaltotaajuudella. Edelleen samanlaista, kuin enemmän ja vähän enempi sitä vanhaa vaan. Kaikin puolin ollaan tyytyväisiä oman kannaksemme radion ohjelmistoon.”

Joulukuussa 1941 rintamalle lähti kolmekymmentä kiertuetta, yhteensä yli 100 viihdyttäjää. Mukana oli muusikoita, näyttelijöitä, laulajia, lausujia, tanssijoita, humorististen ohjelma- ja esittämien esittäjiä, taikatempujen tekijöitä...lyhyesti sanottuna koko kotimaisen viihde-elämän kerma. Kuorot ja muut rintamilta lähteneet viihdyttäjäporukat pyrkivät yleensä esiintymään siellä, mistä valtaosa miehistä oli kotoisin.

¹⁹⁰ Vihonen 2010, 199–201.

¹⁹¹ Tapio Piha

Näin kotirintaman väki ja asemiehet näkivät toisiaan ainakin vilaukselta. Pienissä esiintymisryhmissä oli mukana vain muutama henkilö, suuremmissa jopa yli kolmekymmentä esiintyjää. Sitä mukaa kuin rintamat jäivät paikoilleen, alettiin miesten majoitustilojen ohella varustella huvihuoneistoja. Rukajärven suunnalla oli Korpi-
lahden ja Pälkäjärven kylissä kunnostettu ”Puna-Nurkat” eli neuvostoajan valistusta-
lot. Myös Rukajärven teatteritaloa korjattiin parhaillaan ja Novaja Tiksan kylän lot-
takantiinissa pidettiin jo yhteisharjoituksia torvisoittokunnan avustamana.¹⁹²

”Kun siirryttiin asemasotaan, pidettiin ensi töiksi kohennella omia nurkkia, raken-
nettiin kunnollisia asumuksia, siistittiin ympäristöä, rakennettiin kanttiineja jne.”

193

”Mottihalli – sellaiseksi tämä eräs viihdytystalo on kastet-
tu – on vihkiäispäivänään koskemattoman valkoinen, on laitettu tyylikäs esiinty-
mislava, aistikkaine puhujakorokkeineen”

”Kello 13 alun kahdeksattasataa sotilaspuvuista istuu avarassa salissa ja
odottaa juhlaa kunnioittavan, komentavan kenraalin saapumista...sotilasoittokunta
kajauttaa komeasti porilaisten marssin...”

”Erittäin onnistunut ja isänmaallisesti kohottava vihkiäistilaisuus päät-
tyy, yhteisesti laulettuun maammelauluun, minkä jälkeen siirrytään kanttiinin puo-
lelle nauttimaan lottien tarjoamaa vehnäskorviketta.”

Tammikuun viimeisenä sunnuntaina oli avaran Pohjantuvan sali täynnä sotatakkeista
yleisöä.Orkesteri ja kuoro saivat kiitosta runsaalta yleisöltä.

”Tammikuun viimeisenä sunnuntaina oli avaran ”Pohjantuvan” Sali täynnä sotata-
kkeista yleisöä. Tiedettiin odottaa tästä illasta jotain erikoista. Sillä oli nähty laulajien
ja soittajien ahkeraan kokoontuvan läheltä ja kaukaa harjoituksiin. Viime aikoina
parikin kertaa päivässä.”¹⁹⁴

”Esityksiin oli muun työn ja toimen ohella uhrattu paljon aikaa ja vai-
vaa. Jokainen läsnäolija tunsu kiitollisuutta siitä, että oli omassa keskuudessa saatu
aikaan näin erinomainen orkesteri ja kuoro ja että niiden jäsenten, joiden joukossa on

¹⁹² Pilke & Kleemola 2015, 166–173.

¹⁹³ Allan Arpiala

¹⁹⁴ tuntematon kirjoittaja

upseereita, aliupseereita, pastori ja sotamiehiä, olivat tahtoneet käyttää vapaa-aikaansa ilahduttamalla tovereita. Illasta muodostui täydellinen menestys ja samalla orkesteri että kuoro vakuuttava voimainnäyte, joka takaa tulevaisuudessa yhä nautinnollisempia, virkistäviä musiikki-iltoja! Pohjantuvan” suuressa salissa.”

Pohjois-Vienassa toimivan rakennusjoukon upeassa lottalassa järjestettiin helmikuun kolmantena sunnuntaina hiihtokilpailun päätteeksi illanvietto. Sali täyttyi yleisöstä käytäviä ja näyttämön reunoja myöden.

”Erään Pohjois-Vienassa toimivan rakennusjoukon upeassa lottalassa järjestettiin helmikuun kolmantena sunnuntaina hiihtokilpailun päättäjaisiksi illanvietto, josta muodostui rattoisa tilaisuus. Avara, kreppipaperiköynnöksin koristeltu honkapirtti osoittautui tilaisuudessa aivan liian pieneksi. Oman väen lisäksi oli illanvietossa mukana joukko vieraita ja Sali täyttyi yleisöstä käytäviä ja näyttämön reunoja myöten.”

195

”...sen jälkeen esiintyi yhtye ”Räminä” krpr. T. Lampisen johdolla. ”Räminän revyy”, joka oli laadittu oman poppoon toiminnasta sen eri vaiheissa muodostui illan ensimmäiseksi huippukohdaksi. Esiintyjät saivat osakseen räiskyvät suosionosoitukset.”

Antin korsu vihittiin käyttöön.

”Pluesdivisioonan” nimellä tunnetussa sotatoimiyhtymässä vietettiin laskiaissunnuntaita tavallista juhlavimmissa merkeissä. Tällöin nimittäin vihittiin tarkoitukseensa erään yksikön suuri maanalainen valistus- ja viihdytystalo ”Antin korsu”. Tilaisuuden juhlallisuutta lisäsi korkeiden kutsuvieraiden läsnäolo.”¹⁹⁶

Jatkosodan aikana puolustusvoimat järjesti viihdytyskiertueita. Oli ohjelmassa sitten musiikkia tai puhuttua viihdettä, kaikki otettiin aina innokkaasti vastaan. Etenkin naispuolisten esiintyjien käynneistä riitti puheenaihetta viikkokausiksi. Rintamajoukoille esiintyneet taiteilijat olivat alansa huippuja. Esimerkiksi George de Godzinsky johti orkesteria sadoissa eri rintamakonserteissa. Myös haitarimestari Vili Vesterinen oli

¹⁹⁵ TK – Reino Rinne

¹⁹⁶ tuntematon kirjoittaja

odotettu vieras yksiköissä, ja varsinkin Harmony Sisters -lauluyhtye herätti suurta mielenkiintoa. Kiertueita tehtiin myös rintamalta kotiseudulle. Viihdytyskiertueet eivät olleet pelkästään musiikkia, vaan mukana oli myös voimistelunäytöksiä. Koska sodan katsottiin sosiaalidemokraattien linjauksen mukaan olevan suomalaisen kansanvallan puolustamista, olivat kiertueilla mukana myös Työväen urheiluliiton (TUL) naiset.¹⁹⁷

”Kersiti Bergrothin ”Herra lento” Ei ole mikään suuri näytelmä. Sen perusasetelma – luovan kirjailijan taipuminen rahan houkutuksiin ja lankeaminen tusinaromaanin tekemiseen – on kirjallisuudessa esiintynyt monissa muunnelmissa. Mutta se tarjoaa mahdollisuuksia nousevaan, ironisoivaan replikointiin ja huvittavaan henkilömuotoiluun. Huomattavampia ”töitä” valmistellessaan Äänislinnan teatteri on ottanut sen ohjelmistoonsa nimellä ”Kihloissa kahden kanssa.”¹⁹⁸

”Taiteellisen kahdeksan muodostaa kuoron ja koko Förrsselin orkesterin säestyksellä esittämä O. Merikannon ”Laatokka”...”

”Osoituksena myöskin fyysisen kulttuurin monipuolisesta ja voimallista ilmenemismuodoista rintamaelämässä esittävät mestarivoimistelijat Teräsvirta, Rove ja Malinen nojapuilla ja rekillä telinevoimistelua, jonka liikesarjat silmiä hivelevän kauniin näyn mottihalliin, ilmapalla voimistelullaan. Kun aplodit ovat päättyneet, orkesteri soitti juhlan päätteeksi Sibeliuksen jääkärimarssin ja yleisö poistui liikuttuneena voimakkaan elämyksen saaneena kukin omalle vartiopaikalleen.”

Jatkosodan ajan suomalainen elokuvatuotanto oli olosuhteisiin nähden uskomattoman runsas. Vaikka elokuvantekijöitä oli rintamilla ja näyttelijät kiersivät viihdytyskiertueilla, nähtiin hyväksi huolehtia kansalaisten mielentilasta ja virkistyksestä myös filmin keinoin. Saksasta saatiin raakafilmi, jolle elokuvat jatkosodan aikana tehtiin. Myös suurin osa laboratoriotarvikkeista tuli sieltä, samoin esitystoiminnassa välttämättömät elokuvateattereiden projektorien kinohiilet. Amerikkalaiset elokuvat olivat ohjelmistossa edelleenkin pääosassa. Myös saksalaisia elokuvia näytettiin, niitä oli noin viidennes kaikista filmeistä. Sotavuosien tuotteliain elokuvaohjaaja oli ehdottomasti Toivo Särk-

¹⁹⁷ Kemppe 2009, 140–141.

¹⁹⁸ T.P.

kä, joka ohjasi peräti 15 elokuvaa. Ilmari Unho ohjasi kymmenen ja Orvo Saarikivi ja Valentin Vaala kahdeksan filmiä.¹⁹⁹

Elokuvia esittivät rintamajoukoissa sekä yksiköiden omat valistusupseerit että kiertävät elokuvakoneenkäyttäjät. Eniten harrastettuja ajanvietemuotoja rintamalla kortinpeluun lisäksi – oli lukeminen. Sota-aika teki suomalaisista yleensäkin lukijakansaa, sillä kirjat olivat niitä harvoja hyödykkeitä joita sai ostaa vapaasti. Miltei kaikki muu oli kortilla eli ostettavat määrät tiukasti säännöstelltyjä. Rintamalla kiersivät sekä kirjat että lehdet. Kustantajat lahjoittivat molempia, armeija tilasi jokaiseen komppaniaan muutaman eri mielipidesuuntien edustavan ison päivälehdet, yleensä myös maakuntalehden miesten kotiseudulta sekä pari aikakauslehteä; Suomen kuvalehti ja suojeluskuntajärjestön Hakkapeliitta olivat suosituimpia.²⁰⁰

Myös kirjallisuus nousi suosioon sodan aikana. Kirjat olivat niitä harvoja tavaroita, joita oli vapaasti saatavilla. Kun muita huvimuotoja oli vähän, kirjoja ostettiin ja luettiin innokkaasti. Käännöskirjallisuuden väheneminen antoi tilaa suomalaiselle kirjallisuudelle. Kirjojen myynti oli koko sodan ajan niin kannattavaa, että pelättiin kirjojen menekin vähenevän kun rauha palaa ja muutakin tavaraa on saatavissa. Vuosina 1940–44 Suomessa ilmestyi yli 200 sotakirjaa, joista enemmistö oli tyyliltään kaunokirjallisia. Suosituimpia teoksia myytiin kymmenientuhansien painoksina. Kirjallisuuden yleinen menekki nousi koko sota-ajan, vaikka sotakirjoja ei enää loppuvuosina jaksettu samalla tavalla lukea. Nyt luettiin jännityskirjallisuutta, historiallisia romaaneja ja runoja, haluttiin sitäkin kautta paeta todellisuutta. Myös aikakauslehtien levikit nousivat sodan aikana. Lehtiä tilattiin usein kaksin kappalein, toinen rintamalle, toinen kotiin.²⁰¹

”Vepsäläiset häät jaetaan kolmeen pääosaan: kosiossa käynti, silmäin ristiminen ja varsinaiset häät eli ”Svadba”, kuten vepsäläiset itse sitä nimittävät.”²⁰²

”Kosiossa käydään muutamaa viikkoa ennen häitä...kosioon lähtevät tavallisesti sulhasen miespuoliset sukulaiset jonkun heidän toimiessa kosiomiehenä...vasta seuraavana päivänä tuodaan sulhaselle tieto, onko kosioon suostuttu.”

¹⁹⁹ Lehtinen 2006, 216.

²⁰⁰ Pilke & Kleemola 2015, 180–182.

²⁰¹ Lehtinen 2006, 214–215.

²⁰² TK – Pauli Myllymäki

”Silmäin ristiminen suoritettiin häpäivää edellisenä iltana morsiamen kodissa. Talo on koristeltu lehvillä ja havunoksilla ja häväkeä varten on levitelty monenlaisia ruokia, sulhanen saapuu pitoihin kaikkine sukulaisineen...sulhanen sytyttää päreen ja antaa sen morsiamelle, joka sytyttää sillä jumalan kuvan. Sen tehdesään hän katkaisee päreen, tekee ristinmerkin ja heittää palaset Jumalan kuvan alle. Sitten sulhanen suutelee morsianta, jonka jälkeen äitin luo ja he alkavat yhdessä itkeä. Joku itkijänainen veisaa itkuaan ja koko tuvan täyttää valitus ja voihe. Loppuyö vietetään vuoroin syömällä, tanssimalla ja itkemällä.”

Aamulla alkavat varsinaiset häjäjuhlallisuudet. Ensimmäiseksi morsiamen kummi vie morsiamen saunaan...”

”Kun morsian on puettu, menee hän tyttöystävänsä kanssa ulos odottamaan sulhasen tuloa. Kun tämä sitten saapuu, etsii hän morsiantaan tyttöjen joukosta toistaen aina ”ei ole tämä minun omani”. Löydettyään vihdoinkin omansa hän vie morsiamen tupaan, missä he istuvat kunniapaikalle pöydän taakse.”

”...Kun sulhanen on tarjonnut koko häväälle ryypyt, lähtee hän morsiamen ”ventsialle” eli vihittäväksi papin luo. ”Ventsiasta” palattuaan häämenot jatkuvat, tällä kertaa sulhasen kotiin. Täällä morsiuspari otetaan riemuiten vastaan – pihalla poltetaan suuria olkikasoja, ammutaan ja pidetään muuten riemua. Morsian ja sulhanen yhdessä viedään tupaan, missä heidät istutetaan tyynyillä päällystetylle rahille. Sitten alkavat suuret syömingit ja juomingit välillä tanssitaan ja lauletaan ja tätä jatkuu aina aamuun asti.”

”Häämenoja saatetaan tällä tavoin jatkaa parikin viikkoa, jolloin juhli-taan vuoroin sulhasen ja vuoroin morsiamen luona.”

7 TK-MIESTEN KERTOMAT MUUT TAPAHTUMAT VUONNA 1943

Enimmillään lottia oli jatkosodan aikana yli 200 000. Useimmat lotat olivat nuoria talojen tyttäriä tai ylemmästä keskiluokasta lähteneitä koulunkäynejä nuoria naisia. Samassa hengessä ja tarkoituksessa lotat toimivat jatkosodan aikana, He vapauttivat tuhannet miehet varsinaisiin sotatoimiin. Merkitystä oli myös sillä, että rintamalla palvelleet miehet näkivät naisten tukevan heitä järjestäytyneessä muodossa. Lottapuku oli samalla univormu. Naiset eivät kuitenkaan olleet asevelvollisia, vaan vapaaehtoisia, mikä koettiin vielä arvokkaampana uhrauksena. Lottien rinnalla ahkeroinvat sotilaskotit. Sotilaskotien kahviloissa sotilaat saattoivat ostaa korvikekahvia ja leivonnaisia sekä tupakkaa, makeisia ja aina niin tarpeellisia kirjekuvia ja kirjepaperia, Sotilaskodeissa oli myös mahdollisuus kuunnella radiota ja pelata viattomia pelejä, kuten koronapeliä, sen sijan kortinpeluu oli sotilaskodeissa jyrkästi kielletty. Sekä sotilaskodit että lottakanttiinit olivat joukkojen mielialojen kannalta erittäin tärkeitä. Ennen kaikkea ne olivat paikkoja, missä miehet pääsivät näkemään vilauksen naisista, joista rintamalla miesten keskuudessa kaiken aikaa oli puhe. Kaikki rintamalla palvelleet naiset eivät olleet lottia tai sotilaskotit, mukana oli myös esikuntien siviilivirkailijoita, työpalvelunaisia, sairaanhoitajia ja sairaaloiden apuhenkilökuntaa.²⁰³

”Suomen punaisen ristin laajaan työkenttään kuuluvat myös useat Itä-Karjalan alueella sijaitsevat sairausmajat, jotka monin tavoin ovat kohottaneet väestön terveydellistä tilaa ja pelastaneet paljon ihmishenkiäkin”²⁰⁴

”Kunkin sairausmajan johdossa on terveysisäri, joka samalla kiertää ympäristökylissä – toisinaan useissa kymmenissä – tarkastaen ja neuvoja antamassa. Hänellä on apunaan eri paikkoihin sijoitettu lääkintäkoulutuksen saaneita armeijassa olevia miehiä. Sairausmajan varsinaiset hoitajat ovat kotoisin Kantasuomesta ja täysin ammattitaitoisia: apusisaria ja harjoittelijoina karjalaisia tyttöjä. Potilaina kaiken ikäisiä, mutta enimmäkseen lapsia.”

Ilmavalvontaan oli varauduttu ja rauhan aikana, ja erityisesti Lotta Svärd oli kouluttanut jäseniään tähän, Talvisodan ilmavalvonta perustui näkö- ja kuulohavaintoihin. Ilmavalvonta-asemat, joita sodan syttyessä oli noin 650 sijaittivat mäkien ja vaarojen korkeim-

²⁰³ Lehtinen 2006, 232–233; ks. myös Ohanwe 1993, 133–141.

²⁰⁴ TK – Tapio Piha

milla kohdilla, näkötorneissa ja kolmiomittaustorneissa sekä kirkontorneissa ja korkeiden rakennusten katoilla. Tornien urheilla naisilla. lottajärjestön jäsenet tekivät sekä talvi- että jatkosodan aikana ilmavalvojana mittavan urakan – oli apunaan kiikari, lentokonekuvasto sekä suuntalevy. Tehtävänä oli tunnistaa koneet, laskea niiden lukumäärä ja arvioida lentosuunta sekä ilmoittaa havainnoista puhelimella ilmapuolustusaluekeskukseen (IPAK). Koska tähystyspaikoilta näki hyvin kauas, tarkkailtiin myös mahdollisia pommituksia ja ilmoitettiin niistäkin. IPAK välitti tiedot ilmavoimille ja ilmatorjuntayksiköille sekä väestönsuojelukeskuksille. Lottien toiminta erilaisissa armeijaa avustavissa tehtävissä vapautti kymmeniä tuhansia miehiä muihin tehtäviin: jatkosodan aikana puolustusvoimien palveluksessa, rintamaolosuhteissakin, työskenteli kaikkiaan noin 90 000 lottaa. He seurasivat tarvittaessa miehiä aina etulinjaan asti hoitaen mm- muonitusta, viestitystä, esikuntien toimistotöitä ja varusteiden korjauksia. Tehtäviin koulutetut lääkintälöyt työskenelivät sairaaloissa.²⁰⁵

”Talossa asuu iv-lottia. Toiset ovat ulkona, joko viettämässä loppiaisiltaa läheisessä naapurissa tai kävelemässä ja hiihtämässä. Vartiopäällikkö on kiivennyt torniin huolehtimaan vartioinnista.”²⁰⁶

”Lotta luo minuun hiukan kummastelevan katseen – keskikoulun kurssia, hän vastaa reippaasti.”

”...hellan ääressä saa lukea rauhassa, kun toiset tuhertavat lampun ympärillä. Onhan täällä sekin vaikeus, ettei täällä voi kääntyä kenenkään puoleen apua pyytämään, kun tulee eteen okein vaikea paikka, mutta lukemalla ja miettimällä visaisetkin kysymykset selvenevät ja opettajilta voi aina kysyä. Siinä on vain se ikävä puoli, että vastaus viipyy kauan.”

Suomen ja Neuvostoliiton välisissä sodissa lotat osallistuivat aseettomaan maanpuolustukseen niin kotirintamalla kuin sotatoimialueellakin. Vuonna 1941 lotat liitettiin osaksi puolustusvoimia ja kotipaikkakunniltaan pois komennuksille lähteville toimenlotille alettiin maksaa nimellistä päivärahaa. Pikkulotat ja lottatyöt mukaan laskien yli 230 000 lottaa otti osaa sotaponnisteluihin. Talvi- ja jatkosodassa invalidisoitui viitisensataa ja lähes 300 lottaa menetti henkensä. Jotkut heistä joutuivat myös vangeiksi ja raiskatuiksi. Lottien keskeisiä tehtäviä sota- ja kotirintamalla olivat muonitus-, puhdis-

²⁰⁵ Pilke & Kleemola 1913, 77, 203.

²⁰⁶ TK – Reino Rinne

tus-, lääkintä-, korjaamo-, varasto-, varustus- ja toimistotyö mm. esikunnissa ja kansli-
oissa. Vaarallisimpia tehtäviä olivat lottien ilmavalvonta- ja viestitystehtävät. Viestittä-
jien tuli pysyä asemissaan pommituslentojenkin aikana. Viestilotat välittivät puheluita,
puhelinsanomia, puhelinradiolähetyksiä, kaukokirjoitinviestejä, salakirjoituksia ja
toimivat yleisradioteknikkoina. He toimittivat myös kenttäpostia. Kerrallaan yli 3 000
ilmavalvontalotaa työskenteli komennuksella 650 ilmavalvonta-asemassa lähes etulin-
jassa asti. Lotat tähystivät viholliskoneita, desantteja ja metsäpaloja kirkontorneissa,
mittaustorneissa, hyppyrimäissä, katoilla ja muilla korkeilla paikoilla.²⁰⁷

”Maallikon silmillä koko tämä liikennöiminen on yhtä mysteeriota. kuulokkeet kor-
villaan lotta istuu toosan edessä, vääntelelee yksiä nappuloita ja painelee toisia. välillä
kuuluu kummallista surinaa ja välillä ei kuulu murinaa ollenkaan...kyllähän maallik-
kokin tietää, että morseahan tuo on, mutta sitä huolellisemmalla se vaikuttaa, merkil-
liseltä ja vielä enemmän ihmetyttää se, että tuollainen nuori tyttö käsittelee moni-
mutkaisia vehkeitä noin vain, helposti kuin pesisi astioita tai siivoaisi rakastettunsa
kiharaista tukkaa.”²⁰⁸

”Näillä radiolotilla on tärkeä ja edesvastuullinen tehtävä
suoritettavanaan kamppaillessamme itää vastaan. Heitä nähdään eri portaissa – ei
tietenkään linjoilla, missä kenttälapiot ovat miesten hoidossa...”

Päämaja sijaitsi koko jatkosodan ajan Mikkelissä, joten viestiyhteydet sieltä sekä eri
rintamasuunnille että poliittiseen johtoon Helsingissä olivat informaation välittymisen
kannalta ensiarvoisen tärkeitä. Ylipäällikkö matkusti jatkosodan aikana paljon. Hän
vieraili niin rintamilla, Helsingissä kuin muuallakin kotirintamalla, mutta suuren osan
ajastaan hän oli kuitenkin Mikkelissä. Hänen sekä koko muun Päämajan henkilöstön
tarvitsemasta puhelin- kaukokirjoitin- ja puhelinsanomaliikenteestä vastasi Päämajan
yleisesikunnan viestitystoimisto. Koska Mikkeli sijaitsi varsin kaukana rintamista,
tilanne oli langallisen viestiliikenteen kannalta hyvin haastava. Päämajan langallinen
viestiliikenne kulki viestitystoimiston alaisuudessa toimineen viestikeskus Lokin kautta.
Se oli sijoitettu aivan Mikkelin keskustassa sijaitsevaan Naisvuoreen. Samaan luolas-
toon oli suunniteltu myös varatyöskentelytilat sodan ylimmälle johdolle, mikäli vihollis-
sen ilmahyökkäykset uhkaisivat Mikkeliä. Mikkeliä pommitettiin jatkosodan aikana

²⁰⁷ Näre 2008, 14–18.

²⁰⁸ TK – Tapio Piha

vain kerran, ilman suurempia vahinkoja, joten sotilasjohto pystyi työskentelemään Mikkelin keskuskansakoululla aina kevättalveen 1944 saakka, jolloin Päämaja siirrettiin hajasijoitukseen kaupungin ulkopuolelle.²⁰⁹

”...kaksi puhelinkeskushoitajataria – tietenkin on kyse lotista. toimivat välittäjinä ja yhdistävät ja katkaisevat, he vastaavat ja ääni tapaa toisen äänen.”²¹⁰

”Puhelinlotat vuorottelevat työnsä ääressä yötäpäivää.

Työ vaatii sorminäppäryyden ohella ajatusten selkeyttä ja lujia hermoja. Vain se joka on itse nähnyt keskuksenhoitajan työtaakan voi sitä täysin arvostaa ja ymmärtää”

Viestikeskus Lokki välitti sodanjohdon viestiliikennettä pääasiallisesti puhelinkeskusten ja lennätinaseman välityksellä. Lisäksi viestikeskuksessa toimi puhelinsanoma-asema. Käytännön työstä eli puhelujen yhdistämisestä ja sanomien lähettämisestä vastasi suurimmalta osin naishenkilökunta eli lotat. Lottien merkitystä kuvastaa se, että esimerkiksi syksyllä 1943 viestikeskus tarvitsi naistyövoimaa vähintään 128 henkeä. Ylipäällikkö ja koko muun Päämajan henkilöstön piti olla tavoitettavissa ympäri vuorokauden joten Lokin puhelinkeskus, lennätinasema ja puhelinsanoma-asema toimivat kolmessa vuorossa vuorokauden ympäri. Ylipäällikön ja muun ylimmän sodanjohdon viestiliikenne muodosti vain pienen osan Lokin viestiliikenteestä, sillä ruuhkaisimpina päivinä keskuksen kautta välitettiin yli tuhat kaukopuhelua ja yli tuhat lennätinsanomaa. Ylin sodanjohto osoitti kärsimättömyyttään puhelujen yhdistämisessä. Ylipäällikön puhelut pyrittiin yhdistämään heti, mutta eri syistä haluttua yhteyttä ei aina kyetty muodostamaan. Joskus sattui, että marskin adjutanti joutui soittamaan keskuksen: ”Marsalkka tiedustelee, missä hänen puhelunsa viipyy. Ihmettelee, eikö häntä palvella”.

211

Lennätinsanomia viestitettiin kolmella eri tavalla. Suuri osa sanomista viestitettiin selkokieლისinä ilman salausta. Tärkeimmät sanomat puolestaan viestitystoimiston salakirjoitusupseerit käänsivät salakielelle. Lisäksi viestitys oli mahdollista hoitaa ns.

²⁰⁹ Karjalainen 2006a, 111–112.

²¹⁰ tuntematon kirjoittaja

²¹¹ Karjalainen 2006a, 112–115.

upseerisanomina. Tällöin selkokielisen viestin lähetyksestä sekä viestin vastaanottamisesta huolehtivat upseerit. Tätä viestitystapaa pidettiin luotettavampana kuin normaalia selkokielistä viestitystä, jonka suoritti varsinainen viestityshenkilöstö. Säilyneen kirjeenvaihdon mukaan vain kerran koko jatkosodan aikana viestitustoimisto sai moitteita siitä, että sei viestitti salasanomaksi tarkoitetun viestin selkokielisenä. Tämä tapahtui maaliskuussa 1943, jolloin Lokin lennätinasemalta viestitettiin Päämajan tiedusteluosaston kirje selkokielisenä, viestin yhteyteen oli laitettu merkintä ”salasähkeenä”. Viestitysnopeus oli etenkin ylimmälle johdolle hyvin tärkeä asia. Viestikomentajan puolustukseksi on sanottava, että esimerkiksi puhelinyhteyksiä tai salattuja kaukokirjoitussanomia oli mahdoton välittää silmänräpäyksessä. Päämajan henkilökunnan puheluita ja sanomia jouduttiin säännöstelemään. Käytännössä tämä merkitsi sitä, että puheluita välitettiin ensisijaisesti komentajapuhelut ja niiden jälkeen järjestyksessä kiireelliset virkapuhelut, sotilasvirkapuhelut sekä yksityispuhelut. Puhelinlinjoja oli vain rajallinen määrä, joten ajoittain kaikkia tilattuja sotilasvirkapuheluita ei kyetty yhdistämään, yksityispuheluita puhumattakaan.²¹²

Yleisin rike oli yksityisasioiden käsittely virkapuhelun aikana. Toinen sodankäyntiin suoranaisesti vaikuttanut rike oli salaisina käsiteltävien asioiden ilmoittaminen puhelimitse. Viestitustoimiston suorittamassa liikenteentarkkailussa paljastui mm. tapauksia, joissa puhelimesta keskusteltiin sotatoimiyhtymissä olevien henkilöiden puhelinosoitteista ilman peitelukuja ja mainittiin jopa yhtymän tai viestikeskuksen sijaintipaikka. Puhelin oli monelle Päämajan työntekijälle erittäin tärkeä työväline. Vilkkainta Päämajan viestiliikenne oli Neuvostoliiton suurhyökkäyksen aikana. Tuolloin liikenne oli hyvin ruuhkautunutta, mutta vaikeuksista huolimatta Lokki pystyi välittämään kaikki tärkeimmät sanomat ajoissa ilman merkittäviä virheitä. Viestitoimintaa hankaloitti varsinkin se, että Karjalan kannaksella linjatilanne oli kesäkuun puolivälissä 1944 hyvin huono. Neuvostoliiton suurhyökkäyksen myötä viestityshenkilöstön työtahti kiristyi huomattavasti. Sekä nais- että mieshenkilökunta asetettiin lomakieltoon ja lomalla olleet kutsuttiin takaisin työhön. Päämajan yleisesikunnan viestitustoimiston alainen viestikeskus Lokki onnistui tehtävässään erittäin hyvin.²¹³

²¹² Karjalainen 2006a, 115–117.

²¹³ Karjalainen 2006a, 118–119.

Varsinkin asemasotavaiheen vuosina 1942–1944 Päämajan yleisesikunta toimi hyvin virastomaisesti. Suurin osa työstä tehtiin virka-aikana, vaikka eri osastoissa päivystettiin ympäri vuorokauden. Käytännössä työntekijät elivät ulkoisilta puitteiltaan niin rauhan ajan ympäristöä kuin se sotaikäyvä Suomen armeijassa palveleville oli mahdollista. Harmittomimmillaan väärinkäytös, joka sota-aikana tulkittiin rikokseksi saattoi olla esimerkiksi puhelu-oikeuden väärinkäyttö. Muun muassa Päämajan kaasunsuojelukomentaja tilasi useampaan otteeseen komentajapuhelun, jonka puhui todellisuudessa hänen rouvansa tehden kukkatilauksen Helsinkiin. Määräysten mukaisesti komentajapuhelun käyttöoikeus oli myönnetty Päämajassa ylipäällikölle, yleisesikunnan päällikölle, päämajajoitusestrelle, aselajikomentajille sekä muutamille muille upseereille siksi, että sodankäynnin kannalta tärkeät puhelut pystyttäisiin välittämään ilman viivästymisiä.²¹⁴

Asemasotavaiheen aikana joukkojen keskuudessa virisi myös ennen näkemätön puhdetyöharrastus. Suomen kansa on perinteisesti ollut taitava käsistään, varsinkin maaseutuväestössä käsityötaito oli vielä sotavuosinakin osa jokapäiväistä elämänmenoa. Ajankuluksi ruvettiin sommittelemaan jotakin esinettä, tarvekalua tai muuta sopivaa tultuista lomareissulla kotiin vietäväksi. Pian keksittiin myös muita materiaaleja. Erityisen suosittuja olivat alasammutuista lentokoneista irrotetut alumiinipellin kimpaleet joista tuli esimerkiksi kestäviä puukon tuppeja. Joukoista löytyi ammattitaitoisia veiston tai muun käsityötaiton opettajia, joten neuvontaa ja ohjausta voitiin tarvittaessa järjestää halukkaille. Mitä pidemmälle asemasotavaihe jatkui sitä vilkkaammaksi puhdetyöharrastus kävi. Enää ei tyydytty pelkkään puukkoon vaan sekä työkaluja että raaka-aineita tuotiin kotipuolesta lomilta palattaessa. Useimmat valmistivat esineitä, jotka joko olivat todella tarpeen kotiväelle talonpidossa tai sitten esineet tehtiin vaimon, tyttöystävän tai lasten iloksi. Korit, länget, pesusoikot, huonekalut, leikuulaudat, reet, sukset, veitset ja lelut otettiin heti käyttöön kotirintamalla ja usein ne olivat hyödyksi. ”Eräissä joukko-osastoissa tehtiin erityisen suuria ja vaativia töitä, joissa oli yhtä aikaa paljon miehiä kiinni. Tällaisia olivat esimerkiksi sotilaskodit ja asevelitalot. Suurimmissa kerhotiloissa oli näyttämötiloja, joissa viihdytyskiertueet kävivät esiintymässä.”²¹⁵

²¹⁴ Karjalainen 2006b, 159–163.

²¹⁵ Lehtinen 2006, 235–236.

”Tuliasemissa on tänään harvinaisen hiljaista. Vaikutelma on katsottava vasta siten kun astuu metsään lukemattomista korsuista. Niissä on lämpöä ja ennen kaikkea monenlaista työntouhua. Karbidilamppujen kirkkaassa valossa työskennellään puhdetöiden ääressä ja toinen toistaan kauniimpi esine muovautuu hiljalleen miesten käsissä...suosituimpia aiheita näyttävät olevan koristeelliset lusikat ja kauhat, mutta niitten ohella veistetään erialaisia rasioita, puisia puukontuppeja ym. Myös tuohityöt ovat suosiossa, joskin raaka-aineen saanti asettaa niitten valmistukselle rajoituksensa.”²¹⁶

”...saamme kuulla, että helsinkiläiset tykkimiehet ovat kovasti innostuneet motintekoon...16:n motin miehiä on useita ja lisää tulee joka päivä. Motinteosta onkin kehittynyt oikea urheilumuoto, jossa lujasti kamppaillaan paremmuudesta”

”Hiihtoa harrastetaan ankarasti...Kesällä olivat pallopelit kovasti ”kurssissa”, ja nyt on voitu jonkin verran harrastaa luistelua, joskin radan kunnossapito tuottaa vaikeuksia. Järkimiehillä on oma urheilunsa, Shakkipeli, jossa patterit ottelevat keskenään. Suuri shakkiturnaus on parhaillaan menossa.”

”Niinpä onkin voitu järjestää viihdytysiltaa joka viikko pesten kanttiinissa tulipesässä ja ”Tikanpesäsässä” omassa elokuvateatterissa on näytäntöjä joka ilta, ja tarpeen vaatiessa samaan käytetään teatterina, Jossa muuten on oikea näyttämö ja taaksepäin varsinaiset penkkirivit, isompien viehdytyskiertueiden esiintymispaikkana. Oma rintamalehti ”Hesan karnaatti” taas pitää huolen siitä, että oma miehen uutisen samoin miesten keksimät hyvät jutut ja kasut tulevat joka miehen tietoon...”

”...on ruvettu hankasormin kotieläinten hoitoa. Täysin ajanmukaisessa pienessä farmissa hoidetaan tanskalaisia maatiaiskaniineja, jotka nauttivat komentajan erikoista hoivaa...”

Kortinpeluu, puhdetyöt ja myös viinanjuonti ovat keskeisessä asemassa ajanvietteenä ja ”purnaushengen” rauhoittajana. Sotilailta ryhdyttiin tilaamaan suuria määriä kirveenvarsia, sahanpääpuita ja muista senaikaisia hyötyartikkeleita. Puhdetyökilpailuilla sodanjohdon oli tarkoitus ohjata ja kontrolloida suuren suosion saavuttanutta puhdetyöharrastusta. Toivottiin, että miehet jättäisivät rauhaan sotateollisuudelle arvokkaat materiaalit ja keskittyisivät hyötyesineiden tuotantoon. Puhdetyöteollisuutta pyrittiin ohjailemaan

²¹⁶ TK – Eero Soini

myös ohjeiden ja oppaiden avulla. Sodan aikana ilmestyneissä rintamalehdissä julkaistiin paljon puhdetyöohjeita. Jatkosodan aikana julkaistiin myös kaksi joukoille tarkoitettua puhdetyöopasta: vuonna 1943 ilmestyi opas *Puhdetyömalleja*, ja myöhemmin samana vuonna kattavampi, Propaganda-Aseveljien kustantama ja Yrjö Laineen laatima *Sotilaan puhdetyöopas*. Materiaalien kirjo laajeni sodan jatkuessa: käytettiin järvisimpukan helmiäistä, panssarien mittaritauluston pleksiä, alumiinia, puuta, vuolukiveä, nahkaa, tuohta, paperia, rautaa, messinkiä, telttakangasta jne. Eri rintamosilla syntyi erilaisia puhdetöitä. Hyvä esimerkki alueellisesta vaihtelusta ovat puusta tehdyt karhu- ja hirvipatsaat. Karhu oli Suomen rintamalla yleisin puhdetyöesineissä käytetty eläinhahmo, mutta Karjalankannaksella tehtiin runsaasti näyttäviä hirvipatsaita, jotka esittivät yksinään pää pystyssä seisovaa hirvää.²¹⁷

Yleisin symboli rakkaimpien muistamiseen oli sydän. Se esiintyi nykynäkökulmasta usein omituisissa yhteyksissä, kuten pikkulapsille tarkoitetuissa rannekoruissa hakaristin rinnalla. Sydämenmuotoiset rasiat olivat myös suosittuja. Puutyöt olivat suosituimpia puhdetöitä. Puuta ja puutöiden tekemiseen tarvittavia työkaluja, kuten puukkoja, sahoja, kirveitä jne. oli rintamalla helposti saatavilla. Aluksi puutyöt olivat yksinkertaisia, mutta asemasodan pitkittyessä ne muuttuivat yhä monimutkaisemmiksi ja suuremmiksi. Metallia kerättiin puhdetöiksi varten kaikkialta. Erityisen haluttua oli alas ammutuista lentokoneista saatava alumiini. Vuolukivestä tehtiin puhdetöitä niillä rintamosilla, joiden läheisyydessä oli vuolukivilouhoksia, lähinnä Itä-Karjalassa Krivin suunnalla. Tuohitöillä on ollut pitkät perinteet. Tuohta ja olkia oli rintamalla helposti saatavilla ja tuohta kuluikin suuria määriä: esimerkiksi tuohikontin tekoon saattoi mennä 60 metriä tuohinauhaa. Tarve-esineitä tehtiin pääasiassa kotiväelle. Niitä olivat kaikki taloudenpidossa tarvittavat esineet kuten kullhot, tiinut, mausteikot, pärekorit, haarukat ja kauhat. Suurikokoisimpia olivat mm. saavit, länget, matkalaulut, jopa kulkuvälineet, kuten reet ja sukset.²¹⁸

Suomen kansa on perinteisesti ollut taitava käsistään, varsinkin maaseutuväestössä käsityötaito oli vielä sotavuosinakin osa jokapäiväistä elämänmenoa. Juuri maalta tulleet sotilaat tarttuivat ensimmäisinä puukkoon ja kirveeseen. Ajankuluksi ruvettiin sommittelemaan jotakin esinettä, tarvekalua tai muuta sopivaa tuliaista lomareissulla

²¹⁷ Pilke & Kleemola 2015, 39, 58–66.

²¹⁸ Pilke & Kleemola 2015, 66–72.

kotiin vietäväksi. Valistusupseerit huomasivat pian harrastuksen positiivisen ja viihtyvyyttä lisäävän merkityksen ja niin sitä ruvettiin myös virallisesti tukemaan. Joukosta löytyi ammattitaitoisia veiston tai muun käsityötaidon opettajia, joten neuvontaa ja ohjausta voitiin tarvittaessa järjestää halukkaille. Mitä pidemmälle asemasotavaihe jatkui, sitä vilkkaammaksi puhdetyöharrastus kävi. Enää ei tyydytty pelkkään puukkoon vaan sekä työkaluja että raaka-aineita tuotiin kotipuolesta lomilta palattaessa. Useimmat valmistivat esineitä, jotka joko olivat todella tarpeen kotiväelle talonpidossa tai sitten esineet tehtiin vaimon, tyttöystävän tai lasten iloksi. Korit, länget, pesusoikot, huonekalut, leikkuulaudat, reet, sukset, veitset ja lelut otettiin heti käyttöön kotirintamalla ja usein ne olivat hyödyksi. Eräissä joukko-osastoissa tehtiin erityisen suuria ja vaativia töitä, joissa oli yhtä aikaa paljon miehiä kiinni. Tällaisia olivat esimerkiksi sotilaskodit ja asevelitalot. Suurimmissa kehotiloissa oli näyttämötiloja, joissa viihdytyskiertueet kävivät esiintymässä. Kotirintamalla oli mottihakkuiden vuoksi pulaa sahanpääpuista ja kirvesvarsista, joten niitä ruvettiin rintamalla suunnitelmallisesti tehtailemaan yhdessä kansanhuoltoministeriön kanssa. Kirvesvarsia valmistuikin satojatuhansia kappaleita, jotka lottajärjestö välitti kotirintamalle maksua vastaan.²¹⁹

”Talo on eräs noista sadoista uusista asevelitaloista, joita on pystytetty pitkin Kannasta soteleskeille ja invalideille. Eteistä ei vielä ole ja kun avaamme oven, syöksyy raaka pakkanen harmaan höyrynä kerallansa avaraan tupaan”²²⁰

”Istahdamme tuvan seinävieruspenkille. Katselemme tupaa. Kun katselee köyhyyttä ja puutetta ensi kertaa. Tuvassa on vain välttämättömät huonekalut. Seinävieruspenkit, pöytä, pari kolme tuolia. Nurkassa puusänky täynnä vuodevaatteita. Kituva kukkanen, joka työntyy saviruukun mustasta mullasta vaaleanvihreitä runkoja ja lehtiä. Vihreä home on vallannut tuvan alimmat seinähirret ja levittäytynyt niistä ylemmäksi aina puoleen seinään saakka.”

”Martta-emäntä lähtee päivälypsylle, pian hän jo palaa takaisin käsivarressa ämpäri puolillaan kuohuvaa maitoa. Hän alkaa käyttää oven-suussa olevaa Separattoria. Ja Mailis koittaa kaikin tavoin olla äidilleen avuksi. Kun hyvästelemme toivottaen talon väelle jatkuvaa menestystä uudelleen alkaneelle elämälleen, valmistautuu Martta-emäntä kiertämään maitoa.”

²¹⁹ Lehtinen 2004, 239.

²²⁰ TK – Lauri Lastikka

Korsuelämä ei ollut helppoa, vaikka asemasodan aikana oloja pyrittiinkin parantamaan. Korsuja oli monenlaisia ja kokoisia. Niiden yhteisenä piirteenä voidaan pitää vaatimattomuutta, kylmänkosteutta ja kirppuja. Likaiset ja kosteat olosuhteet olivat ihanteellisia syöpäläisille. Tykistössä tilanne oli sen sijaan aivan toinen: erään tulenjohtajan korsussa oli jopa ikkunat. Tykistöllä oli käytössään kuorma-autoja, joilla oli mahdollista kuljettaa rakennusmateriaalia. Tykistön taisteluhautojen reunoilla oli myös korkeammat suojat ja niissä pystyi kävelemään lähes pystyssä. Jalkaväen puolella sulava lumi täytti asemia, joten oli pakko kulkea kumarassa. Siirtyminen parivartiointiin vähensi monissa yksiköissä turhia hälytyksiä huomattavasti. Parivartiointista huolimatta vihollisen onnistui ajoittain tunkeutua suomalaisten aseisiin. Asemasodan aikana rintamalla oli suhteellisen levollista, vaikka pienet kahakat olivat yleisiä. Asemasodan aikana tehtiin myös partiomatkoja. Asemasodasta puhuttaessa esille nousevat usein niin sanotut puhdetyöt. Korsuissa valmistettiin erilaisia esineitä, kuten rasioita, kuppeja ja taideteoksia. Eläimet olivat hyvin suosittuja aiheita töissä. Puhdetoista järjestettiin näyttelyjä ja Lotta-Svärd perusti jopa erityisen puolustusvoimien puhdetyöesineiden myyntikeskuksen. Myös korttipelit olivat suosittuja. Vaikka uhkapelit olivat kiellettyjä, todelliset korttihait eivät kielloista välittäneet. Jotkut sotilaat keskittyivät kirjeiden kirjoittamiseen.²²¹

”Kannaksella avattu puhdetyömyymälä. Uusia taitajia valmistuu puhdetyöpajassa”

222

”Kirveen- ja haravavarret, reet, puuastiat, kauhat – niitä tehtiin ennen talvisina iltapuhteina tuvissa ja taitavat tekijät panivat esineihin oman persoonallisen leimansa. Tarve-esineiden valmistaminen on luovaa työtä suhtauduttiin vakavasti ja hartaudella”

”Eräässä Kannaksen joukko-osastossa on äskettäin avattu puhdetyöesineiden myymälä sekä valmistunut työpaja tuollaisten esineiden valmistamista varten. Myymälään saavat esineiden valmistajat lähettää kauhojaan, leilejään, voirasioitaan, haarukoitaan sekä pieniä koriste-esineitä. Lomallelähtijät voivat valita myymälästä kotituomisiksi jonkin sopivan esineen. Hinnat on säännöstelty ja laadun suhteen asetetaan esineille määrätty vaatimukset.”

²²¹ Kemppe, 2009, 134–138.

²²² Tauno Kohukoski

Tauno Riikela kertoo rintamasuutarin hommista. He tekevät pitkiä päiviä töitä vaikeissa olosuhteissa.

”STM Tauno Riikela kertoo rintamasuutarin hommista.”²²³

”Nykyisin, jolloin jalkineet samoin kuin muutkin varusteet on saatava kestämään mahdollisimman kauan, suorittavat rintamasuutarit arvokasta työtä. Kenttäsuutarit tekevät monesti vaikeissa olosuhteissa pitkiä työpäiviä, joskus he eivät jouda ruokatuntiakaan pitämään, kun sattuu kiireellisiä korjauksia.

”...Ensin olin komppanian suutarina, mutta myöhemmin ”ylenin” sillä minut määrättiin pataljoonan suutariksi.

”-kuinka paljon ehditte päivässä kenkiä korjata?”

”Jos kahteen mieheen laittaa kuntoon 15 paria, niin se on hyvin tehty. Sehän kyllä riippuu suuresti siitä millaisessa kunnossa korjattavat jalkineet ovat. Ja sitä paitsi joudumme tekemään paljon muutakin kuin kenkien korjauksia. Kintaitten, hevosvaljaiden ja monien muiden korjaustyötä olemme paljon suorittaneet”

Vuoden 1943 aikana saapuneet vapaaehtoiset sijoitettiin aluksi edelleen Jalkaväkirykmentti 47:n III pataljoonaan. Virolaiset osallistuivat koulutuksen ohella vartiopalveluun. Kun virolaisia oli saapunut jo yli 200, heistä muodostettiin oma komppania. Vähitellen koko pataljoona muodostui valtaosiltaan virolaisista. Sitä mukaa kun virolaisten määrä kasvoi, suomalaisia siirrettiin muihin joukkoihin. Päämajan järjestelyosasto antoi helmikuussa 1944 käskyn kaksipataljoonaisen jalkaväkirykmentin muodostamisesta virolaisista vapaaehtoisista. Rykmentti sai nimen Jalkaväkirykmentti 200. Rykmentin perustamisvaiheessa virolaisten vapaaehtoisten määrä oli noin 1850 miestä. Vähäisemmässä määrin virolaisia vapaaehtoisia oli kaukopartiotoiminnassa ja eri aselajien joukoissa. Merivoimissa oli verrattain paljon Virolaisia ja he muodostivat noin 10 prosenttia merivoimien henkilöstöstä. Nämä vapaaehtoisryhmät jäivät rykmenttiä perustettaessa omiin joukkoihinsa. Mannerheim-ristin ritarin, majuri Eero Kivelän komentama Jalkaväkirykmentti 200:n I Pataljoona oli Karjalan kannaksella Jalkalassa

²²³ TK – Reino Rinne

koulutuksessa ja IV Armeijakunnan reservinä. Pääosa muista virolaisista joukoista oli koulutuksessa Taavetissa.²²⁴

Asemasodan aikana rintamilla ehti tapahtua, jollei suorannaista sukupolvenvaihdosta, niin ainakin selkeä ikäluokkien muutos. Jatkosota aloitettiin noin 470 000 miehellä. He olivat syntyneet vuosina 1896–1918 eli olivat sotaan lähtiessä 23–45-vuotiaita. Lisäksi sotaan joutuivat asevelvollisuuttaan suorittavat ikäluokat 1919–1921 ja sodan kestäessä koulutettiin ja rintamille lähetettiin vuosina 1922–1925 syntyneet; osaksi myös ikäluokan 1926 miehet. Vanhimpia ikäluokkia eli yli kolmekymppisiä tosin vapautettiin palveluksesta sodan aikana, mutta osa heistä kutsuttiin takaisin aseisiin kesällä 1944, jolloin palveluksessa oli noin 530 000 miestä. Eri-ikäisten, eri puolilta Suomea kotoisin olleiden ja hyvinkin erilaisista oloista lähteneiden miesten yhteiselon luulisi olleen vähintään haastavaa. Sitä se epäilemättä hetkittäin olikin, varsinkin kun kuolema kurkisteli koko ajan korsun nurkan takaaja juoksuhaudan mutkista. Ankeasta arjesta, kolkosta ympäristöstä ja masentavasta tehtävästä – ammu ennen kuin sinut ehditään ampua – huolimatta rintamamiehet jaksoivat viljellä huumoria ja toimittaa askareita, jotka irrottivat ajatukset edes hetkeksi sodasta. He pyrkivät tekemään elämänsä niin viihtyisäksi kuin se noissa äärimmäisissä olosuhteissa oli mahdollista.²²⁵

Kun sota alkoi pitkittyä ja taistelutoiminta hiljentyä, opiskelu alkoi kiinnostaa myös vanhempia asemiehiä. Rintamaopiskelua vauhditti sodanjohdon salliva asenne: useimmiten opiskelua varten sai vapaata ja kirja-alennuksista sovittiin kustantajien kanssa. Korsujen koulunpenkeillä istui niin kansakoulun kesken heittäneitä sekatyömiehiä kuin akateemisia oppiarvoja tavoittelevia tutkijanalkuja. Sodan pitkittyessä ja mielialojen kääntyessä laskuun päämaja patisteli upseereita aina vain tarmokkaammin pitämään rintamamiehille oppitunteja, joita varten tuotettiin runsaasti aineistoa. Myös alemmissa portaissa tunnettiin huolta siitä, että ”taisteluhenkä kohottavaa, yleissivistyksellistä ja yleishyödyllistä tietoutta ja toimintaa” ei ollut riittävästi tarjolla. Puolustusvoimiin jouduttiin palkkaamaan kansakoulunopettajia antamaan alkeisopetusta lähinnä luku- ja laskutaidoissa. Jatkosodan aikana täysin lukutaidottomia rintamamiehiä tuskin oli enää kovinkaan paljon, mutta on arvioitu, että jopa kymmeniltätuhansilta oli kansakoulu jäänyt kesken. Kannaksen rintamalle perustettiin kansakoulu lokakuussa 1943. Rinta-

²²⁴ Kotro 2006,304–305.

²²⁵ Pilke & Kleemola 2015, 12.

malla olleet abiturientit hyväksyttiin ylioppilaiksi ilman kirjoituksia vuosina 1942 ja 1943, jolloin muutkaan kokelaat eivät kirjoittaneet vaan todistukset annettiin aiemman koulumenestyksen perusteella. Vuonna 1943 kotirintamalla järjestettiin kirjoitukset. Useilla paikkakunnilla kirjoitukset pidettiin epätavallisiin aikoihin tai poikkeuksellisissa paikoissa pommitusvaaran takia. Ensimmäiset rintamaoppikoulut aloittivat toimintansa syyskuussa 1943. Rintamille tai niiden tuntumaan ehdittiin talven 1943–1944 aikana perustaa kaikkiaan kuusitoista oppikoulua, joissa oli yhteensä vähän yli tuhat opiskelijaa.²²⁶

Talvisodan kuljetukset oli Suomen armeijassa hoidettu lähes yksinomaan hevosvoimin. Jatkosodan alkaessa tilanne ei juurikaan ollut muuttunut: silloin puolustusvoimille otettiin lähes 10 000 hevosen lisäksi lähes 36 000 hevosta. Ne kantoivat selässään miehiä, vetivät tykkejä, kuljettivat muonaa ja ampumatarvikkeita sekä haavoittuneita ja kaatuneita sotilaita niin kesällä kuin talvellakin. Vähään tyytyvä, metsätöissä raskaisiin töihin ja niukka ravintoon tottunut suomenhevon pärjäsi varsin hyvin rintamaolosuhteissa ja oli maastoliikuvuudessa täysin ylivoimainen mihin tahansa sodan ajan moottorikulkuneuvoon verrattuna. Hevosilla oli omat korsutallit ja oma lääkintähuolto aina erityisiä hevossairaaloita myöten ja etenkin maalta kotoisin olevat miehet pyrkivät huolehtimaan hevosista jopa ennen itseään. Koiria puolustusvoimilla oli jatkosodan aikana käytössään noin 850. Osa niistä oli pakkolunastettuja, osa lahjoituksena saatuja. Hämeenlinnan sotakoirakoulussa koulutettuja koiria käytettiin desanttien, vihollispartioiden ja leireiltä paenneiden sotavankien etsinnöissä, tunnustelijoina ja vartiointitehtävissä.²²⁷

”Kolonna on ollut matkalla jo useita tunteja. Ja kun se illan suussa saapuu takaisin kuormauspaikalle, tietävät miehet mitä he ja heidän hevosensa tänään ovat jälleen saaneet aikaan.”²²⁸

”Reet, jotka ovat kuin pitkiä, jalaksin varustettuja laatikoita lastataan jo edellisenä iltana. On otettava mukaan monenmoista tavaraa. Alkaen leivästä aina ammuksiin asti. Eikä suinkaan sovi unohtaa postisäkkiä, jotka tällä kertaa ovat varsin pulleita...”

²²⁶ Pilke & Kleemola 1915, 79–92.

²²⁷ Pilke & Kleemola 2013, 195.

²²⁸ A. Eickhoff

”Päivästä päivään he vaeltavat tundran halki, jakavat keskenään vastukset ja puutteet, voittavat pakkaset ja lumituiskut ja tuovat kuormansa vihollisen tulesta välittämättä ajoissa määränpäähän etulinjoille. Kaikesta versoo kuormaston miesten vankka miehistö- ja toveruushenki.”

”Mutta se onkin matkan vaivalloisin osuus. Myrsky on muuttanut kallioiden päällä olevan lumen jääksi ja askeleella luistaa reki syrjittäin tai hyppelhtii sinne tänne. Ihminen ja eläin ponnistelevat mäkeä ylös lähättäen ja puuskuttaen.”

Alkupalvesta 1943 ratsuväkirykmentit luopuivat hevosistaan ja näin vuoden 1941–1944 sodista tuli Suomessa maan ratsuväen viimeinen sota. Jalkaväen ja kenttätyökistön pääosa turvautui koko sodan ajan hevosiin eikä parempaa ystävää suomalaisille taisteli-joille sotien aikana löytynyt kuin vähään tyytyvä, usein metsätoissa raskaaseen työhön tottunut Suomen hevonen.²²⁹

”Sotakoira, sotakissa, sotapolle, sotasika...luettelo suomalaisen sotilaan sotaystävis-tä voisi jatkaa hyvinkin pitkälle. Nelijalkaiset ovat hänen hiljaisia ja vaatimattomia tovereita, jotka jakavat hänen kanssaan sotaretken ilot ja surut. Ne seuraavat heitä usein etulinjan melskeeseen ja joskus ne ovat ratkaisevalla hetkellä. Saattaneet tehdä palveluksen: pelastaa hänen henkensä.”²³⁰

”Pilkki, pieni kerro.. Kun se yhtäkkiä nuuhkaisi sie-raimiinsa jotakin outoa ja epämiellyttävää. Se murahti kiukkuisesti ja nosti karvansa pystyyn. Se oli varoitussignaali luutnantille, joka veti pistoolin kotelosta. Samalla jo räiskähti vihollisen laukauksia parinkymmenen metrin päästä pensaasta. Juostessaan tunsu kipua reidessään vihollinen oli saanut siihen osuman. Kiitos Pilkin antaman varoituksen, ylläkö kuitenkin oli jäänyt vain puolinaiseksi ja ryssä pakeni saavutta-matta tarkoitustaan.”

”Sotapolle on kuitenkin uskollisin ja tarpeellisiin sotilaan toveri. Taistelujoukkojen vetäjänä, muonanhaussa tai partiomatkalla. Tuhannet hevoset suorittavat tässäkin sodassa asevelvollisuuttaan, tyytyvät vähään mutta pys-tyvät paljon. Mihin kaikkeen ne kelpaavat, kävi ilmi eräällä laatokansaarella, jossa muuan tosimies sai jousensa jouhet – oman sotahevosensa häntäjouhista”

²²⁹ Juutilainen & Koskimaa 2006, 87.

²³⁰ TK – Arvo Laro

Varsinaisen armeijan vanavedessä Karjalaan matkasi joukko miehiä, jotka olivat varsinaista sotaväkeä vanhempia – ja elämäkokemuksiltaan mahdollisimman kaukana sodankävijöistä. He olivat TK-miehiä, joiden tehtävänä ei ollut sotiminen vaan siitä kertominen kuvin ja sanoin, niin että usko ja innostus kotirintamalla säilyisi. Joukossa oli toimittajia, kirjailijoita, runoilijoita, opettajia, tiedemiehiä, insinöörejä, valokuvaajia ja elokuvaajia. Oli myös muutama taidemaalari, graafikko ja mainospiirtäjä. He muodistivat omat komppaniansa. Annettujen ohjeiden mukaan he eivät saaneet valehdella, mutta eivät puhua tottaakaan, jos sillä oli kielteinen vaikutus siihen, mikä oli tavoitteeksi asetettu, sodan oikeuttaminen. Rintamakirjeenvaihtajia oli runsaat kaksi sataa. Heistä yli sata oli saanut upseerikoulutuksen tai ylennetty reservissä upseeriksi ennen rintamakirjeenvaihtajaksi tuloaan. Aliupseerit ja miehistöön kuuluneet TK-miehet olivat oikeutettuja käyttämään sotilasvirkamiehen arvoa ja arvomerkkejä, jotka vastasivat luutnantin arvoa. Kirjeenvaihtajiksi pyrittiin valitsemaan henkilöitä, joilla ennestään oli taito kirjoittaa ja riittävä yleissivistys ja harkintakyky. Näin kirjeenvaihtajiksi seuloutui lehtimiehiä, kirjailijoita, ylipäätään akateemisen koulutuksen saneita sivistyshenkilöitä.

231

”Kuluneet talvikuukaudet ovat olleet verrattain lämpimiä. Vain harvoin aamuina on Kannaksen rintamalla mitattu yli 30 asteen pakkasia. Taisteluhaidoissa ja pesäkkeissä valvovat vartiomiehet ovat hyvien varusteiden ansiosta suoriutuneet erinomaisesti kylmyydestä. Toiveikkain mielin on odotettu kevättä ja aurinkoa joka taasen luo lämpöä sekä valoa rintamalinjojen ylle”²³²

”...mutta valppaus ei sittenkään saa hetkeksikään herpaantua. Myrskyöinä vihollispartiot ovat liikkeellä ja pyrkivät tekemään yllätyksiä, Tarkkoina on oltava, sillä kertaakaan ei piippalakkinen partio ole päässyt esteemme ylitse saamasta murhaavaa tulta vastaan.”

²³¹ Lehtinen 2004, 98–100.

²³² TK – Lauri Kulmala

E erityisen suosittuja olivat sellaiset artikkelit, joissa kerrottiin jonkun pitäjän tai maakunnan miesten kunnostautumisesta ja elämästä rintamalla. Sellainen sai yleensä kyseessä olevan alueen lehdissä suojelemaan vastaanoton. Artikkelit eivät suinkaan lähteneet lehdille sellaisina kuin kirjoittaja ne toi toimistoon. Niitä korjailtiin sekä tyyllillisesti että asiallisesti. Työtä ei tehty pelkästään sensuurihengessä, pyyhkimällä pois sopimattomia kohtia, vaan myös jalostavassa mielessä. Kirjoitusten ja artikkeleiden prosessointi kesti yleensä keskimäärin kaksi vuorokautta. Kirjeenvaihtajien laatimista lähes 8 000 artikkelista julkaiseminen kiellettiin noin kymmeneltä prosentilta. Toimittajan työ ei rintamaoloissa ollut helppoa. Jutut piti toisinaan kirjoittaa kannonnokalla, kuorma-autossa liikkuvan kolonnan mukana tai korsun nurkassa epäluuloisten jermujen mulkoi-
lessa ”tyhjäntoimittajaa”. TK-miehet eivät olleet ammattimiehiä armeijan asioissa. Heille saattoi sattua karkeita virheitä, varsinkin kun selostettiin erikoisajelajien, kuten ilmavoimien tai panssarijoukkojen toimintaa. Sotilaallinen terminologia ei ollut hallinnassa, kielenkäytössä oli epätäsmällisyyksiä ja virheitä.²³³

”Automies, joka takavuosina tottui sanomaan bensiiniä niin paljon kuin halusi, ei oikein rakasta häikämyllyä ja onhan se ymmärrettävää, mutta sota on opettanut kansalaisia kärsivällisyyden hyveeseen lukuisissa muissakin suhteissa. Ja puukaasuautolla kyllä pääsee, kun vain on taitoa ja tahtoa.”²³⁴

”Puuhiilen valmistus onkin maassamme kehittynyt melkoiseksi teollisuudeksi, joka yhä tiivistyvän verkostonsa kautta säännöllisesti ruokkii monen monituiset henkilö- ja kuorma-autot sekä bussiverkosto on tietysti luettava myös Itä-Karjalan puolelle, jotta hiilet voitaisiin toimittaa ilman kuljetusvaikeuksia siellä liikennöiville puolustuslaitoksen vaunuille.”

”Miilunpoltto on ikimuistoinen taito varsinaisesti se ei työntekijöiltä vaadi ihmeellisempää ammattikokemusta, mutta työnjohtajalta, hiilto-
mestarilta, kyllä. Työvoimana voidaan siis näilläkin työmailla käyttää paikallisia

²³³ Lehtinen 2004, 132–135.

²³⁴ luutn. Tapio Piha

asukkaita, jotka täten pääsevät ansaitsemaan. Hiiltomestarit sen sijaan ovat Kanta-Suomesta ja täysin päteviä ammattimiehiä.”

”Kun hiiltäminen on lopussa, miilu puretaan ja hiilet murskataan sopivan kokoisiksi. Apuna voidaan käyttää erikoisia murskauslaitteita. Hiilet pakataan voimapaperipusseihin ja siirretään varastoon, mistä ne aikanaan kuljetetaan varsinaisille jakelupaikoille. Havupuumiilusta saadaan noin 650 hehtolitraa hiiltä, koivumiilusta noin 380 hehtolitraa.

Inkeriläisten karkotus kotisijoiltaan. Tuhannet inkeriläisperheet joutuivat jättämään mannsa ja heidät vietiin karkoitusalueille.

”Viime vuosikymmenen alkupuolella ryhtyivät venäläiset karkoittamaan asuinsijoiltaan inkeriläisiä, joille he Tarton rauhansopimuksessa olivat juhlallisesti myöntäneet kulttuuriautonomian. Tuhannet inkeriläisperheet joutuivat jättämään maansa ja mantunsa ja heidät vietiin kuin pahantekijät Neuvostoliiton kaukaisille karkoitusalueille. Tällaisen kohtalon alaiseksi joutui inkeriläinen talonpoika Juho L, joka karkotuksestaan seuraavaksi kerromme.”²³⁵

”...L., joutui aluksi maksamaan raskaita veroja, jotka vuoteen 1930 mennessä olivat kohonneet aina 5 000 ruplaan. Vainotoimenpiteet kohdistuivat yhä ankarampina viattomaan inkeriläisperheeseen, kunnes helmikuussa 1939 tuli ratkaisu, talot, metsät, pellot ja eläimet otettiin pois ja tiloista muodostettiin kolhoositila.

”...matka kohti tuntematonta karkoituspaiikkaa alkoi.”

”...perheet majoitettiin metsään kyhättyihin kylmiin teltoihin ja saattaa arvata, millaista oli niissä asua...vartiointi oli hyvin tarkkaa ja pakenemismahdollisuudet siten pienet.”

”Asuttuaan puoli vuotta teltassa onnistui L:n saada vuokratuksi itselleen vaivainen kamari, josta oli maksettava etumaksua 450 ruplaa ja kuu-

²³⁵ TK – Pauli Myllymäki

kausivuokraa 14 ruplaa. Kaukaisessa karkoituspaikassakaan ei L. saanut olla vainoojiltaan. Häntä pidettiin vakoilijana ja sen vuoksi kävivät GPU:n miehet häntä usein ahdistelemassa.”

”Eräänä maaliskuun yönä 1932 tuli taasen joukko GPU:n miehiä, jotka pengottuaan koko asunnon läpikotaisin vangitsivat L:n vakoilusta epäiltynä, niin hän joutui sadan samanlaisen kohtaloon saaneen kanssa muurmannin vankilaan.”

”...oltuaan kaiken kaikkiaan 1v 4 kk vangittuna hänet vapautettiin yhtä salaperäisesti kuin oli vangittukin.”

”Maa alkoi polttaa isä L:kin jalkojen alla hiipinen hänen oli karattava Pietariin. Täällä hän eli ystävänsä luona, kunnes monien yritysten jälkeen onnistui saamaan varastonhoitajan toimen eräästä huonekalutehtaasta. Vuoden hän sai olla rauhassa vainoojiltaan, mutta sitten taas alettiin suorittaa vangitsemisia. Silloin ei taaskaan auttanut kuin paeta ja palata takaisin hiipimällä kaiken uhallakin.

”...vaihtoehtoiksi tuli joko Puudozi tai Soutjärvi. Joista L. valitsi ensimmäisen. Täällä olot osoittautuivat vielä kurjemmiksi ja niin hän karkasi perheineen Äänisen yli Seutjärvelle, missä pääsi erääseen valtion kauppaan varastomieheksi. Täältä suomalaiset joukot hänet sitten tapasivat, kun Seutjärvi vallattiin.

Kesken sodan jouduttiin järjestämään kursseja, joissa sotilasterminologiaa opeteltiin. Vielä tärkeämpää oli valvoa, ettei vihollista hyödyttäviä tai kotirintaman mielialoja masentavia tietoja pääse julkisuuteen. Kirjoituksissa ja kuvissa ei saanut esittää seikkoja, jotka paljastivat omia suunnitelmia, operaatiomenetelmiä, eri aselajien toimintaa, tai jotka antoivat tietoja joukkojen vahvuuksista, niiden siirroista, kuljetuksista, omista asemista tai korkeimmasta päällystöstä. Asemasotavaiheen aikana kaukopartiomiesten toimet kiinnostivat niin kirjeenvaihtajia kuin kotiyleisöäkin. Lukijoille ei kuitenkaan saanut kertoa tehtävien laatua, kohteita, aseistusta, viestivälineistä eikä ylipäättänsä toiminta- ja partiointimenetelmistä. TK-miehet olivat jokainen yhdenlaisia taiteilijoita ja taatusti erilaisia persoonallisuuksia. Kun rintamamiehet vielä näkivät kuvaustilanteita lavastettavan ja lukivat artikkeleita, joista osa oli keksittyä tai tuntemattomaksi sensuroitua, ei ollut ihme, että arvostus joskus horjui. Kun keskimääräisen artikkelin pituus oli kolme konekirjoitusliuskaa, voi huomata, että tuotteliaimmat suolsivat tekstiä yhden sotaromaanin verran. Vuoden 1943 toimintakertomuksessa tiedotusosasto saattoi todeta, ettei rintamakirjeenvaihtajien tuotannossa enää esiintynyt vastustajan aliarviointia ja

halventamista. Muutos sodan alkukuukausiin oli ollut huomattava. Asemasodan aikana kaukopartiotoiminta nousi tärkeäksi aiheeksi. Sensuurimääräysten takia niiden teksti kuitenkin vesittyi. Viholliselle ei voinut antaa mitään sellaista tietoa, tai yksityiskohtia, joista se olisi voinut tehdä oleellisia johtopäätöksiä. Taistelutapahtumia tai muita sotilaallisia operaatioita ei saanut kuvata yksityiskohtaisesti eikä oikeassa aikajärjestyksessä.²³⁶

”Huolimatta niistä toisinaan varsin kovistakin kohtaloista, joihin Itä-Karjalan ovat liian nuorina joutuneet, he ovat suhteellisen elinvoimaisia ja terhakoita miehen ja naisen alkuja. Tietenkin puutteellisen ravinnon ja epätyytyttävien asunto-olojen vaikutukset näkyvät sellaisissa, jotka bolshevikkien herruuden aikana ovat kuuluneet niin sanoaksemme ”alempiin kasteihin”, mutta suomalaisten aikana järjestetyt paremmat olot eivät ole olleet jälkiä jättämättä.”²³⁷

Parhaita esimerkkejä näiden lasten vitaliteetistä on heidän tiedonhalunsa... Koska kouluverkostoa ei ole kuitenkaan käden käänteessä saatu riittävän tiheäksi, on perustettu runsaasti erikoisia koulukoteja, joissa pitkämatkaisimmat lapset saavat opetuksen lisäksi asunnon ja ruuan, jopa vaatetustakin.”

Asemasodan vuosina päämajan tiedotusosasto yritti suorastaan vääntää rautalankamalleja siitä, mistä aiheista ja millaisia juttuja kaivattiin. Se halusi kuvauksia arkisesta rintamaelämästä, mutta näiden piti olla todenmukaisia. Ei siis juttuja viihdytyskiertueista ja korsukulttuurista, vaan on kuvattava myöskin rintamaelämän vaikeuksia, kuten sääskien aiheuttamaa hermostuttavaa kiusaa, elämää vaivaamissa ja turmelemissa korsuissa, hiekkaan kaivettujen taisteluhautojen alituista luhistumista sateessa, jatkuvia vaarallisia ja hankalia kenttävarustustöitä, uusiutuvia taisteluita ja korpielämän yksitoikkoisuutta. Ei ihme, että tk-mies tunsikin olevansa puun ja kuoren välissä: arjesta piti kirjoittaa, mutta reippaassa hengessä, ikään kuin se olisi sunnuntai. Lisäksi päämajalla

²³⁶ Lehtinen 2004, 135–144.

²³⁷ TK – Tapio Piha

ja rintamajoukoilla oli täysin toisistaan poikkeava näkemys siitä, mitä rintamakuvauksissa piti olla ja kuinka ne piti kirjoittaa.²³⁸

”Suursaaren talvi on joko tuima tai myrskyä... ja juuri kun kaikki ovat alkaneet tottua kylmyyteen ja varanneet valmiiksi parhaat pakkasvarusteensa, herääkin taas jonakin aamuna vallattomaan litinään. Pakkanen on sammunut räntäisen suojakeliin kuin sihahtamalla, ja äkkiä sulava lumi aukookin keväällä mäkien rinteillä ja jyrkänteiden reunoilla nopeasti laajenevia pälvä – tummia läikkiä, jotka tekevät koko saaren kirjavan ja räikeän näköiseksi”²³⁹

”Aina tuulee, olipa sää minkäläinen tahansa. Lempeän hiveleviä tuulia on vain harvoin ja ne puhaltavat ”lounaasta” kuten suursaarelaiset etelää nimittävät.”

²³⁸ Pilke 2011, 100–101.

²³⁹ TK – Niilo Aarnio

8 POHDINTA

Pyrin selvittämään sitä, miten TK-kirjoittajat kertoivat sotatapahtumista? Miten TK-kirjeenvaihtajat kertoivat urheilusta rintamalla? Miten TK-kirjoittajat kertoivat juhlapahtumista? Sekä miten TK-kirjoittajat kertoivat muista ilmiöistä sotarintamalla?

Luin ja kävin läpi 100 TK-kirjoitusta, jotka sattuiivat jakaantumaan lähes tasan kunkin tarkasteltavan asian suhteen. Sotatapahtumia oli 30 kpl, urheilua 29 kpl, viihdettä/juhlia käsitteleviä artikkeleita oli 18 kpl ja muita tapahtumia oli 23 kpl. Kävin läpi artikkelit niin kuin ne olivat ilmestyneet ja tämän jälkeen jaoin ne kunkin tarkasteltavan asian suhteen. Tutkimukset lisäsivät tietoa asemasotavaiheesta. Luin rinnan artikkeleiden lukemisen kanssa kirjallisuutta ja näin minulle muodostui kokonaiskuva jatkosodasta ja erityisesti jatkosodan asemasotavaiheesta. Nämä 100 valitsemaani TK-kirjoitusta ilmestyivät kronologisessa aikajärjestyksessä vuonna 1943 ja vuoden alkuvaiheesta kevääseen 1943 saakka. Artikkelit käsitelivät siis talvitapahtumia ja se näkyi kirjoituksissa. Useat artikkelit käsitelivät eri tavoin talvea tai liittyivät talvella käytäviin tapahtumiin.

Sodasta kertovissa TK-miesten kirjoituksissa oli useassa tapauksessa kyse lentokoneista. Oli tiputettu viholliskoneita ja omat koneet selvisivät lähes vauriotta. Suomalaiset koneet olivat ketterämpiä ja pääsivät hyvin viholliskoneen taakse ampumaetäisyydelle. Suomalainen kone ampui vihollista ja vihollinen syöksyi maahan tai järven jälle. Oli 100 lennon miehiä ja 20 voitettujen taistelun lentäjiä, joita juhlittiin. Ylipäätään suomalaiset lentäjät kuvattiin vihollisia taitavampina ja onnekkampinakin. Vihollisen koneet ammuttiin alas ja osa saattoi paeta, mutta omia tappioita ei tullut, vaan kaikki suomalaiset lentokoneet pääsivät takaisin kotimaaperälle. Lentokonetaistelut olivatkin selkeästi

suomalaisvoittoisia, koska tappioita ei omille koneille tullut, vaan vain koneet saivat lieviä vaurioita ilman mieshukkaa.

Myös laivoista kerrottiin. Venäläisten sukellusvene joutui pakenemaan suomalaisten laivaa ja näin suomalaiset jälleen selvisivät voittajina. Bunkkereissa ja korsuissa myös liikuttiin. Useasti taistelut olivat kovia ja vihollisia kaatui paljon. Usein joku urhea suomalainen heitti kranaatin tmv. vihollisen korsuun ja jälleen oli voitto suomalaisten. Ylipäätään suomalaiset kärsivät melko pienenisiä tappioita, kun taas venäläisten tappiot olivat suuret. Milloin suomalainen hyppäsi vihollisen pesäkkeeseen ja heitti miinan tmv. vihollisen keskelle ja poistui elävänä paikalta. Kerrottiin rohkeista suomalaisista miehistä, jotka täyttivät tehtävänsä tunnollisesti. Esimerkiksi pioneerit rakensivat siltoja ja purkivat vihollisen tekemiä ansoja ja tekivät itse suomalaisten ansoja. Ansojen purkaminen oli hermojaraastavaa puuhaa ja sitä tehtiin varovaisesti, koska venäläisten ansakentät oli nerokkaasti rakennettu.

Kerrottiin piirityksistä ja milloin rengas sulkeutui viholliselle ja vihollinen oli motitettu. Näin vihollisia kaatui runsaasti ja omat tappiot olivat vähäisiä. Saatiin sotasaaliina mm. runsaasti suksia sekä konekiväärejä, kranaatteja ym. arvokasta tavaraa. Viholliset motitettiin kertomusten mukaan usein ja näin suomalaiset joukot saivat arvokkaita voittoja. Toki toisinaan suomalainenkin sotilas tai joukko suomalaisia sotilaita joutui mottiin, mutta pääsivät irtautumaan motista esimerkiksi siten, että vihollinen erehtyi luulemaan suomalaisia omikseen. Tai sitten suomalaisten taistelu oli niin sisukasta, että he pääsivät irtautumaan motista ja piiritystilanne raukesi jälleen kerran.

Joskus TK-kirjoittajat käyttivät sotilaista nimeä, mutta toisinaan käytettiin vain nimi-merkkiä tai lempinimeä. Teorian mukaan olikin tyypillistä, että ei kerrottu sotilaiden oikeita nimiä, vaan käytettiin nimimerkkiä tai pelkkää alkukirjainta sotilaita ilmaistes-
saan. Olikin suotavaa, että tapahtumia muokattiin siten, ettei niistä päästy selville suomalaisten taktiikoista, sijainneista rintamalla ym. asioista, vaan asioista kerrottiin ympäröivästä ja mukailen tosiasiallisia kertomuksia. TK-kirjoitukset eivät myöskään saaneet olla kotirintamaa masentavia, vaan juuri suomalaisten sankaritarinat nostattivat me-henkeä ja suomalaista identiteettiä.

Talvella 1943 oli monia hiihtokilpailuja. Oli viestihiihtoa, partio- eli ampumahiihtoa ja yksilöhiihtoa. Hiihtokisoissa oli runsas osanotto. Usein hiihtäjiä oli paljon ja erikseen saattoi olla hiihto veteraaneille ja lotille. Oli kaupunkien välillä olevia pitkiä hiihtoja. Partiohiihdossa yleensä puolessa välissä ammuttiin 150 metrin matkalta viisi kertaa tauluun. Hiihtäjiä oli kilpailuissa varsin paljon ja taso vaihteli huomattavasti. Oli myös sisunäytekilpailut, joissa alueen hiihtäjien kuukauden aikaiset kilometrit laskettiin yhteen. Tuli 1 200 000 ja 1 500 000 kilometriä eräillä alueilla ja voittajat hiihtivät yli 1 000 kilometriä kuukauden aikana. Myös mäkihyppyä ja jääpalloa harrastettiin jonkin verran talvella 1943.

Nyrkkeilyssä ja painissa kilpailtiin ahkerasti. Rajoitetuista kilpailumahdollisuuksista johtuen nyrkkeily ei ollut parasta mahdollista tasoa. Nyrkkeilyssä on järjestetty kurssi-
tusta ja valmennustoimintaa myös paikkakunnilla, joissa aiemmin ei ole nyrkkeilyä liiemmin harrastettu. Saattoi olla niin, että loppuotteluissakin tuli luovutusvoittoja, koska loukkaantumisia tuli paljon, koska osallistujia oli paljon eritasoisia ja otteluita saattoi kertyä paljon. Harjoitusvälineistä on ollut puutetta. Painissa karsittiin pääsystä

armeijan painimestaruuskilpailuja varten. Kilpailuja oli paljon sotilaita kannustamassa ja seuraamassa. Painissa kuten nyrkkeilyssäkin usein näkyi se, että harjoittelua kilpailuja varten oli varsin vähän tai ainakin liian vähän kilpailuihin nähden.

Urheilua käsittelevissä tk-miesten kirjoituksissa oli paljon henkilöiden koko nimiä, ei vain nimimerkkejä. Näin se poikkesi verrattaessa sotatapahtumiin. Hiihto- ym. kilpailuissa oli nähtävästi suotavampaa käyttää urheilijoiden kokonimiä eikä vain nimimerkkejä, kuten sotatapahtumista kerrottaessa.

Aunuksen teatteri oli ensimmäinen varsinainen rintamiesteatteri. Teatteri pystyy tekemään 60 kertaa saman näytöksen aina täysille saleille. Koska teatteri on rintamamiesteatteri, kiertävät näyttelijät rintamalla paukkupakkasessa ja vesisateessakin. On mottihallia, Lottalaa ja Pohjantupaa, joissa pidetään viihdyttäviä tilaisuuksia. Kutsuvieraita saattaa olla yleisönä jopa 800, joten kyse on suurista saleista. On musiikkiesityksiä, tanssiesityksiä ja jopa voimisteluesityksiä. Esittäjinä saattaa olla sotilaista koostuvia muusikoita tai sitten ammattimuusikoita.

Aunuksen radiota kuunneltiin ahkeraan ja se onkin valjastettu palvelemaan rintamamiesten kuulijajoukkoa. Sotilaat lähettävät radioon omia toivomuksiaan. Aunuksen kannaksen joukot järjestivät helmikuussa ensimmäisen asemiesillan. Pääsyliput myytiin hetkessä loppuun. Jälkimmäinen esitys radioitiin Aunuksen radion kautta radiota kuunteleville. Sotilaiden mukaan on turha riidellä siitä, mitä halutaan kuunnella. Tärkeintä on, että ylipäätään korsussa on radio, jolla voi kuunnella. Radio saattaa olla auki aamuvarhaisesta ilta myöhäiseen ja joskus myöhään yöhön asti.

Vepsäläiset häät jaetaan kolmeen pääosaan: kosiossa käynti, silmäin ristiminen ja varsinaiset häät eli ”Svadba”, kuten vepsäläiset sitä nimittävät. Kosiossa käyvät sulhasen miespuoliset sukulaiset muutamaa viikkoa ennen häitä. Seuraavana päivänä sulhaselle kerrotaan, onko kosioon suostuttu. Silmäin ristiminen tapahtuu morsiamen kodissa. Talo on koristeltu lehvillä ja havunoksilla. Silmäin ristimisessä sulhanen sytyttää päreän ja antaa sen morsiamelle, joka sytyttää sillä jumalan kuvan ja heittää päreän osat kuvan alle. Loppuyö sujuu syöden, tanssimalla ja itkien. Hääjuhllaisuudet jatkuvat kun morsian käy saunassa. Tämän jälkeen sulhanen etsi ulkoa tyttöjoukosta oman morsiamensa. Tämän jälkeen sulhanen tarjoaa koko häävälle ryypyt, jonka jälkeen käydään papin luona vihittävänä. Tämän jälkeen häät jatkuvat sulhasen kotona syöden, juoden, tanssien ja laulaen aamuun asti. Häämenoja saatetaan tällä tavoin välillä sulhasen ja välillä morsiamen luona jatkaa parikin viikkoa.

Äyräpään hävitetyllä kirkkomäellä on nurkkaukseen aidan viereen kerätty haudoilta suuret määrät patsaita. Valamossa on hakattu hautakiviä. Alakerrassa oli luostarin nähtävyys, luostarin perustajien, pyhän Hermannin ja Sergeinn, vuosisatainen hauta. Nyt se on alastomaksi raastettu ja kirkkoa on käytetty elokuvateatterina. Itä-Karjalan hautausmailla ei ole pirstottavia patsaita on vain harmaantuneita puuristejä ja niistäkin on iso osa hävitetty. Suomalaisten vallatessa syksyllä 1941 Äänijärven, on sen eräästä saaresta löydetty vanha kirkonkello. Oletettavasti kirkonkello on ruotsalais-venäläisen sotien aikainen ja kuljetettu Venäjälle joko Ruotsista tai Ahvenanmaalta.

Lotta istuu kuulokkeet korvilla morsettamassa ja käsittelee laitteita taitavasti. Näillä radiolotilla on tärkeä rooli sodassa, heidän painellessa ja vääntäessä nappuloita. Eräässä talossa asuu iv-lottila. Vartiopäällikkö on kiivennyt torniin huolehtimaan vartioinnista muiden ollessa ulkona viettämässä loppiaisiltaa, kävelemässä tai hiihtämässä. Lottia on

myös puhelinkeskushoittajattarina. Toimivat välittäjinä ja yhdistävät ja katkaisevat puheluita. Puhelinlotat vuorottelevat työnsä ääressä yötäpäivää. Työ vaatii sorminäppäryyden lisäksi ajatuksen selkeyttä ja lujia hermoja.

Korsuissa karbidilamppujen loisteessa tehdään puhdetöitä. Koristeellisia lusikoita kauhoja, erilaisia rasioita ja puisia puukontuppeja. Myös tuohityöt ovat suosittuja, vaikkakin raaka-aineen saanti saattaa asettaa niille rajoituksensa. Kannaksella on avattu puhdetyömyymälä. Sieltä voi kotiin lähtiessä ostaa kirveen- ja haravanvarren, reen, puuastiat, kauhan, leilin voirasian, haarukan tai pienen koriste-esineen. Hinnat on säännöstelty ja laadun suhteen esineillä on tietyt vaatimukset. Kenttäsuutarit vuorostaan tekevät pitkää päivää korjaten jalkineita ja muita kohteita. Näin kengät, kintaat, hevosvaljaat ja monet muut korjauskohteet kestävät pidempään. On hyvä jos kahteen mieheen laittaa 15 paria kenkiä kuntoon päivässä.

Kannaksella on pystytetty satoja asevelitaloja sotaleskille ja invalideille. Tuvassa on vain välttämättömimmät esineet, seinänvieruspenkit, pöytä ja pari kolme tuolia. Nurkassa puusänky. Martta-emäntä käy lypsällä ja palaa takaisin ämpäri puolillaan maitoa. Hän alkaa käyttää ovensuussa olevaa separaattoria. Mailis koettaa olla äidilleen avuksi. Hyvästelyt jättäessään talon emäntä alkaa kiertää maitoa.

Asemieskuvaus on suuressa suosiossa ja asevelimiehiä, jotka eivät ole ottaneet kuvaa on yhä harvemmassa. Kuvaajia kiertää sotilaiden joukossa rintamissa ja suuremmissa paikoissa on asemiesvalokuvaamoitakin. Vaikka tarkoituksena on varojen hankinta viihdytystarkoituksiin, ovat valokuvat kohtuuhintaisia, jonka jokainen mies voi ostaa. Asemieskuvaamoissa saattaa kuukaudessa käydä yli tuhatkin sotamiestä ottamassa

valokuvan itsestään. Toiminnalla saaduilla varoilla ostetaan radioita, kirjoja, pelejä ja muuta viihdytysvälineistöä, sekä kustannetaan kiertueita.

Hevoskolonna on ollut matkassa jo useita tunteja ja illalla saavuttuaan takasin kuormauspaikalle, tietävät miehet mitä he ja heidän hevosensa ovat tänään saaneet aikaiseksi, Rekiin lastataan jo edellisiltana monenlaista tavaraa: leipää, ammuksia ja postisäkkejä jne. Päivästä päivään he vaeltavat tundran halki ja jakavat keskenään vastukset ja puutteet, voittavat lumituiskut ja pakkaset ja tuovat kuormansa vihollisen tulesta välittämättä määränpähän etulinjoilla. Kuormaston miesten kesken vallitsee vankka miehistö- ja toveruushenki. On myös koiravaljakoita, jotka tekevät tärkeää työtään. On sota-koiraa, sotakissaa, sotapollea ja sotasikaa. Nelijalkaiset ovat sotilaan hiljaisia ja vaatimattomia tovereita jakaen hänen kanssaan sotaretken ilot ja surut. Sotapolle on kuitenkin uskollisin ja tarpeellisiin sotilaan toveri. Hevosia oli taisteluajoneuvojen vetäjänä, muonanhaussa tai partiomatalla. Tuhannet hevoset suorittavat jatkosodassakin asevelvollisuuttaan, tyytyvät vähään mutta pystyvät paljon. Mihin kaikkeen ne kelpaavat, kävi ilmi eräällä Laatokansaarella, jossa eräs mies sai jousensa jouhet oman sotahevonsa häntäjouhista. Täysin ajanmukaisessa pienessä farmissa hoidetaan tanskalaisia maatiaiskaniineja, jotka nauttivat komentajan erikoista hoivaa.

Suomen punaisen ristin laajaan työkenttään kuuluvat useat Itä-Karjalan alueella sijaitsevat sairausmajat, jotka kohottavat väestön terveydentilaa ja jopa pelastavat ihmishenkiä. Kunkin sairausmajan johdossa on terveystönsis, joka kiertää myös ympäristökylissä tarkistaen ja neuvoja antamassa. Hänellä on apunaan lääkintäkoulutuksen saaneita armeijassa olevia miehiä. Sairausmajan varsinaiset hoitajat ovat kotoisin Kanta-Suomesta ja ammattitaitoisia. On myös apusisaria ja harjoittelijoina karjalaisia tyttöjä.

Sodan ollessa käynnissä ovat puukaasuautot tulleet käyttöön. Puuhiilen valmistus on kehittynyt oikeaksi teollisuudeksi, joita käyttää henkilöautot, kuorma-autot ja bussiverkosto myös Itä-Karjalan puolelle saakka. Myös puolustusvoimissa on puukaasuvaunuja käytössä. Miilunpoltto ei vaadi ammattitaitoa suurestikaan työntekijöiltä, mutta hiiltomestarilta kylläkin. Hiiltomestarit ovat Kanta-Suomesta ja päteviä ammattimiehiä. Kun hiiltäminen on lopussa, miilu puretaan ja hiilet murskataan sopivan kokoisiksi paloiksi. Tämän jälkeen hiilet pakataan voimapaperipusseihin ja siirretään varastoon odottamaan kuljetusta varsinaisille jakelupaikoille. Havupuumiilusta saadaan noin 650 hehtolitran hiiltä, koivumiilusta noin 380 hehtolitran.

30-luvun alkupuolella venäläiset ryhtyivät karkottamaan asuinsijoiltaan inkeriläisiä, joille he Tarton rauhansopimuksessa olivat juhlallisesti myöntäneet kulttuuriautonomian. Tuhannet inkeriläiset perheet joutuivat jättämään maansa ja heidät vietiin Neuvostoliiton kaukaisille karkotusalueille. Tällaiseen kohteluun joutui myös inkeriläinen talonpoika Juho L. Aluksi hän joutui maksamaan raskaita veroja ja vuonna 1939 talot, metsät, pellot ja eläimet otettiin pois ja tiloista muodostettiin kolhoositila. Perheet majoitettiin metsään kyhättyihin kylmiin teltoihin ja vartiointi oli tiukkaa. Asuttuaan puoli vuotta teltassa onnistui L:n saada vuokratuksi itselleen vaivainen kamari. Häntä pidettiin vakoojana ja GPU:n miehet kävivät yhtenäen häntä kuulustelemassa. Lopulta hänet vangittiin vakoilusta epäiltynä. Oltuaan vuoden ja neljä kuukautta vangittuna hänet vapautettiin. Hänen oli nyt karattava Pietariin, jossa eli ystävänsä luona. Hän sai varastonhoitajan työtä eräästä huonekalutehtaasta. Vuoden hän sai olla rauhassa vainoojiltaan, kunnes oli jälleen aika paeta. Vaihtoehdoiksi tuli joko Puudozi tai Soutjärvi. Joista L. valitsi ensimmäisen. Täällä olot osoittautuivat vielä kurjemmiksi ja niin hän karkasi perheineen Äänisen yli Seutjärvelle, missä pääsi erääseen valtion kauppaan

varastomieheksi. Täältä suomalaiset joukot hänet sitten tapasivat, kun Seutjärvi vallattiin.

Muissa tapahtumissa oli edellisen kaltainen kirjoitus, jossa ei käytetty koko nimeä, vaan mies oli L. Tällä varmaankin pyrittiin siihen, että miestä ei kyetä tunnistamaan kirjoituksen perusteella.

Aineiston analysoinnin reliaaabelius, eli tuleeko rinnakkaisilla tutkimuksilla sama tulos, uskoisin olevan hyvä. Käsittelin 100 TK-kirjoitusta huolellisesti ja jaoin ne neljään kategoriaan sota, urheilu, viihde ja muut tapahtumat. Näin kuhunkin osioon tuli suunnilleen saman verran tk-kirjoituksia. Se miten joku toinen olisi jakanut TK-kirjoitukset on hieman epäselvää, mutta luulisin valinnan osuneen samaan kuin itselläni. Validiteetti eli se, tuliko tulokseksi se, mitä haettiin voin myös sanoa olevan hyvän. Luin kunkin osion alla olevat TK-kertomukset huolellisesti läpi ennen analysointia ja yhteenvetoja. Näin ollen se, mitä hain tuli tehtyä. Alkuasetelmani ja kysymykset joihin hain vastausta toteutui gradun edetessä ja TK-kirjoituksia analysoidessani. Metodien vertailu tutkimuskirjallisuuden ja TK-kirjoitusten välillä oli ilmeinen. Kirjallisuus tuki TK-kirjoituksia.

Tutkimus lisäsi ainakin omalta kohdaltani hyvin paljon tietämystä toisesta maailmansodasta niin kirjallisuuteen perehtymällä kuin TK-kirjoituksia lukiessa. Etenkin jatkosota ja sen asemasotavaihe tuli tutuksi. Asemasota oli täynnänsä tapahtumia, vaikka suuri-
mittaisia sotatapahtumia se ei sisällään pitänyt. Asemasotavaiheessa oli pienimuotoisia kahakoita ja joitain suurempiakin taisteluita. Asemasotavaiheessa keskityin tehtävänannon mukaisesti vuoteen 1943 ja eniten luin juuri tuon vuoden tapahtumista,

jolta ajalta TK-kirjoituksetkin olivat. Teoriaa löytyi ihan kiitettävästi, joka käsitteli TK-kirjoituksissa esiintyviä tapahtumia.

Jatkossa voisi tutkia vuoden 1944 tapahtumia tai aikaa ennen asemasotaa. Tällöin mukaan tulisi ajanjaksoja, jolloin taistelut olivat kiivaimmillaan. Itse kuitenkin valitsin asemasotavuoden 1943 ihan sattumalta. Koska se oli ensimmäinen vuosi, jonka TK-kirjoitusten kansiota aloin selata läpi. Näin sitten tuli luettua se 100 kirjoitusta alkuvuodesta 1943 lähtien. Aluksi vaikutti siltä, että asemasotavuodet olivat ”tylsä” ja tapahtumaköyhiä, mutta sotilailla oli monenlaista puuhaa ja tekemistä asemasodankin aikana. Oli myös partisaanitoimintaa ja harrastusmahdollisuudet olivat tuolloin parhaimmillaan. Sotilaat urheilivat, tekivät puhdetöitä ja harrastivat kortinpeluuta ym. Asemasotavaihe ei siis ollut kuitenkaan tapahtumaköyhää, vaan TK-kirjoituksia ilmestyi asemasodankin aikana ja oli sotatapahtumia, urheilua, juhlatilaisuuksia ym. tapahtumia, joista TK-miehet kirjoittivat.

Varmaankin kirjoitukset ennen tai jälkeen asemasodan olisivat hieman erilaisia. Olettaisin, että sotatapahtumat painottuisivat entisestään ja muita tapahtumia olisi vähemmän. Vaikka oletankin, että TK-kirjoittajat kirjoittivat kiivaiden sotatapahtumien aikana muusta toiminnasta, jota oli rinnan sotatapahtumien kanssa. Aikana ennen asemasotaa ja sen jälkeen kuitenkin esimerkiksi urheiltiin, vaikkei siinä mittakaavassa kuin asemasotavuosina ja erityisesti vuonna 1943, joka oli harrastusten suhteen vilkkainta aikaa. Mikäli jatkaisin asian tutkimista, voisin tarkastella esimerkiksi kirjoituksia vuoden 1944 sotatapahtumien aikana ja näin saisi vertailukohtaa tälle tutkimukselle. Vertaamalla asemasotaa varsinaisiin sota käyviin jaksoihin antaisi lisävalaistusta Suomesta sota käyvänä valtiona.

Onnistuin mielestäni hyvin siteerattavien kappaleiden valinnassa kustakin 100:sta TK-artikkelista. Luin kunkin TK-kirjoituksen läpi ja sitten kursiivisesti valitsin artikkeleista kappaleet, jotka otin mukaan käsittelyyn ja tähän graduun. TK-kirjoitusten pituus vaihteli puolesta sivusta aina noin neljään sivuun saakka. Myös informaatio vaihteli TK-kirjoituksittain. Lyhyissä artikkeleissa saattoi esiintyä vain vähän tekstiä ja esimerkiksi hiihtokilpailutulokset kun taas pitkässä artikkelissa kerrottiin pitkiäkin tapahtumaketjuja. Keskimääräinen sivupituus oli jotakuinkin kaksi liuskaa.

TK-kirjoituksia kun vertaa alan kirjallisuuteen havaitsee sen, että kirjoitukset tukevat kirjallisuutta ja päinvastoin. TK-kirjoitukset sisälsivät tapahtumia, jotka ovat oikeasti tapahtuneet ja jotka liittyivät oikeaan historiaan ja ajankohtaan. Asemasotavaihe oli juuri sellainen, minkä kuvan noista valitsemastani 100:sta artikkelista sai selville. Teoriaa ja kirjallisuutta haalin mielestäni melko paljon, vaikken kaikkea käyttänytkään tämän gradun tekemisessä. Osassa oli teoriaa ilman asemasotavaihetta tai ne olivat kertomuksellisia kustakin tapahtumasta ja varsinainen informatiivinen anti tämän gradun suhteen oli niukkaa. Osa teoreettisesta kirjallisuudesta oli sellaista, että sitä pystyi hyödyntämään läpi jatko-sodan ja asemasotavaiheen kanssa tämän gradun teossa.

Osittain kuitenkin tuli TK-kirjoituksista hieman liian ruusuinen kuva tapahtumista. Kaikki oli auvoista. suomalaisille ei tullut tappioita taisteluissa juuri lainkaan ja jos tuli niitä tuli niukasti. Venäläisiä kaatui taisteluissa runsaastikin. Kirjallisuuden mukaan kuitenkin suomalaisetkin kärsivät tappioita asemasotavaiheen taisteluissa. Varmaankin TK-miesten oli mukava kirjoittaa juuri niistä taistelutapahtumista, jotka olivat suotuisia suomalaisia kohtaan ja joissa tosiaan ei juuri ollut suomalaistappioita. Näin ollen TK-

kirjoitukset oli kirjoitettu hengessä, joka antoi hyvän kuvan suomalaisten sotataidoista ja antoi uskoa Suomen menestymiseen sodassa. Suomi taisteli TK-artikkeleiden mukaan hyvin ja tappiot olivat siis vähäisiä.

TK-kirjoitusten sitominen kirjallisuuteen on sikäli luonnollista, että kun kirjallisuus tukee TK-kirjoituksia, kirjallisuus on validia ja sitä on riittävästi hyödynnetty tätä gradua tehtäessä. Kirjallisuutta on runsaasti ja iso osa siitä tukee TK-kirjoituksia ja käsiteltävää ajanjaksoa. Vain murto osa kirjallisuudesta oli epävalidia ja sellaista, jota en voinut hyödyntää tätä gradua tehtäessä. Kirjallisuus oli mielestäni riittävästi kattamaan jatkosotavaiheen ja etenkin asemasotavaiheen ja vuoden 1943 tapahtumat.

Kaikkienensa tämän gradun tekeminen oli haastava prosessi. TK-kirjoitusten valinta, joka oli kuten mainitsin, sattumuksellisesti vuosi 1943 oli lukemiseltaan pitkä prosessi. 100 TK-kirjoitusta kävin läpi ja niiden lukeminen oli antoisaa. Kieli oli paikoitellen rehevää. Monet TK-kirjoitukset olivat julkaistu ilman kirjoittajaa ja vaikuttaisi siltä, että aika moni kirjoitus oli juuri tuntemattoman kirjoittajan kirjoittama, vaikka suurimmalla osalla oli kirjoittaja selvillä. Yleensä tuntemattoman kirjoittajan tekstit olivat lyhkäisiä ja sisälsivät esimerkiksi jonkun urheilukilpailun tulokset. Osa kirjoittajista oli kirjoittanut useamman TK-kirjoituksen, jotka olin valinnut tähän graduun. Osa TK-kirjoittajista olikin varsin ahkeria kirjoittamaan ja julkaisivat paljon artikkeleita. Osa jäi vuorostaan nimettömiksi, joten heidän artikkeleidensa lukumäärää ei pysty arvioimaan.

Tutkimus on antanut minulle uutta tietoa jatkosodasta ja etenkin asemasotavaiheesta. TK-kirjoitukset olivat informaatioarvoltaan hyvin erilaisia ja moni artikkeli kertoi tapahtumista tuoden minulle lisävalaistusta asioiden kulkuun. TK-artikkeliden lukemi-

nen, analysointi ja pohdinta onnistuivat varsin hyvin. Sain irti artikkeleista sen oleellisen tiedon, mitä ne pitivät sisällään. Artikkelit olivat helppolukuisia ja niiden vaihteleva informatiivinen anti toi tähän graduun juuri sen tiedon, mikä niillä oli. Paljon informaatiota olevat artikkelit lisäsivät tietämystäni paljonkin ja vähäisesti informaatiota sisältäneet artikkelit eivät juuri tuoneet lisäarvoa tälle tutkimukselle.

Sidoin TK-kirjoitukset kirjallisuuteen ja kirjallisuuteen peilattaessa artikkeleista sai enemmän irti. Artikkelit sisälsivät tietoa, jota esiintyi teoreettisessa kirjallisuudessa paljonkin. TK-kirjoitukset toivat lisäarvoa kirjallisuudelle ja vaikka osassa käsittelemääni teoreettista kirjallisuutta kerrottiin vastaavan laisista tapahtumista, eivät ne jättäneet mitään epäselvyyttä asian tiimoilta. Kirjallisuus tuki TK-kirjoituksia täysin ja päinvastoin. TK-kirjoitukset olivat valtaosiltaan ammattitaitoisen ihmisten tekstiä ja kuten kirjallisuuskin kertoo, ovat TK-kirjoittajat hieman varttuneempaa väkeä ja maailmaa nähneitä, joten heidän kirjoituksensa ovat varsin kypsää tekstiä. Ryssittelyä teksteissä oli jonkin verran, vaikka sitä pyrittiin tietoisesti välttämään. Teksti oli kuitenkin selkeää ja asiatekstiä ilman sen suurempia alatyylisiä ilmauksia.

LÄHTEET

- Aarniharju, K. 1988. 292 lottaa menetti henkensä. Teoksessa M. Hakko (toim.) *Naiset kertovat sodasta*. Helsinki: Kustantaja Rintamanaisten liitto, 132–133.
- Ahonen, S. 1994. Fenomenografinen tutkimus. Teoksessa L. Syrjälä, S. Ahonen, E. Syrjäläinen & S. Saari. *Laadullisen tutkimuksen työtapoja*. Helsinki: Kirjayhtymä, 113–160.
- Alasuutari, P. 1993. *Laadullinen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Auvinen, E. 2006. Miinasodan tulokset Suomenlahdella. Teoksessa J. Leskinen & A. Juutilainen (toim.) *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Helsinki: WSOY, 486–508.
- Elfvengren, E. 2006. Erämaasivustojen suojaus, kenttävartiot ja korpitukikohdat. Teoksessa J. Leskinen & A. Juutilainen (toim.) *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Helsinki: WSOY, 379–389.
- Elfvengren, E, Kosonen, M & Laidinen E. 2010. *Vihollisen selustassa. Päämajan tiedustelu Neuvosto-Karjalassa 1939–1944*. Helsinki: Otava
- Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Eskola, J. & Vastamäki, J. 2001. Teemahaastattelu: opit ja opetukset. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*. Jyväskylä: PS-kustannus, 24–42.
- Eskola, J. 2001. Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Jyväskylä: PS-kustannus, 133–157.
- Hakala, J. T. 2001. Menetelmällisiä koetuksia. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*. Jyväskylä: PS-kustannus, 10–23.
- Heikkinen H. L. T. 2015. Kerronallinen tutkimus. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Jyväskylä: PS-kustannus, 149–167.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2000. *Teemahaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Yliopistopaino.

- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 1997. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Häikiö, M. 2006. Jatkosodan ulkopoliittika: asemasotavaihe. Teoksessa J. Leskinen & A. Juutilainen (toim.) Jatkosodan pikkujättiläinen. Helsinki: WSOY, 349–361.
- Hämäläinen, M. 2009. Suomen ilmavoimien laivuuheet osa 4. Pommituslentolaivue 48. Helsinki: Koala.
- Hänninen V. 2015. Narratiivisen tutkimuksen käytäntöjä. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 168–184.
- Juutilainen, A. 2006. Turruttava asemasodan vaihe. Teoksessa J. Leskinen & A. Juutilainen (toim.) Jatkosodan pikkujättiläinen. Helsinki: WSOY, 341–349.
- Juutilainen, A. & Koskimaa, M. 2006. Maavoimien joukkojen perustaminen. Teoksessa J. Leskinen & A. Juutilainen (toim.) Jatkosodan pikkujättiläinen. Helsinki: WSOY, 77–88.
- Karjalainen, M. 2006a. ”Marsalkka haluaa puhelun...” Päämajan langallinen viestiliikenne. Teoksessa J. Leskinen & A. Juutilainen (toim.) Jatkosodan pikkujättiläinen. Helsinki: WSOY, 101–119.
- Karjalainen, M. 2006b. Upseerit jatkosodan Päämajassa. Teosessa T. Kinnunen V. Kivimäki (toim.) Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi ja jatkosodasta. Helsinki: minerva, 159 – 170.
- Kemppi, J. 2009. Jatkosodan asemasota. Teoksessa. L. Haavisto (toim.) Suomalainen sotilas. Jääkäristä rauhanturvaajaan. Helsinki: Weilin+Göös, 134–144.
- Kiviniemi, K. 2001. Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 68–84.
- Koskimaa, M. 2006. Tali-Ihantalan suurtaistelu. Teoksessa J. Leskinen & A. Juutilainen (toim.) Jatkosodan pikkujättiläinen. Helsinki: WSOY, 930–942.
- Korhonen, P. 1994. Jatkosodan miinoiteista ja miinoitusjärjestelmistä. Teoksessa E. puranen, S. Roudasmaa & E. Vankka (toim.) Pioneerit sodassa 1939–1944. Salo: SASApaino, 104–107.
- Kosonen, M. 2006. Päämajan kaukopartiot. Teoksessa J. Leskinen & A. Juutilainen (toim.) Jatkosodan pikkujättiläinen. Helsinki: WSOY, 398–416.

- Kotro, A. 2006. Ulkomaalaiset ja heimokansat Suomen armeijassa. Teoksessa J. Leskinen & A. Juutilainen (toim.) *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Helsinki: WSOY, 300–322.
- Laine, T. 2015. Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Jyväskylä: PS-kustannus, 29–51.
- Laine, T. 2001. Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Jyväskylä: PS-kustannus, ensimmäinen painos, 26–43.
- Lappi, A. 2006. Kotialueen ilmapuolustuksen torjuntavoitto 1944. Teoksessa J. Leskinen & A. Juutilainen (toim.) *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Helsinki: WSOY, 712–735
- Laurila, K. 2002. *Jatkosodan kaukopartiolennot*. Helsinki: Koala-Kustannus.
- Lehtinen, L- 2004. *Itsenäisyyden puolustajat. Kynällä, kameralla, kiväärillä*. Helsinki: Weilin+Göös.
- Lehtinen, L. 2006. Sodankäyntiä sanoin ja kuvin. *Suomalainen sotapropaganda 1939–44*. Helsinki: WSOY.
- Liikanen, S. 2013. *Panssarimurskaajat. Panssarintorjunta talvi- ja jatkosodassa*. Helsinki: Gummerus.
- Lindroos, H. 2006. Mottitaistelua puusta . Teoksessa J. Leskinen & A. Juutilainen (toim.) *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Helsinki: WSOY, 547–554.
- Maanpuolustuksenkorkeakoulun Historian laitos. 1994. (toim.) *Jatkosodan historia 6. Meri- ja ilmapuolustus. Hallinto ja sotatalous. Huolto ja aselajit. Kotijoukot*. Helsinki: WSOY.
- Marton, F. & Booth, S. 1997. *Learning and awareness*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Moilanen, P. & Rähkä, P. 2001. Merkitysrakenteiden tulkinta. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Jyväskylä: PS-kustannus, 44–67.
- Niikko, A. 2015 Dekonstruktio kvalitatiivisessa tutkimuksessa: piilomerkitysten ja ristiriitojen etsintää ja tulkintaa. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) *Ikkunoita*

- tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 89–105.
- Nikunen, H. 2011a. Asemasodan ilmasotatoimet. Teoksessa H. Nikunen, J. K. Talvitie & K. Keskinen. Suomen ilmasodan pikkujättiläinen. Helsinki: WSOY, 216–261.
- Nikunen, H. 2011b. Ilmavoimien organisaatio ja ryhmitys asemasodassa. Teoksessa H. Nikunen, J. K. Talvitie & K. Keskinen. Suomen ilmasodan pikkujättiläinen. Helsinki: WSOY, 194–201.
- Näre, S. 2008. Naiset ja miehet sodan pyörteissä. Teoksessa M. Turtola (toim.) Sodassa koettua. Arkea sodan varjossa. Helsinki: Weilin+Göös, 88–31.
- Ohanwe, M. 1993. Järjestönaiset huolenpitäjinä koti- ja sotarintamalla. Teoksessa R. Raitis & E. Haavio-Mannila (toim.) Naisten aseet. Suomalaisen naisena talvi- ja jatkosodassa. Helsinki: WSOY, 131–159.
- Olsson, M. 2006. Työtä kokonaisuuden hyväksi- jatkosodan lottatoiminta. Teoksessa J. Leskinen & A. Juutilainen (toim.) Jatkosodan pikkujättiläinen. Helsinki: WSOY, 434–453.
- Pajari, R. 1982. Jatkosota ilmassa. Helsinki: WSOY.
- Peltonen, M. 2006. Kaukopartiolennot – sissejä linjojen taakse. Teoksessa J. Leskinen & A. Juutilainen (toim.) Jatkosodan pikkujättiläinen. Helsinki: WSOY, 417–433.
- Pilke, H. 2011. Julkaiseminen kielletty. Rintamakirjeenvaihtajat ja päämajan sensuuri 1941–1944. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Pilke, H. & Kleemola, O. 2015. Elämää juoksuhaudoissa. Sotilaiden hovit ja harrastukset jatkosodan rintamalla. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Pilke, H. & Kleemola, O. 1913. Suomi taisteli. Kuvat kertovat. Helsinki: Readme.fi.
- Pirhonen, P. 1980. Sissien sotaa. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto.
- Raitis, R. 1993. Läheisen omaisen kaatuminen. Teoksessa R. Raitis & E. Haavio-Mannila (toim.) Naisten aseet. Suomalaisen naisena talvi- ja jatkosodassa. Helsinki: WSOY, 247–279.
- Raunio, A. & Kilin, J. 2008. Jatkosodan torjuntataistelu 1942–44- Helsinki: Kartakeskus.
- Rumpunen, K. I. 1991 (toim) J. K. Paaskikivi. Jatkosodan päiväkirjat. Helsinki: WSOY.

- Rönkkönen, T. 2006. Kenttäposti ja postisensuuri. Teoksessa J. Leskinen & A. Juutilainen (toim.) *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Helsinki: WSOY, 634–646.
- Seppinen, I. 2006. Ulkomaankauppa jatkosodan aikana. Teoksessa J. Leskinen & A. Juutilainen (toim.) *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Helsinki: WSOY, 362–378.
- Sinerva, M. 2006. Korpisoturin korsusutkukset. Teoksessa J. Leskinen & A. Juutilainen (toim.) *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Helsinki: WSOY, 697–711
- Soikkanen, M. 2006. Sotaa ja eränkäyntiä. Teoksessa J. Leskinen & A. Juutilainen (toim.) *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Helsinki: WSOY, 576–590.
- Sorko, K. Kolmen rintaman rykmentti JR 50 1941–1944. Saarijärvi: Saarijärven Offset.
- Syrjö, V.-M. 2006. Propaganda jatkosodassa Teoksessa J. Leskinen & A. Juutilainen (toim.) *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Helsinki: WSOY, 561–575.
- Sotatieteen Laitoksen Sotahistorian toimisto. 1993. (toim.) *Jatkosodan historia 4. Saksalaisarmeijan hyökkäys Pohjois-Suomesta. Asemasota. Vetäytyminen Karjalannokan kannakselta*. Helsinki: WSOY.
- Teivainen, L. 2006. *Sota Suomessa*. Helsinki: Elämäntaitajaliitto.
- Tikkanen, P. H. 1998. *Sissejä ja partisaaneja*. Hämeenlinna: Karisto.
- Tikkanen, P.H. 2001. *Kaukopartiosissit rautateillä*. Hämeenlinna: Karisto
- Tikkanen, P.H. 2003 *Taistojen tie*. Hämeenlinna: Karisto.
- Turtiainen, J. 2009. Urheilu yhteishengen luojana ja sotaväsymyksen ehkäisijänä. Teoksessa M. Turtola (toim.) *Sodassa koettua. Yhdessä eteenpäin*. Helsinki: Weilin+Göös, 202–221.
- Uutaniemi, P. 2005. *Panssaritorjunta*. Teoksessa M. Karjalainen (toim.) *Jatkosodan taistelut*. Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu. Sotahistorian laitos. 34–45.
- Vankka .E. 1997. *Jäämiinoitukset talvina 1941–1944 Suomenlahden pohjukassa Rajajoelta Terijoelle, Inoon ja Seivästölle*. Teoksessa M. Mähönen, St. Roudasmaa & E. Vankka (toim.) *Pioneerit sodassa 1939–1944 II*. Vantaa: Tummavuoren kirjapaino, 66–79.
- Vasara, E. 2006. Urheilua täällä ja ”siellä jossakin”. Teoksessa J. Leskinen & A. Juutilainen (toim.) *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Helsinki: WSOY, 591–603.
- Vihonen, L. 2010 *Radio Sodissamme 1939–1945*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden Seura.
- Virrankoski, P. *Suomen historia. Toinen osa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Örmark, K. 1991. Korohoro Kannaksella. Kranaatinheitinkomppania 13/JR 48
jatkosodassa ja rintamayhteisönö: Lappeenranta: Etelä-Saimaan kustannus.